

81. 2.

Sh.Nurmatova, M.Abduraxmonova

O'ZBEK TILI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

Sh.Nurmatova, M.Abduraxmonova

O'ZBEK TILI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
oliy o'quv yurtlari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan
(Tibbiyot institutlarining rus guruhlari uchun)*

“MUSIQA” nashriyoti
Toshkent
2018

0180000549

Taqrizchilar:

R.Jomonov – filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

X.F.Haydarov – falsafa fanlari doktori, professor.

Mazkur darslik tibbiyot institutlarining talabalariga mo'ljallangan.

Unga oliy hamshiralik ishining o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda matnlar, ish yuritish qog'ozlari kiritilgan. Darslikning grammatika qismi fan o'qitilishining uzluksiz va uzviy ketma-ketligi hisobga olingan holda yozilgan. Unda matn ustida ishlash uchun ma'lum chizma va grafiklar ko'rinishidagi konstruksiyalar, qiziqarli testlar, asosiy kommunikativ ehtiyojlar uchun so'z va so'z birikmalari, ularning tarjimai va lug'at kiritilgan.

Ushbu kitobni tayyorlashda yordamini ayamagan ToshPTI o'zbek tili kafedrası o'qituvchilari va, ayniqsa, M.H.Mahkamovga mualliflar minnatdorchilik bildiradilar.

ISBN 978-9943-307-22-3

Qat'iy buyurtma.

© O'zbekiston davlat konservatoriyasining

«Musiq» nashriyoti, 2018-y.

1-DARS O'ZBEK TILI

Odamlar til vositasida o'z fikrlari, his-tuyg'ularini ifodalaydilar. Jamiyatning shakllanishi va rivojlanishida tilning ahamiyati kattadir. XI asrda yashab o'tgan Yusuf Xos Hojib tilga aql va idrok tarjimoni, deb baho bergan.

Olimlar hisobiga ko'ra, dunyo aholisi 3000 ga yaqin tilda so'zlashadi. Ana shu tillar kelib chiqishi, lug'aviy va grammatik jihatdan yaqinligiga qarab til oilalariga bo'linadi. Yer yuzida 20 ga yaqin til oilasi bor. Til oilalari o'z navbatida til guruhlariga bo'linadi.

O'zbek tili oltoy tillar oilasi va turkiy tillar guruhiga kiradi. O'zbek tili O'zbekiston Respublikasining Davlat tilidir. O'zbek tiliga 1989-yil 21-oktabrda Davlat tili maqomi berilgan. Bu tilda O'zbekistonda yashovchi aholidan tashqari Tojikiston, Turkmaniston, Qirg'iziston, Qozog'iston, Afg'onistonning shimolida va boshqa joylarda yashovchi o'zbeklar gaplashadilar.

O'zbek tili XI asrdan boshlab mustaqil til sifatida shakllana boshladi. O'zbek tilining rivojlanishida XI asrda yashab o'tgan turkiy tilshunos olim Mahinud Qoshg'ariy, adib Yusuf Xos Hojib, buyuk allona Alisher Navoiylarning hissalariga kattadir.

O'zbek tilining rivojiga, ayniqsa, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng katta ahamiyat berildi.

Lug'at

fikr – мысль
ifodalamoq – выразить
ahamiyat – значение
aql – ум
his-tuyg'u – чувство, эмоция

tarjimon – переводчик
aholi – население
maqom – статус
mustaqil – самостоятельный

Topshiriq.

1. Matnni o'qing, tarjima qiling.
2. Quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

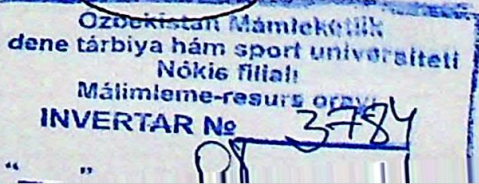
«Nima bu nima?»

Til bu

«Nima nimaga kiradi?»

O'zbek tili

«Nimalar nimalarga bo'linadi?»

Tillar

Til oilalari

TALABALARGA AY TAR SO'ZJM

Shifokor bo'lishni dilingizga tugib, olam-olam orzu-umidlar bilan ushbu dargohga qadam qo'yingiz. Talaba bo'lishingizga yordam bergan va sababchi bo'lgan ustozlaringiz, ota-onangiz, do'st-birodarlaringiz ishonchini oqlashingiz lozimligini doimo yodda tuting.

Aqlli, bilimdon, yuksak ma'naviyatli, bilimdon mutaxassis doimo muvaffaqiyat qozonib, obro'-e'tiborli bo'ladi. Bunday mutaxassis bo'lish uchun hozirdan harakatga tushing. Har daqiqangiz bebahodir, intilishlaringiz va sa'y-harakatlaringiz ana shu daqiqalaringizni mazmunga to'ldirsin. «Talabalik – oltin davr» deb bejiz aytishmagan. Bu davringizni bekorchilik, maqsadsiz o'tkazishdan ehtiyot bo'ling. «Bilimga eltuvchi yo'l – bu faoliyatdir», degan Bernard Shou. Bilimga faqat sizning faoliyatingiz va mustaqil o'rganishingiz tufayli erishiladi. Ana shundagina siz rivojlanasiz, shakllanasiz va taraqqiy etasiz. Ilmu fanni, tibbiy bilimlar va yangiliklarni, tabiat qonuniyatlarini, O'zbekiston tarixi va ijtimoiy hayoti, iqtisodini, madaniyati va ma'naviyati asoslarini puxta o'rganish sizning asosiy vazifangizdir.

O'qishdan tashqari ijod bilan ham mashg'ul bo'lishga harakat qiling.

Yurish-turishingiz, kiyinishingiz, ozoda va chiroyli chehrangizu qalbingiz samimiy bo'lsin. Yashash va o'qish joyingizni tartibli saqlang. sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilib, sog'lig'ingizga e'tibor bering. Axloq-odob shartlarini ham nazardan chetlatmay, yigitlik va qizlik sha'ningizni saqlang.

Ibn Sino «Shifokorda lochinning ko'zi, qiz bolaning qo'li, ilonning aqli va sherning yuragi bo'lishi lozim» degan. Ma'ruzalarga muntazam qatnashib diqqat bilan tinglang, muhim ma'lumotlarni, albatta, yozib oling. aytilayotgan har bir fikrning ma'nosiga tushunib, uni hayotda, amaliyotda qo'llash, tatbiq etishni o'rganib oling. Har bir o'rganilayotgan fan yoki mavzuni mustaqil egallashga harakat qiling. Kutubxonalarga muntazam qatnab, kompyuter texnologiyalaridan axborot manbai sifatida doimo foydalaning. Vazifalarni puxta, qunt bilan tayyorlang, o'qing, o'rganing, tahlil qiling, xulosalar chiqaring, xotirangizga joylab oling. «Oq xalatli xaloskorlar»ning asosiy xislati insonparvarlik va shirinso'zlikdir. Odamlarni kuzating, ularning ruhiyatini, yurish-turishi, ichki-tashqi dunyosini o'rganing. Bu sizga kelajakda mehnatingiz samarasi uchun, bemorlar bilan oson muloqot o'rnatishingiz uchun juda muhimdir.

Ota-onangiz sizdek solih farzandidan, ustozlaringiz sizdek ma'naviyati yuksak mutaxassisdan faxrlanishi lozim. Oppoq xalatingizga, oppoq ko'nglingizga va oppoq hayot yo'lingizga hech qachon dog' tushmasin, aziz talabalar!

Lug'at

dil – душа

dilga tug'ib – вложить в душу

muntazam – постоянно

ishonchni oqlash – оправдать доверие

ma'naviyatli – духовный

muvaffaqiyat – успех

hurmat-izzat – уважение

sher – лев

dargoh – порог (буквально обитель)

harakat – действие

bejiz emas – не даром

maqсад – цель

bekorchilik – безделье

tinimsiz – беспрестанно

faoliyat – деятельность

tazmin – содержание

chehra – лицо

lochin – сокол

Topshiriq.

1. Matnni o'qing. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gap tuzing.

«Nima bu nima?»

Talabalik

Faoliyat

Talabaning vazifasi

«Nima qanday bo'lsin?»

Yurish-turishingiz

Kiyinishingiz

Chchrangiz va qalbingiz

«Kimda nima bo'lishi lozim?»

Shifokorlarda

2. Talaba bo'lgan har bir yigit-qiz nimani yodda tutishi kerak?
3. Kimlar hayotda doim muvaffaqiyat qozonadi?
4. Talabalik davrida nimalarga yo'l qo'ymaslik kerak?
5. Ibn Sino shifokorda nimalar ho'lishini aytgan?
6. Zamonaviy talaba o'qish bilan birga yana nimalarga e'tibor berishi lozim?
7. Ushbu matnni ko'chiring. U o'qish davomida yoningizda bo'lsin.

Mashqni bajaring. Quyidagi gaplardagi nuqtalar o'rniga kerakli so'zlarni qo'yib ko'chiring.

- a) O'zbek tili adabiy til sifatida ..... asrda shakllangan .
- b) O'zbek tili ..... tillar oilasiga, ... guruhiga kiradi.
- c) Turkiy tillar guruhiga o'zbek tilidan tashqari ..... tillari ham kiradi.
- d) Yangi lotin alifbosida..... harf bor .
- e) Lotin alifbosida ..... harfiy birlikma bor.

SUIBAT

Ira:

- Yaxshimisiz? Kechirasiz, Navoiy nomidagi kutubxonaga qanday borsa bo'ladi?

- Rahmat. Tanishaylik, mening ismim Ira. Sizniki-chi?

- O'qiyman. Bu yil Borovskiy nomidagi tibbiyot kollejiga kirdim.

- Bir yil davomida rosa o'rgandim. Menga bu til juda yoqadi. Ilgari Moskva shahrida yashaganmiz. Bir yildan beri shu yerda yashayapmiz. Lekin tilni juda to'liq bilmayman.

- 10 oktabrda 16 ga kiraman.

Gulshoda:

- Yaxshimisiz! Ana kutubxona, ko'chaning narigi beliga o'tsak bo'ldi. Yuring birga boramiz. Men ham kutubxonaga ketyapman.

- Mening ismim Gulshoda. O'qiysizmi, ishlaysizmi?

- Tabriklayman. Sohamiz bir ekan. Men Toshkent Pediatriya tibbiyot institutiga o'qishga kirdim. O'zbekchani yaxshi gapirar ekansiz.

- Hechqisi yo'q o'rganib ketasiz. Yoshingiz nechada?

- Voy, men 9 oktyabrda 16 ga kiraman. Tengdosh ekamiz.

- Men bugun kutubxonaga a'zo bo'lmochiman. Gulshoda, telefon raqamingizni berasizmi? Meniki 23-83-94.

- Gulshoda, tengdosh ekanmiz, sen deb murojaat qilsam bo'ladimi?

- Men ham. Mayli, xayr, telefon qilib turing.

- Albatta. Meniki 43-31-92. Mana kutubxona. yetib ham keldik. Qanday adabiyot olmoqchisiz?

- Albatta. Men Ko'kcha dahasida yashayman. Siz-chi?

- Mayli, Ira.

Topshiriq.

1. Matnni tarjima qiling
2. Gulshoda bilan Iranning suhbatini davom ettiring
3. Mashq bajaring. Quyidagi so'zlarning talaffuzi va tarjimasiga e'tibor bering.

Lotin alifbosi

Hozirgi davrda jahon xalqlari 220 xil yozuvdan foydalanadilar. Shu yozuvdan eng keng tarqalgani lotin yozuvi bo'lib, jahon xalqlarining 30% idan ziyodi shu yozuvni qo'llaydilar.

1993-yil 2-3-sentabrda bo'lib o'tgan Oliy Kengash yig'ilishida o'zbek yozuvini lotin alifbosiga o'tkazish to'g'risidagi qonun qabul qilindi. 1995-yil 6-maydagi Oliy Majlis sessiyasida bu alifboga o'zgartirishlar kiritildi.

Islah qilingan yangi o'zbek alifbosida 29 ta harf bor. Shulardan 3 tasi harfiy birlikma: sh, ch, ng. 6 ta unli, 23 ta undosh harf bor.

Harflar	Yozma	O'qilishi	Harflar	Yozma	O'qilishi
Aa	<i>Aa</i>	a	Qq	<i>Qq</i>	qe
Bb	<i>Bb</i>	be	Rr	<i>Rr</i>	re
Dd	<i>Dd</i>	de	Ss	<i>Ss</i>	se
Ee	<i>Ee</i>	e	Tt	<i>Tt</i>	te
Ff	<i>Ff</i>	fe	Uu	<i>Uu</i>	u
Gg	<i>Gg</i>	ge	Vv	<i>Vv</i>	ve
Hh	<i>Hh</i>	he	Xx	<i>Xx</i>	xe

Ii	li	i	Yy	yy	Ye
Jj	Jj	je	Zx	z:z	3e
Kk	kk	ke	O'o'	O'o'	o'
Ll	ll	le	G'g'	G'g'	g'
Mm	Mm	me	Shsh	Shsh	she
Nn	Nn	ne	Chch	Chch	che
Oo	Oo	o	Ngng	Ngng	nge
Pp	Pp	pe			

Unlilar

a, o, e, i, o', u.

Undoshlar

b, v, g, d, j, z, y, k, l, m, n, p, r, s, t, f, x, ts, ch, sh, q, g', h.

Quyidagi so'zlarni taqqoslab o'qing.

Lotincha	Kirillecha
moy	мой
mis	мис
pastda	пастда
tur	тур
oy	ой
par	пар
bil	бил

Mashq: Quyidagi so'zlarning talaffuzi va yozilishini farqlang va ulardan foydalanib gap tuzing.

bor – есть

bol – мей

os – повесь

o'u – мысл

o'upa – окно

o'lan – соединись

oga – промежуток

bo'r – мей

bo'l – давай

o's – расти

ou – месяц, луна

o'upa – играй

o'lan – трава

o'ra – яма

qo'u – оставь, баран

quy – палец

osmoq – повесить

o'zim – я сам

qul – раб

o'chmoq – таснуць

o'pnoq – косить, заплетать

olma – yabuko
oq – belyi

uzum – vinoqrad
o'q – pulya

o'lma – ne umiray

Nuqtalar o'rniga kerakli unilarni qo'yib, ko'chiring.

Agar b...g'imlar b...limganda edi, harakat bo'lm...sdi. B...shimiz, oyog'imiz, q...llarmizni h...rakatga k...lira ...lmas edik. H...to bitta barm...qni ham qim...rlata olmas edik. B...g'imlar t...fayli tal...y harak...t q.lich imkon...yatiga egamiz.

2-DARS

Bo'g'in (Слог)	
Bo'g'in unli tovushlar ishtirokida hosil bo'ladi. So'zda nechta unli tovush bo'lsa shuncha bo'g'in bo'ladi. Bor, kel- 1 bo'g'inli borma, kelma- 2 bo'g'inli	Слог образуется с помощью гласных звуков. Число слогов в слове совпадает с числом гласных. Bor, kel- 1 слог borma, kelma- 2 слога
Urg'u (Ударение)	
Urg'u odatda so'z oxiriga tushadi. O'quvchilal'r, o'qituvchilarga'.	Место ударения в узбекском языке последний слог.

Topishmoqni tarjima qiling va javobini toping:

Inson a'zosi bu nom,
Bitta bo'g'ini taom.
Boshqalarichi har vaqt,
Sizga pishirar ovqat.

MUSTAQIL O'ZBEKISTON

O'zbekistonda 130 dan ortiq millat vakillari yashaydi. Uning aholisi soni 26 milliondan ortiq. O'zbekistonning o'rta qismi Sirdaryo va Amudaryo orasida joylashgan. Uning maydoni 4474 ming kv.km ni tashkil etadi. O'zbekiston Qirg'iziston, Qozog'iston, Tojikiston, Turkmaniston va Afg'oniston bilan chegaradoshdir.

XXI asr bo'sag'asida dunyo xaritasida yana bir mustaqil davlat- O'zbekiston paydo bo'ldi. 1991-yil 31-avgustda Oliy Kengashning navbatdan tashqari VI sessiyasida O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilindi.

1992-yil 8-dekabrda mustaqil O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasi qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasining Davlat Gerbi 1992-yil 2-iyulda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida tasdiqlandi. Shuningdek, mustaqil O'zbekiston Respublikasining madhiyasi va bayrog'i tasdiqlandi. O'zbek tili Davlat tili maqomini oldi. O'zbekiston mustaqillikni

qo'lga kiritgach, o'z madaniy merosiga, milliy qadriyatlarga e'tiborni kuchaytirdi.

Har bir sohada yer yuzining barcha mamlakatlari bilan hamkorlik kuchaydi. Ta'lim, tibbiyot sohalariga asosiy e'tibor qaratildi. Bu yutuqlar fan, madaniyat, sport sohasida ko'zga yaqqol tashlandi.

Topshiriq.

1. Matnni o'qing va tarjima qiling.
2. Quyidagi konstruksiyalar asosida gap tuzing.

«Nima qanchani tashkil etadi?»

O'zbekistondagi
millat vakillari

O'zbekiston maydoni

O'zbekiston aholisi

«Nima qachon bo'ldi?»

O'zbekiston mustaqilligi

O'zbekiston Respublikasi
Konstitutsiyasi qabul qilinishi

O'zbekiston Davlat
gerbining tasdiqlanishi

O'zbekiston Respublikasi
Davlat bayrog'i va Madhiyasi
tasdiqlanishi

3. O'zbekiston Respublikasi ramzlari haqida ma'lumot bering.
4. O'zingiz tug'ilgan joy haqida so'zlab bering.

Lug'at

xarita – карта

bo'sag'a – каун

millat – нация

elat – пародность

navbatdan tashqari – внеочередной

hamkorlik – сотрудничество

tashkil etmoq – составлять

chegara – граница

mustaqil – суверенный

meros – наследие

soha – сфера

aholi – население

SUHBAT

Gulshoda:

-Men O'zbekistonimizning qiyofasi kundandun o'zgarib borishiga hayron qolmoqdaman.

-Ha, O'zbekiston mustaqil bo'lgandan beri uning o'ziga xos bayramlari paydo bo'ldi.

-Bayram tantanalarida mustaqil O'zbekiston erishgan yutuqlar haqida gapiriladi.

-Men yurtdoshimiz Rustam Qosimjonov jahon chempioni bo'lgan kunni hech unuta olmayman.

-Yaqinda esa iste'dodli kinorejissor Y.Roziqov «Erkak» filmi uchun Fransiya kinofestivalida Gran prini qo'lga kiritdi.

-Mamlakatimizda tibbiyot sohasiga ham katta e'tibor berilmoqda.

-Yillarning nomidan ham buni bilsa bo'ladi.

-Har bir yil uchun dasturlar tuzilib, ular hayotga tatbiq etiladi.

Ira:

-Bu o'zgarish shahrimizda yaqqol sezilmoqda. Ayniqsa, uning bayramlarini aytmaysanmi?

-Menga Mustaqillik bayrami juda yoqadi. Shu kuni men, albatta, bayram sayliga chiqaman.

-Mamlakatimizda fan, madaniyat va sport sohasidagi yutuqlar anchagina.

-O'shanda butun respublika aholisi xursand edi.

-Men bu haqda vaqti matbuotdan bildim.

-Ha, respublikamizda Tibbiyot akademiyasining tashkil etilishi buning yorqin dalili.

-Ha, «Sog'lom avlod yili», «Sihat-salomatlik yili», «Homiylar va shifokorlar yili», «Ijtimoiy himoya yili».

-Ha, albatta. Barcha ishlarning asosida mustaqilligimiz sharofati yaqqol sezilib turadi.

O'zbekiston Davlat madhiyasi

A.Oripov she'ri

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga, yo'ldosh, mehribon.
Yashnagay to'abadi, ilmu-fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Oltin bu vodiylar-jon O'zbekiston!
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon.
Olamni mahliyo aylagan diyor!

M.Burxonov musiqasi

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqbol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar ona yun, mangu bo'l obod!

Oltin bu vodiylar-jon O'zbekiston!
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasining so'zlarini
O'zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov, musiqasini esa Mutal Burxonov
yozgan.

Davlat madhiyasi muayyan bir davlatning milliy suverinetetini
ifodalaydigan, tarixan tarkib topgan davlat ramzlaridan biri bo'lib, davlat
bayrog'i, gerbi bilan birga mustaqil davlatning muhim tashqi belgilarini o'zida
mujassamlashtiradi. Davlat ramzlari xalqning azaliy orzusi, ezgu niyatlari,
bugungi hayot mazmunini o'zida eks ettiradi.

Lug'at

aytmoq – сказать

ertmoq – найти

ar bir – каждый

o'z birikmasi – словосочетание

ap – предложение

o'chirmoq – переписать

illat – нация

ortiq – больше

viloyat – область

tuman – район

hudud – территория

yozmog' – писать

ko'cha – улица

so'zlab bergmoq – пересказать

Juqidagi Vatan haqidagi maqollarni rus tiliga tarjima qiling.

O'z uyim – o'lan to'shagim.

Bulbul chamanni sevar.

Odam Vatanni.

Ona yurtning omon bo'lsa,

Rangi-ro'ying somon bo'lmas.

Eldan ayrilguncha, jondan ayril.

O'zga yurtning dang'illama saroyidan.

O'z yurtning kulbai vayronasi yaxshi.

Yurt qo'risang o'zarsan,
Qo'rimsang to'zarsan.

Yurti boyning – o'zi boy.

Yurti obod qilaman degan
O'zi obod bo'ladi.

Yurti tinchning – o'zi tinch.

Yurt bilan bo'lgan yetar murodga,
Yurtdan ayrilgan qolar uyatga.

Vatan gadosi – kafan gadosi.

Yeridan ayrilgan yetti yil yig'lar,
Elidan ayrilgan o'lguncha yig'lar.

Yurting – onang.
Yurting – otang.

Eldan kechgan – ota bilan onadan kechar.

TANISHUV

O'qituvchi: Assalomu alaykum, aziz talabalar! Bugun guruhimizga yangi talaba keldi. Uning nomi Parizod, familiyasi esa Suyunova. U bilan tanishib olasizlar, degan umiddaman.

Parizod: Assalomu alaykum! Men guruhingizning yangi talabasiman.

Talaba: Parizod, siz bilan tanishayotganimizdan xursandmiz. Institutimizga qaysi o'quv yurtidan keldingiz?

Parizod: Men institutingizga Andijon meditsina institutidan keldim.

2-talaba: Nima uchun Andijondan keldingiz? Iltimos, gapirib bering.

Parizod: Mening otam harbiy. U kishining ishlari o'zgarganligi tufayli biz Toshkentga keldik. Menga ham o'qish joyimni o'zgartirishimga to'g'ri keldi.

3-talaba: Oilangiz haqida gapirib bering.

Parizod: Oilamizda 6 kishi bor: buvim, buvam, dadam, oyim, men va ukam. Buvam va buvim nafaqaxo'r. Oyim esa dorishunos. U kishi dorixonada ishlaydilar. Ukam esa 6-sinf o'quvchisi.

4-talaba: Parizod, bo'sh vaqtlaringizda nima bilan shug'ullanishni yaxshi ko'rasiz?

Parizod: Men bo'sh vaqtlarimda tikish va musiqa chalishni yaxshi ko'raman.

Topshiriq.

Darsda «Guruhimizga yangi qiz (yigit) keldi» mavzusida savol-javob o'tkazing.

3-DARS LEKSIKOLOGIYA

Leksikologiya – tilning lug'at tarkibini o'rganadi. So'zlar bir ma'noli va ko'p ma'noli bo'ladi. Bitta leksik ma'no bildirgan so'zlar bir ma'noli so'zlarga deyiladi. Masalan: stol, fonetika, kitob: Bir nechta leksik ma'no bildirgan so'zlarga ko'p ma'noli so'zlar deyiladi. Masalan: bosh, ko'z, burun; Yozilishi va aytilishi har xil, ammo ma'nolari bir xil so'zlarga sinonimlar deyiladi. Masalan: yuz, aft, bet, bashara, turq, chehra; Yozilishi va aytilishi bir xil, ammo ma'nolari har xil so'zlarga omonimlar deyiladi. Masalan: olma, qirq, yuz, tush, chang; Qarama-qarshi ma'noli so'zlarga antonimlar deyiladi. Masalan: katta-kichik, yaxshi-yomon, keng-tor;

Лексикология – изучает словарный состав языка. Слова бывают однозначными и многозначными. Слова, имеющие одно лексическое значение, называются однозначными. Например: стол, книга, фонетика. Слова, имеющие несколько лексических значений, называются многозначными: голова, глаза, нос. Синонимы – это слова, различные по написанию и звучанию, но одинаковые по значению. Например: юз, афт (лицо). Слова, одинаковые по звучанию и написанию, но разные по значению называются омонимами. Например: olma – яблоко, olma – не берн. Антонимы – это слова с противоположными значениями. Например: большой-маленький, хороший-плохой, широкий-узкий.

Mashq. Quyidagi gaplardagi omonimlarni toping, ma'nosini izohlang.

1. O'choqda kul o'chib qoldi. O'yna, kul, o'qi – talabalik oltin davr. 2. Ichburug'ni kir qo'l kasali deb aytishadi. Ko'chada turmay uyga kir, bo'lmasa shamollab qolasan. 3. Och qoringa birdan ko'p ovqat yeyish hazm qilishni qiyinlashtiradi. 4. Eshikni tezroq och, meni ko'rgani kursdoshlarim kelishmoqda.

Mashq. Quyidagi gaplardagi antonimlarni toping.

1. Qadim zamonda zolim bir shoh o'tgan ekan. Ovchi rahimdil chiqdi, u bug'uni qo'yib yubordi.
2. Bu salbiy hol! Hamma yoq ag'dar-to'ntar. Bu xof qanday sifatti o'smaligi aniqlangach va davo yo'lga qo'yilgach bemor ahvoli ijobiy tomonga o'zgardi.

Mashq. Gaplardan antonimlarni toping.

1. Kattalar gapirganda kichkinalar jimgina quloq solishlari kerak. 2. Kam gapir, ko'p tingla. 3. Mashg'ulotda og'ir bo'lsa, jangda yengil bo'ladi. 4. Daryo chuchuk – ariq chuchuk, daryo achchiq – ariq achchiq. 5. Yaxshi bola nom keltirar, yomon bola g'am keltirar. 6. Egri bo'lsang sinar qanoting, to'g'ri bo'lsang chiqadi oting. 7. Yolg'on uyaltirar, rost suyuntirar.

Mashq. Quyida berilgan gaplardagi ajratilgan so'zlar o'rniga qavs ichidagi sinonimlarni qo'yib qo'ying.

1. Kasalxonada bemor ko'p bo'lganligi sababli bo'sh joy yo'q edi. 2. Ishyoqmaslikdan ortiq azob yo'q. 3. Tabiat qasr emas, ishxonadir, inson esa uning mehnatkashidir. 5. Tilingda boling bormi? 6. Oftob nurlarini ayamay sochar edi. 7. Samoning rangi ko'm-ko'k, qarasang ko'zlaring dam oladi. (yalqovlik, quyosh, asal, osmon, odam, shifoxona)

BIZNING OILA

Men, Malikova Sevara. Toshkent Pediatriya tibbiyot institutining oliy ma'lumotli hamshira fakulteti 2-kurs talabasiman. Oilamiz katta, 9 kishidan iborat. Bobom, buvim, otam, onam, ikkita akam, kelinoyim, jiyanlarim va ukam.

Bobom va buvim hozir nafaqadalar. Bobom ilgari o'qituvchi bo'lib ishlaganlar. Buvim esa uy bekasi bo'lganlar. Otam oliy toifali muhandis. Onam – oliy toifali shifokor, tibbiyot fanlari nomzodi.

Onam tug'ilgan chaqaloqlarni tug'ruqxonadan boshlab qaraydigan shifokorlar.

Akam xususiy firmada ish yurituvchi bo'lib ishlaydilar. Kelinoyim uyda farzandi tarbiyasi bilan shug'ullanadilar. Ularning 2 ta farzandi bor. Katta jiyanim Samandar bog'chaga boradi. Uning yoshi 3 da. Abdulloh esa hali kichkina. Endigina 6 oylik bo'ldi. U uyda hammamizning ovunchog'imiz.

Ukam Toshkent Axborot texnologiyalari universiteti qoshidagi akademik litsey o'quvchisi. U kelajakda axborot sohasi bo'yicha ishlamoqchi, kompyuterga judayam qiziqadi.

Men oilamizdagilarni judayam yaxshi ko'raman va hurmat qilaman. Oilam davrasida bo'lish menga juda yoqadi va har doim ular bilan birga ko'proq bo'lishga harakat qilaman.

Topshiriq.

1. Ushbu matn asosida o'zingizning oilangiz haqida so'zlang.

2. Oilangiz a'zolarini sanab chiqing. Ularning ismlarini, necha yoshdaligini, nima bilan shug'ullanishlarini (kasblari qandayligini), bo'sh vaqtlarida nima bilan shug'ullanishlarini, uyda nima yunush bajarishlarini ayting. Siz ular uchun nima qilasiz, nima qilmoqchisiz?

3. «Oila va jamiyat», «Turkiston» gazetalarini ko'rib chiqib, yosh oilalarning muammolari haqidagi maqolalarni toping. Ular turli muammolarga bag'ishlangan bo'lishi mumkin, masalan: xo'jalikni boshqarish, vazifalar taqsimoti, oila mablag'ini to'g'ri taqsimlash, vaqtdan unumli foydalanish, kechirish va kechirimli bo'lish va h.k. Ushbu mavzulardan biriga oid maqolani guruhingizda muhokama qiling.

Lug'at

oila – семья	bugun – сегодня
davga – круг	xontaxta – узбекский стол
buva – бабушка	jiyan – племянник (племянница)
ona – мать	ota – отец
pozik – нежный	to'planmoq – собираться
buvi – бабушка	tog'a – дядя по матери
aka – старший брат	amaki – дядя по отцу
katta – большой	amma – тётя по отцу
xola – тётя по матери	kuuov – зять
mas'uliyat – ответственность	mutaxassis – специалист
chaqaloq – новорожденный, младенец	

Topshiriq.

1. Matnni o'qing va lug'at yordamida tarjima qiling.
2. O'z oilangiz haqida so'zlab bering.
3. Qarindosh-urug'chilikka oid so'zlarni yod oling.

4-DARS

SO'Z VA UNING MA'NOLARI. SO'Z VA ATAMA

So'zlar o'z ma'nosida va ko'chma ma'noda ishlatilishi mumkin. Masalan: oq oltin, qo'li gul, qora oltin, oltin kuz; Inson nutqi umum ishlatiluvchi so'zlardan va atamalardan tashkil topadi. Atamalar fanning ma'lum sohasida ishlatilib, ularni shu soha kishilari tushunadi. Masalan:	Слова могут иметь прямое и переносное значение. Речь человека состоит из общепотребительных слов и терминов. Термины употребляются в определенной области науки. Представители этой науки понимают эти слова. Например:
Filologiya	Филология
morfologiya	морфология
fonetika	фонетика
Tibbiyot	Медицина
tonometr	танометр
fonendoskop	фонендоскоп

leksikologiya	kardiogramma	лексикология	кардиограмма
ega	skalpel	эга	скальпель
kesim	shpirts	кесим	шприц

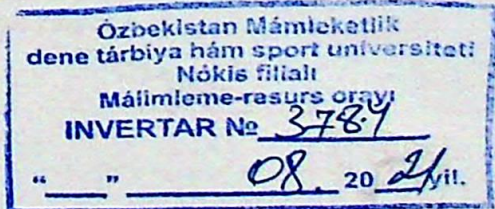
Topshiriq. Quyidagi gaplarni o'qing. Ulardagi atamalarni aniqlang.

1. Ega va kesim – gapning bosh bo'laklari. 2. Jamiyatda hamma o'z o'miga ega. 3. Rentgen surati jarrohning ishi uchun juda muhim. 4. Gastroskop - me'dani tekshiruvchi asbobdir. 5. Fonetik usulda odamlar harflar talaffuzini o'rganadilar. 6. Nog'ora parda ortida o'rta quloqda uchta mayda eshitish suyakchalari bo'lib, «bolg'acha», «uzangi», «sandon» deb ataladi. 7. Fermentlar tarkibida doimo uglerod, vodorod, ba'zida kislorod va azot bo'ladigan birikma hosil bo'ladi.

Ibora (Фразеологизм)	
<u>Ihora</u> alohida predmetlar, belgilar va harakatlar nomlari uchun xizmat qiladigan turg'un so'z birikmalari bo'lib, gapda bitta bo'lak vazifasida keladi.	<u>Фразеологизм</u> – это устойчивое сочетание слов, используемое для называния отдельного предмета, признака, действий. Фразеологизм в предложении является одним членом предложения.
<u>jonim bilan, bosh ustiga alandan chiqmoq</u>	<u>С большим удовольствием отвести душу, облегчиться, отомстить</u>
<u>aravangni tort</u>	<u>катись, прокативай</u>
<u>achchiq kulgi</u>	<u>язвительный смех</u>
<u>asabga tegmoq</u>	<u>действовать на нервы</u>
<u>achchiq ustida</u>	<u>сгоряча</u>
<u>kapalagi uchdi</u>	<u>испугался</u>

Mashq: O'z va ko'chma ma'noda ishlatilgan so'zlarni ajrating.

Ovqat achchiqdir yena!
Menga achchiq so'z dema!
Kelib qoldi kumush qish.
Men qo'ydirdim oltin tish.
Sinadi egri yog'och,
Egri ishdan tezroq qoch.
Tilla boladir Nizom,
Bizda temir intizom.
Qora sovuq kezadi,
Sovuq shamol esadi.
Olmalar ekan yoqut,
Bugun iliq xabar kut.

Mashq: Quyidagi iboralar qanday ma'noni bildirishini toping. So'z birikmalarining qaysi birida so'zlar ko'chma ma'noda qo'llangan?

1. Shirin til	6. Egri ish
2. Zangori olov	7. Achchiq ovqat
3. Katta uy	8. Shirin nok
4. Ochiq qo'l	9. Ochiq eshik
5. Issiq non	10. Sovuq gap

Mashq. Omonim so'zlarning har biri qanday ma'nolarni bildirishini ayting.

Ot, o't, ko'r, kir, ol, tor, qil, hol, suz, qovoq, to'p, tut, olma, soch, oq, ko'k. Es, oz, son, qo'y, ich, osh, yoz, bog'lar, yoy, yosh.

TABIAT VA INSON SALOMATLIGI

Atrofimizdagi poyonsiz dunyo olam, deb ataladi. Yer va uning atmosferasi shu olamda mavjuddir. Bizni o'rab turgan atmosferaning har qanday holati ob-havo deyiladi. Ob-havo to'xtovsiz o'zgarib turadi. Ma'lum bir joyning ma'lum bir vaqtdagi ob-havosi: harorat, havo namligi, bulut, yog'in miqdori, shamol tezligi va yo'nalishi, qor bo'roni, momaqaldiroq, tuman va boshqalar farqlanadi. Ob-havoning qanday bo'lishi haqidagi ma'lumotlar bilan metereologiya fani shug'ullanadi. Ertaga, bir haftadan keyin, bir oy davomida ob-havoning qanday bo'lishi haqidagi ma'lumot kema kapitanlari, uchuvchilar, temiryo'lchilar, dehqonlar, aholiga xizmat ko'rsatish xodimlari, shifokorlar uchun muhimdir. Ob-havodagi keskin o'zgarishlar, atmosfera bosimining turlicha bo'lishi bemorlar ahvolining og'irlashuviga turtki bo'ladi. Shuning uchun shifokorlar bunday holatlarda yurak kasalligi, qon bosimi, suyak tizimi kasalliklari bilan og'riyotgan bemorlar ahvolini yaxshilash uchun profilaktik chora-tadbirlar ko'radilar.

Tabiatdagi barcha o'zgarishlar inson organizmiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Chunki har birimiz ona tabiatning bir bo'lagimiz. Shuning uchun ham tabiatni avaylab-asrashimiz, chiyotkor munosabatda bo'lmog'imiz lozim.

Lug'at

atrol - вокруг
poyonsiz - бескрайний
olam - мир
ma'lumot - известие, сведка, сведение

bosim - давление
ma'lum - известный
ob-havo - погода

Topshiriq.

1. Matnni tarjima qiling.

2. Ob-havoga oid so'z va so'z birikmalarini yod oling.

3. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima nimada mavjud?»

Shu olamda

«Kim nimaning bo'lagi?»

Biz

«Nimaga nima deyiladi?»

ob-havo deyiladi.

«Nimaning nimasi farqlanadi?»

Ma'lum bir joyning ma'lum bir vaqtdagi

«Nima nima bilan shug'ullanadi?»

bilan meteorologiya fani shug'ullanadi.

«Nima kimlar uchun muhimdir?»

Ertaga ob-havo qanday bo'lishi

Ob-havoga oid so'z birikmalari va gaplar

Бесна, лето, осень, зима
Ҳаёт

Баҳор, юз, куз, қиш
Ҳил

Сегодня хорошая погода	Bugun havo yaxshi
Сегодня плохая погода	Bugun havo yomon
Сегодня солнечно	Bugun havo ochiq
Сегодня пасмурно	Bugun havo bulut
Сегодня тепло	Bugun kun issiq
Сегодня холодно	Bugun kun sovuq
Что сообщает бюро погоды?	Ob-havo byurosi nima deydi?
Какая будет завтра погода?	Ertaga ob-havo qanday bo'ladi?
Погода неустойчивая	Havo aynib turibdi
Дождливая погода	Yog'ingarchilik
Идет дождь, идет снег	Yomg'ir yog'yapti, qor yog'yapti
Стало тепло	Isib qoldi
Стало холодно	Sovuq tushib qoldi
Гром	Momaqaldiroq
Жара	Jazirama
Мелкий дождь	Mayda yomg'ir
Метель	Izg'irin
Молния	Chaqmoq
Мороз	Sovuq

Topshiriq. Yuqoridagi so'zlardan foydalangan holda bugungi kun ob-havosi haqida so'zlang. Ertangi kun obi-havosi haqida ma'lumot tayyorlang.

SUHBAT

Gulshoda:

-Allo, salom Ira. O'qishlaring yaxshimi?

-Xo'p. faqat xafa bo'lmaysan. Kutubxonaga borib turibsanini?

-“Zontik”ka o'zbek tilida “soyabon” deyiladi.

-Ha, to'g'ri gapirding. Yomg'irda qolgan bo'lsang, shamollab qolma. Ertalab ob-havo ma'lumotida bugun tushdan keyin yomg'ir yog'ishi

Ira:

-Rahmat, Gulshoda. Telefon qilganingdan xursandman. Agar o'zbek tilida noto'g'ri gapirsam aytasan.

-Ha, borib o'zimga kerakli kitoblarni olyapman. Bugun ham darsdan keyin borgan edim, yomg'irda qolib ketdim. Zontigimni ham olmagan ekanman.

-Rahmat. Soyabon. To'g'ri talaffuz qildimmi?

-Men ertalabki ma'lumotni eshitmay qolibman. Quyosh chiqib turganiga ishongan edim.

haqida ma'lumot berilgan edi.

-Ob-havoni oldindan bilish ko'pgina kasb egalari uchun zarur.

-Faqat uchuvchilargina emas, kema kapitanlariga ham, uzoq reysga qatnovchi haydovchilar uchun ham qiyinchilik tug'diradi.

-Ha, ob-havodagi o'zgarishlar ko'pchilik bemorlar dardini qo'zg'atadi. Demak, shifokorlar uchun ham ob-havo ma'lumotini oldindan bilish zarur ekan.

-To'g'ri. Mayli, ira. Xayr.

-To'g'ri, og'ir ob-havo sharoitida uchuvchilar samolyotni boshqarishi qiyin bo'ladi.

-Bilasanmi, ob-havo o'zgarishidan oldin buvimlarning ham oyoqlari og'riydi.

-Ha, bu paytda bemorlarga shifokorlar qo'shimcha davo muolajalari belgilashadi.

-Ho'p, xayr.

Ushbu matnni rus tilidan o'zbek tiliga tarjima qiling.

Загрязненность атмосферы, воды, почвы и пищевых продуктов наносит ущерб здоровью человека. Каждый год в атмосферу выбрасывается более 200 миллионов тонн ядовитых газов – это отходы работы фабрик, электростанций, автомобильных двигателей и т.п. Эти газы вызывают у людей болезни легких, разрушают озоновый слой атмосферы, защищающий Землю от вредных излучений, вызывают парниковый эффект и кислотные дожди, уничтожающие растительность. Вода, необходимая человеку так же, как и воздух, тоже постоянно загрязняется: в воду попадает мусор, промышленные отходы и сельскохозяйственные удобрения, что делает её непригодной для питья. Загрязнение рек и морей вызывает гибель многих животных и растений, а также становится причиной болезней и отравлений среди людей.

TABIATNI ASRAYLIK

Agar havoda kislorod bo'lmasa, odam bir daqiqa ham yashay olmaydi. Ammo tabiat bunga yo'l qo'ymaydi. U o'pkamiz uchun hamisha kerakli miqdorda toza havo yetkazib beradi. Agar suv bo'lmasa, hayot bo'lmas edi. Lekin g'anixo'r tabiatning shu kungacha insonni suvsiz qoldirgan hollari bo'lgan emas. Quyosh bo'lmasa, hayot to'xtab qolgan bo'lar edi. Ammo tabiatning buyuk qonuniga bo'ysungan Quyosh har doim erda tongda chiqib, tirik mavjudotga xizmat qiladi.

Inson – tabiatning oliy mahsuli. Boshqacha qilib aytganda – farzandi. Tabiat marhamatisiz yashay olmas ekanmiz, demak u bizning onamiz. Ha, shuning uchun ham ona-tabiatni, uning qushlari, hayvonlari, o'simliklari va boshqa boyliklarini sevishimiz, e'zozlashimiz va ko'paytirib borishimiz kerak.

Tabiat insonga faqat toza suv, havo, oziq-ovqat, kiyim-kechakkina

emas, balki sog'liq, a'lo kayfiyat ham beradi. Inson ana shu boyliklarni tabiatdan tayyor holda olmaydi, albatta. U o'zining mehnati, aql-zakovati, bilimini ishga soladi. Tabiat qonuni va sirlarini o'rgana boradi.

Tabiatni sevish, uni muhofaza qilish, yoshlarni tabiat shaydosi bo'lish ruhida tarbiyalash borasida mamlakatimizda ko'pgina ishlar amalga oshirilgan.

Havoda kisloroddan tashqari oz miqdorda ozon bo'ladi. Ozon kuchli oksidlovchanlik xossasiga ega bo'lib, bakteriyalarni o'ldiradi. Ozon, odatda, bulutli elektr zaryadidan keyin paydo bo'ladi. Olimlarning hisoblashlaricha, ona sayyoramizdagi barcha o'simliklardan yiliga 400 mlrd. tonna kislorod ajraladi.

Tabiatni muhofaza qilish barchaning burchi.

Taniqli yozuvchi Ch.Aytmatov ayganidek, tabiat bu o'zimiz demak. Hammamiz ham tabiatdan o'sib chiqib, tabiatda kamol topamiz. Tabiat oldidagi burchimiz tuganmasdir.

Lug'at

havo – воздух
g'amxo'r – заботливый
buuyuk – великий
majjudot – всеущее
oziq-ovqat – продукты

kayfiyat – настроение
kiyim – одежда
ruh – дух
muhofaza – беречь

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima bu nima?»

Inson

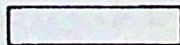

Tabiat bu

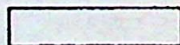

«Nima bo'lmasa nima bo'lmaydi?»

Agar suv bo'lmasa

Quyosh bo'lmasa

«Nima nima qiladi?»

Tabiat

Suv

Quyosh

Ozon

«Nima nima beradi?»

Tabiat insonga

Tabiat insonga yana

2. Inson – tabiatning bo'lagi deganda nimani tushunasiz?

3. «Tabiatni sevish» tushunchasini izohlab bering.

4. Siz ham atrofingizdagi tabiatni muhofaza qilishga hissa qo'shganmisiz?

5. Sizingcha, buning uchun nimalar qilish kerak?

6. Vaqtli matbuotdan tabiat muhofazasi haqida ma'lumot topib quyidagicha dialog tuzing.

-Siz kechagi gazetadagi «Tabiat qasos oladi» maqolasini o'qidingizmi?

-Afsuski, o'qimagan ekanman. U yerda nima haqida yozilgan ekan?

-Fransiya mamlakatining qirg'og'ida supertanker cho'kib, dengizga 200 tonna neft to'kilgan.

-Bu dahshat-ku! Endi nima bo'ladi? Oqibati yaxshi bo'lmasa kerak.

-Neft qirg'oqqa yaqin joylardagi suvlarning ekologik muvozanatini izdan chiqargan.

-Bu nima degani?

-Neft dengiz o'tlarini qirib yubordi. Bu esa o'z-o'zidan ular bilan oziqlanadigan dengiz hayvonlariga ta'sir qildi. Ko'p baliqlar halok bo'ldi.

-Bu narsa baliqchilar hayotiga ham ta'sir qilgan bo'lsa kerak.

-Ha, u yerda ishsizlik avj oldi.

-Demak, inson tabiatga ozor yetkazsa o'zi ham ozor chekadi, deb bekorga aytishmas ekan.

5-DARS
GRAMMATIKA: OT (ИМЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ)

Ot predmetni bildirib, kim? nima? savoliga javob beradi. O'zbek tilida rus tilidan farqli holda kim? savoli faqat odamlarga beriladi. Otlar atoqli va turdosh bo'ladi.

Имя существительное обозначает предмет и отвечает на вопросы кто? что? В отличие от русского языка вопрос кто? (ким?) в узбекском языке относится только к людям.

Имена существительные бывают собственные и нарицательные.

Otlarda ko'plik (Множественное число имён существительных)

Otlarda ko'plik shaxsni yasash uchun -lar qo'shimchasi qo'shiladi. Masalan: qush-qush-lar, odam-odam-lar, kitob-kitob-lar;

Narsalar sanash ohangida aytilsa, -lar qo'shimchasi oxirgi so'zga qo'shilishi mumkin. Masalan: Stolda kitob, daftar va darsliklar bor.

Sondan keyin kelgan otlarga -lar qo'shimchasi qo'shilmaydi. Masalan: Gurthi-mizda o'n ikki talaba bor.

Для образования множественного числа к существительным присоединяется аффикс -lar.

Например: При перечислении ряда предметов аффикс -lar можно прибавить к последнему слову. Например: На столе есть книга, тетрадь и учебники.

Существительные, стоящие после числительного, употребляются без аффикса -lar.
Например: В нашей группе есть 12 студентов.

Egalik qo'shimchalari (Аффиксы принадлежности)

Egalik qo'shimchalari narsaning qaysi shaxsga tegishli ekanini bildiradi.

Аффиксы принадлежности обозначают какому лицу принадлежит предмет.

Birlik	Ko'plik
1-shaxs -m; -im	-miz; imiz
2-shaxs -ng; ing	-ngiz; ingiz
3-shaxs -i; -si	-si; lari

Mashq. Gaplarni ko'chiring. Atoqli va turdosh otlarni ajrating.

1. Barcha planetalar orasida Yupiter eng katta sayyora hisoblanadi.
2. Institutimizdagi ko'p talabalar «Sihat-salomalik», «Hamshira» jurnallariga ohuna bo'lishdi.
3. Havo yomon bo'lganligi sababli samolyot Sankt-

Peterburgda bir kun qolib ketdi. 4. O'zbekiston hududida 12 ta viloyat bor. 5. Ashurning Qorabayir oti musobaqada yutib chiqdi.

Mashq. Gaplardagi otlar qaysi shaxs va sonda berilganini ko'rsating.

1.Sog'lig'im yomonlashgani sababli shifokorga murojaat qildim. 2.Guruhingizda Afg'onistondan kelib o'qiyotganlar ham bormi? 3.Gapirmagan gaping – sening quling, gapirsang – uning quliga aylanasan. 4.Qizaloqning sochlari sharsharaday yoyilgan, yuzlarida kulgichi bor edi. 5.Osmonning rangi o'zgarib, birpasda osmonni qora bulut qopladi. 6.Insonning insonligi odob-axloqi bilan. 7.Yuzingdan kulgu, lablaringdan tabassum arimasin. 8.Yoshliging besamar o'tishini xohlamasang har bir daqiqadan unumli foydalan.

Mashq. Quyidagi otlarga III shaxs birlik qo'shimchalarini qo'shib yozing.

Bahor, kuz, nutq, burun, qayiq, ko'ngil.

KURSDOSHIMNING PORTRETI

Mening Sevara ismli kursdoshim bor. Kursdoshimning bo'yi baland, qomati tik. Sochlari qora, qalin. Burni puchug, peshonasi keng. Yuzlari dumaloq. Istarasi juda issiq. Doim kulib turadi. Ikki yuzida kulgichlari ham bor. Dugonam juda samimiy. O'zidan kechib bo'lsa ham menga yordam bergisi keladi. Agar o'zi yaxshi baho olsayu, mening bahom yomon bo'lsa, xafa bo'lib ketadi. Olgan a'lo bahosi ham unga tatimaydi. U juda mehnatkash. Biror qilgan ishi yoqmasa o'sha ishni o'n marta qayta o'zgartirishdan erinmaydi. Ammo juda tez xafa bo'ladi.

U sportning basketbol, voleybol va suzish turlarini yaxshi ko'radi. O'zi esa suzishga qatnashadi. Balki shuning uchun ham uncha-bunchaga kasal bo'lavermaydi.

Oyoqlari ham uzun-uzun. U oilasidagilarga juda mehribon. Doim ulami o'ylab yuradi. Juda to'g'ri so'z, yolg'on gapirishni bilmaydi va xohlamaydi ham. Balki shuning uchun ham uni hamma hurmat qilsa kerak.

TASHQI QIYOFA VA XULQ-ATVOR

Topshiriq. Quyidagi so'z birikmalaridan foydalangan holda do'stingiz yo tanishingizning tashqi qiyofasini tasvirlab bering.

Yoshi: Yigirma atrofida, o'ttizdan sal oshgan, qirqdan oshgan, oltmishga yaqin, o'rta yoshda, yosh yigiti, yosh qiz, keksa, ancha keksu;

Bo'yi: baland, o'rtudan balandroq, o'rta, o'rtudan past, pastroq bo'yli, kichkina;

Qamati: qotma, o'zg'in, ingichka, tik qomatli, to'la, semiz, jussali, kelishgan;

Yelkasi: keng, tor, to'g'ri, qush yelka;

Ko'kragi: baland, keng;

Bo'yni: yo'g'on, kalta, uzun, ingichka;

Terisi: qoracha, oq, qora, toza, ajin bosgan, nozik, qalin;

Sochi: uzun, kalta, to'g'ri, jingalak, to'lqinsimon, tekis, jamalak, paxmoq, qalin, ingichka, och, qora, jigarrang, sariq, oq, yaltiroq;

Peshona: keng, baland, do'ng, tor, ochiq;

Qosh: qora, och, qalin, keng, to'g'ri, qaldirg'och qanojidek, birlashgan, yoysimon;

Kiprik: uzun, kalta, egik, to'g'ri, nayzadek;

Ko'zlar: qora, qo'y, charos ko'z, kulrang, zangori, yashil, chuqur, nurli, ifodali, o'ychan, ayyor, jiddiy, loqayd;

Burun: to'g'ri, ingichka, semiz, keng, dunaloq, yirik, bukri, puchuq, uzun, burgunikidek;

Lab: qalin, ingichka, to'mpaygan, oqargan, qizil, ko'kargan;

Og'zi: katta, kichik;

Topshiriq. Quyida berilgan so'zlarni qo'llagan holda kursdoshingizni tavsiflab bering.

<i>Ijobiy tomonlari</i>	<i>Salbiy tomonlari</i>
<i>Yaxshi, ko'rkam, yoqimtoy</i>	<i>yomon, xunuk, sovug'on</i>
Xulqi	
<i>sodda, kamtar, kirishimli, xushmuomala, quvnoq, tortinchoq</i>	<i>loqayd, xayoli parishon, tund, «ichimdagini top» deydiganlardan</i>
Insonlarga munosabati	
<i>to'g'ri, jiddiy, prinsipli, faol, ob'yektiv</i>	<i>yolg'onchi, prinsipsiz, passiv, tovlamachi, ob'yektiv bo'lmagan</i>
Aqliy qobiliyatlari	
<i>aqlli, qobiliyatli, iste'dodli, sezgir, iqtidorli</i>	<i>ahmoq, aqli zaif, iste'dodsiz</i>
Mehnatga munosabati	
<i>mehnatsevar, qiziquvchan</i>	<i>dangasa, yalqov, ishqoqmas</i>

Topshiriq. Berilgan so'zlardan foydalangan holda gaplarni to'ldiring.

<i>Men insonda ..... qadrlayman.</i>	<i>qalb go'zalligini, e'tiborlilikni, sevgirlikni</i>
<i>Unla ..... vetishmaydi</i>	<i>xushmuomalalik, hamdardlik, samimiylik</i>
<i>Hamma uning .... dan hayratlanadi.</i>	<i>to'g'ri so'zligi, aqlliligi</i>

Topshiriq. Quyidagi sifatlardan otlarni hosil qiling.

Kuzatuvchan, parishonxotir, to'g'riso'z, o'ychan, mehnatsevar, ikkiyuzlamachi, qaysar.

Topshiriq. Quyidagi fikrlar bo'yicha o'z mulohazangizni bayon qiling.

-Zamonaviy bo'lish bu – tarixni bilish, inson madaniyatining boylıklaridan xabardor bo'lish demak.

-Zamonaviy bo'lish bu – o'zlikni anglash, jamiyatda, hayotda o'z o'rini topish, hurmat-e'tiborga ega bo'lish, o'z qobiliyatiga yarasha va jamiyat ehtiyojiga ko'ra yaxshi mutaxassis bo'lish.

• -Zamonaviy insonga faol hayot pozitsiyasi xosdir.

6-DARS

Kelishiklar (Падежи)	
Kelishiklar otlarning gapda boshqa so'zlarga munosabatini bildiruvchi grammatik shakllaridir. O'zbek tilida 6 ta kelishik bor.	Падежами называются грамматические формы, показывающие различные отношения существительных к другим словам в предложении.

Otlarning kelishiklarda turlanishi Склонение существительных по падежам

Название падежа	Падежные вопросы	Падежный аффикс	Соответствующая падежная форма в русском языке
Bosh kelishik	kim? (кто?), nima? (что)? Qayer? (что? какое место?)	-	Именительный падеж
Qaratqich kelishigi	kimning? (чей? чья? чье?) qayerning? (чего? какого места?)	-ning	Родительный падеж без предлога
Tushum kelishigi	kimni? (кого?) nima (ni)? (что?), qayerni? (что? какое место?)	-ni	Винительный падеж без предлога
Jo'nalish kelishigi	kimga? (кому?) nimaga? (чему?)	-ga	Дательный падеж без предлога

	qayerga? (куда?)		
O'rin-payt kelishigi	kimda? (у кого?), nimada? (на чем? за что?), qayerda (где?)	-ka,-qa -da	Винительный падеж с предлогами в и на Родительный падеж с предлогом у Предложный падеж с предлогами в и на
Chiqish kelishigi	kimdan? (у кого, от кого?) qayerdan? (откуда?), nimadan? (из чего? с чего?)	-dan	Родительный падеж с предлогами у, от, из, с

ANATOMIYA VA ANATOMIYA ATAMALARI

Odam organizmining barcha qismlarini, a'zolarining tuzilishini, shaklini o'rganishda lotin yoki yunon so'zlari keng qo'llaniladi. Anatomiya atamaları birinchi marta 1894-yilda Shveysariyaning Bazel atamaları anatomiya nomenklaturasi (BNA) vositasida joriy etilgan. Lekin ular orasida a'zolar tuzilishiga mos kelmaydigan atamalar ham bo'lgan. Shuning uchun 1955-yilda Parijda chaqirilgan Xalqaro anatomlar qurultoyida yangi – Parij anatomiya atamaları – PNA qabul qilindi. Hozirgi kunda anatomiyani o'rganishda PNA ga rioya qilinadi.

Odam anatomiyasi (anatomiya yunoncha *anatomeo* – kesaman so'zidan olingan) odam organizmining shakli, tuzilishi, rivojlanish jaryonini o'rganadigan fandır. Bu fan har bir a'zoning jinsiy tafovutlarini, shuningdek atrof-muhitning a'zolar tuzilishiga ta'sirini o'rganadi.

Qadimda anatomiya fani a'zolarini alohida-alohida o'rganagan, ularning o'zaro munosabatlarini, organizmning bir butunligini hisobga olmasdan, faqat dalillarni to'plash bilan chegaralangan. Hozirgi davrda esa bu fan a'zolarining o'zaro munosabatlarini, ularning bir sistemaga birlashish qonuniyatlarini dialektika qonunlariga asoslangan holda o'rganadi, organizmning yagona sistema ekanligini, uning tashqi muhit bilan chambarchas bog'liqligini, shakli bilan funksiyasining bir-biriga bevosita aloqador ekanligini nazarda tutadi.

Lug'at

qism – часть
atama – термин
kesmoq – резать
jins – пол

alohida – отдельно
dalil – доказательство
butunlik – целостность
to'plamoq – собирать

Topshiriq.

1. Matnни o'qib chiqing.

2. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima nimada keng qo'llaniladi?»

Lotin yoki yunon so'zlar

«Nima bu nima?»

Odam anatomiyasi – bu

«Nima nimani o'rganadi?»

Odam anatomiyasi fani

Hozirgi davrda anatomiiya fani

«Nima nimani o'rganar edi?»

Qadimda anatomiya fani

KASALXONADA

Bu shifoxona Toshkent shahrining Yunusobod tumanida joylashgan. U 1979-yili tashkil topgan. U ko'p o'rinaligi va bemorlarga yuqori saviyali yordam ko'rsatishi bilan respublikada nom qozongan. Shifoxonaga kiraverishda bir nechta dorixonalar, ovqatlanish shoxobchalari tashkil etilgan. Bemorlardan tashqari, shu yerga kelib ketuvchilar uchun ham bu juda qulay. Biz shifoxonaning qabulxona bo'limiga kiramiz. Bu yerda shifokorlarning bir qancha xonalari mavjud. Ular quyidagilardan iborat: jarroh, travmatolog, ko'z kasalliklari, tomoq kasalliklari, nevrapatolog, pediater, UTT, tez laborator tahlil, rengtgen xonalaridan iboratdir.

Bu shifoxonada chaqaloqlar, chala tug'ilgan bolalar, reanimatsiya, emizikli bolalar bo'limi, pulmonologiya, nevrologiya, mikronevrologiya, somatika, xirurgiya bo'limlari ham mavjud. Shifokor va hamshiralar shifokorlar malakasini oshirish institutining kafedra xodimlari bilan muntazam bog'liqlikda faoliyat olib boradilar.

Har bir bo'limda navbatchi shifokor bor. Bu esa bemorlar hayoti doimiy nazoratda ekanligini yana bir bor isbotlaydi.

Har kuni ertalabki yig'ilish o'tkazilib, har bir bemor haqida bosh shifokor boshchiligida tahlil o'tkaziladi. Bu esa mas'uliyatni yanada oshiradi.

Lug'at

hikoya – рассказ

saviya – уровень

zasluzhivayet

mavjud – есть malaka

qulay – удобный

yuqori – высокий

miqyos – масштаб, размер

tahsin – похвала, восхищение

sazovor – достойный,

nazorat – контроль

muntazam – постоянно

bog'liqlik – связь

oshirish – повышение квалификации

Topshiriq.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima qayerda joylashgan?»

Hikoya qilmoqchi bo'lgan shifoxonamiz –

«Nima qanday?»

Shifoxona

«Nimada nimalar bor?»

Shifoxonaga kiravcrishda

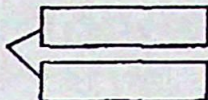
«Nimalar nimalardan iborat?»

Qabulxona bo'limidagi xonalar

«Nimada nima mavjud?»

Shifoxonada

2. Quyidagi «Bemordan xabar olish» nomli qabulxonadagi suhbatni o'qing, shunga o'xshash o'z dialogingizni tuzing.

SHIFOXONADA (В БОЛЬНИЦЕ)

-Ra'no Aliyeva qaysi palatada? U bundan uch kun ilgari shu kasalxonaga keltirilgan edi.	-В какой палате находится Рано Алиева? Она поступила три дня назад в эту больницу?
-U ikkinchi qavat, o'n to'rtinchi palatada.	-Она в четырнадцатой палате на втором этаже.
-Uning ahvoli qalay?	-Как она себя чувствует?
-U ancha tuzalib qoldi.	-Ей лучше.
-U-bu narsani qay vaqtda keltirib berish mumkin?	-Когда принимаются передачи?
-Har kuni soat 17 ⁰⁰ dan.	Ежедневно с пяти часов.
-Uni kasalxonadan qachon chiqarishadi?	-Когда её выпишут из больницы?
-Uni uch haftadan keyin chiqarishadi.	-Ее выпишут через три недели.

Topshiriq.

1. Matnni so'zlab bering.
2. Tibbiy muassasaning biror bo'limi haqida so'zlab bering.
3. «Bemor va shifokor» muloqotidan iborat rolli dialoglar tuzing.

Ushbu matnni ko'rib chiqib, sizning hududingizda joylashgan shifoxonani tasvirlab bering.

Shifoxonadan kiraverishda to'g'rida qabul bo'lini joylashgan. Uning chap tomonida shoshilinch yordam ko'rsatish bo'limi bor. O'ng tomonida shifoxonaning asosiy qismi joylashgan. Shifoxona foyesida eng fidoyi xodimlarning rasmlari ilingan stend bor. Stendning yonida yana bir stend bo'lib, u yerda avval shifoxonada ishlab ketgan, bu hayotdan ko'z yumganlar xotiralangan. Uning pastida chiroyli gultuvakda alvon gullar ochilib turibdi.

Qavslarning o'rniga zarur kelishikdagi so'zlarni qo'ying.

Shahar chekkasida (nima?) bor. (Nimaning) shoxida bulbular sayrayapti. Yomg'ir yog'ib, quyosh porlagach, Anvar osmonda (nimani?) ko'rdi. Men o'qishga borish uchun (nimaga?) chiqaman. Tamaki (nimaga?) zarur. (Nimadan?) ulkan baxt yo'q. Badantarbiya (nimada?) moddalar almashinuvini yaxshilaydi.

Quyidagi savollarga so'z birikmalaridan foydalangan holda javob bering.

Bugun ma'ruzada kim bo'lmadi?	yaqin do'stim
Do'stingning nimasi yo'q?	qizil galam
Bu gullar kimga atalgan?	aziz ustoz
O'qituvchi kimni chaqirdi?	mening kursdoshim
Odamlar nimadan vahimaga tushishdi?	qattiq zilzila
Mandat haqida kimdan bilish mumkin?	mas'ul kotib

Quyidagi gaplarni rus tiliga tarjima qiling. Gaplarda otlar qaysi kelishikda kelganini ko'rsating.

1. Shifokorning shifo topolmay oqiz qolganinini bemor sezmasligi kerak. 2. Har kim ilmi bo'lishni xohlasa o'qishni yoshligidan boshlasin. 3. Sog'lik-boylikdan a'lo. 4. Har bir inson o'z sog'lig'iga katta e'tibor berishi kerak. 5. To'g'ri uzilgan kun tartibida hikmat ko'p.

7-DARS

Otlarning yasalishi (Образование имён существительных)	
Otlar, asosan, morfologik usul bilan yasaladi. Morfologik usulda so'z o'zagiga maxsus qo'shimchalar qo'shiladi.	Имена существительные образуются, в основном, морфологическим способом. При морфологическом способе к основе слова присоединяются особые аффиксы.
Shaxsni bildiruvchi otlar quyidagi qo'shimchalar bilan yasaladi:	Имена существительные, обозначающие названия лиц, образуются при помощи следующих аффиксов:
-chi; ishchi	рабочий
-dosh; vatandosh	соотечественник
-kash; mehnatkash	трудящийся
-bon; bog'bon	садовник
-paz; oshpaz	повар
-dor; chorvador	животновод
-shunos; tilshunos	языковед
-xon; kitobxon	читатель
-soz; soalsoz	часовщик
-kor; paxtakor	хлопкороб
Joyni bildiruvchi otlar quyidagi qo'shimchalar bilan yasaladi:	Имена существительные обозначающие названия мест образуются при помощи следующих аффиксов:
-zor; paxtazor	хлопковое поле
-iston; O'zbekiston	Узбекистан

Mashq. Nuqtalar o'rniga ot yasovchi qo'shimchalarni qo'yib ko'chiring.

1. Bog'... daraxtlar atrofini chopib chiqdi. 2. Kutubxonada kitob.... lar uchun konferensiya bo'ldi. 3. Paxta... xuddi oppoq qor bilan burkangandek. 4. Osh... juda shirin osh pishiribdi. 5. Chet elda vatan... larimizni uchratib qoldik. 6. Institutimizda tibbiyot... lar anjumani bo'lib o'tdi.

Mashq. Quyidagi mashqdagi yasama otlarni toping.

1. O'zbek xalqi juda mehnatkash xalq. 2. Paxtakorlar bu yilgi majburiyatni rejadan oshirib bajarishdi. 3. O'zbekiston O'rta Osiyodagi eng go'zal diyori. 4. Qozog'iston bizning eng yaqin qo'shnimiz. 5. Soatimni tuzatish uchun soatsozga olib bordim. 6. Har ikki yilda Samarqandda musiqashunoslar simpoziumi bo'lib o'tadi. 7. Kitobxonlar yozuvchi P. Qodirov bilan uchrashdilar. 8. «Qizil tong» fabrikasida juda ko'p ishchi qizlar mehnat qiladilar.

MEN SHIFOKOR BO'LMOQCHIMAN

Yoshligimdan oq xalat kiyib yurgan shifokorlarga havas qilganim uchunmi yoki ko'p kasal bo'lganimdanmi, shifokor bo'lishni orzu qilardim. Shuning uchun ham tibbiyot institutiga kirdim. Mana 2-kursda o'qimoqdaman. Endi esa oldimda bir maqsad turibdi. U ham bo'lsa, malakali shifokor bo'lib yetishish. Shifokorlik kasbi boshqa kasblarga qaraganda ancha mas'uliyat talab qiladi. Chunki oldiga bemor kelganda bilimlarga tayanib, to'g'ri tashhis qo'yish, tez xulosa chiqara olish, davoni to'g'ri belgilash katta ahamiyatga ega.

Shifokor doimo bemorlarga yordam berishga tayyor turadigan inson bo'lishi kerak. Ba'zan bemor uchun o'z vaqti va sog'ligidan voz kechish kerak. Kasallik kechish jarayonini o'rganish uchun uni o'zida sinab ko'rgan shifokorlar ozmunchami? Qon kerak bo'lgan bemorlardan qonini ayamaganlar-chi?

Shifokorlar juda katta bilim zaxirasiga ega bo'lishlari kerak, chunki kasalliklarning kelib chiqishi, tarixi murakkab, yo'ldosh kasalliklar ko'p bo'lishi mumkin.

Men kelesakda endokrinolog bo'lmoqchiman. Bu sohaga oid ko'pgina kasalliklar qalqonsimon bez kasalliklari bilan bog'liq. Okcan va dengizdan uzoqda joylashgan bizning mamlakatimizda ham yod tanqisligi muammosi bor. Bu esa o'z navbatida gipoteriozlarni hosil qiladi.

Men tibbiyot haqidagi bilimlarimni oshirib, endokrin kasallarni xalq tabobati yo'li bilan davolashni o'rganmoqchiman.

Lug'at

ta'yanmoq – опираться

xulosa – вывод

voz kechmoq – отрезать

tashxis – диагноз

jarayon – процесс

Topshiriq.

1. Matnni o'qib, tarjima qiling.

2. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima nimani talab etadi?»

Shifokorlik kasbi

«Qachon nima ahamiyatli?»

Bemor shifokor oldiga kelganda

«Kim qanday bo'lishi kerak?»

Shifokor

1. Matnni mantiqiy xulosalang.

2. Matn muallifi kelajakda kim bo'lmoqchi?

3. Nima uchun u shu kasbni tanladi?

MUTAXASSISLIKKA OID SUHBAT

Gulshoda:

-Salom, Dilnoza! Ishlaring yaxshimi? Biz qizlar bilan kelgusidagi mutaxassisliklarimiz haqida so'zlashib turgan edik.

-Men neonatolog bo'lmoqchiman.

-Nega aynan shu mutaxassislikni tanlamoqchisan?

-Juda yaxshi, senga havasim kelyapti.

Dilnoza:

-Salom, Gulshoda! Qiziq, siz qaysi mutaxassislikni tanlamoqchisiz?

Juda yaxshi. Men esa ko'z kasalliklari shifokor-oftalmolog bo'lmoqchiman.

-Chunki bir ko'rsatuvni ko'rgan edim. Bu ko'rsatuv ko'zi ojiz bolalar internati bolalari operatsiya qilinib, ko'rish qobiliyati qaytgani haqida edi. O'sha ko'rsatuvdan juda ta'sirlan-dimmi, shu mutaxassislikni tanlashga qaror qildim.

-Sen esa eng mitti bolalar bilan ishlarskansan-da. Zamira, senchi, sen kim bo'lmoqchisan.

Zamira: Men esa yurak kasalliklari shifokori-kardiolog bo'lmoqchiman. Buviqlarning yuraklari og'riydi. Ularni tuzatishni niyat qilganman.

Salima: Men esa endokrinolog bo'lmoqchiman.

Qizlar: Biz buni bilamiz.

Salima: Qayerdan?

Zamira: «Shifokor» ko'p nusxali gazetasida sening «Men shifokor bo'lmoqchiman» nomli maqolani chiqibdi-ku!

Topshiriq. O'zingiz orzu qilgan mutaxassislik haqida so'zlab bering. Oliy o'quv yurtiga kirishingizdan avval biror kasbingiz bo'lganmi? Boshqa kasblarga munosabatingiz qanday? Kerak yo kerak bo'lmagan kasblar ham bormi?

KASBGA TOMON ELTADIGAN YO'L – O'QISH

Siz o'z kasbingizni to'g'ri tanladingizmi? Birinchi ma'ruzalar sizda pushaymonlik, afsus kayfiyatini uyg'otmadimi?

Kasbingizni tanlashda turli baho mezonlarini qo'llagan bo'lishingiz kerak.

-Bo'lajak kasbim qanday ijtimoiy ahamiyatga ega?

-Siz tanlagan o'quv yurti talabalariga qayerda ehtiyoj bor?

-Ishingiz shaxsiymi yoki odamlar bilan ishlashni talab qiladimi?

-Kasbingiz sizdan qanday shaxsiy sifatlarni talab qiladi? Siz bu sifatlarga egamisiz?

Esingizda tuting: zerikarli kasbning o'zi yo'q. faqat birdaniga uning eng qiziq tarafini ko'rish qiyin, axir, u darrov namoyon bo'lmaydi. Kasbga tomon yagona yo'l esa – o'qish, o'rganishdir.

Topshiriq. Quyidagi matnni o'zbek tiliga tarjima qiling.

КТО КАК СЛЫШИТ?

Орган слуха у кузнечиков расположен на передних ногах. Поэтому можно сказать, что кузнечики и их родственники, сверчки, прыгают на «ушах».

У дельфинов слуховые окошки «примостились» на нижней челюсти. У раков слуховой аппарат находится на основании коротких усиков. Чуткий слух помогает некоторым хищникам охотиться. Подслушивать от рождения летучие мыши научились на слух охотиться на бабочек и мух, находить своё гнездо и летать между линиями электропроводов, не задевая их.

8-DARS

Sifat (Прилагательное)	
<p>Predmetning belgisini bildirgan so'zlarga sifat deyiladi.</p> <p>Sifat <u>qanday? qanaqa? qaysi?</u> savollariga javob beradi.</p> <p>Sifat ot bilan son va kelishikda moslashmaydi.</p> <p>Chiroyli uy, chiroyli uyga, chiroyli uylarda;</p> <p>O'zbek tilida sifatlar asliy va nisbiy bo'ladi.</p> <p>1. Asliy sifatlar: <u>oq, qizil, sariq, yashil, yaxshi, katta;</u></p> <p>2. Nisbiy sifatlar. Nisbiy sifatlar boshqa so'z turkumlaridan yasaladi: <u>aql-aqlli, ish-ishchan, savod-savodsiz;</u></p> <p>Sifat gapda aniqlovchi, hol va kesim vazifasida kelishi mumkin.</p>	<p>Часть речи, которая обозначает признак или качество предмета, называется прилагательным.</p> <p>Прилагательные отвечают на вопросы <u>какой? какая? какое? который? которая? которое?</u></p> <p>Прилагательные не согласуются с существительными ни в числе, ни в падеже.</p> <p>В узбекском языке прилагательные бывают качественными и относительными.</p> <p>1. Качественные прилагательные: белый, красный, желтый, зеленый, хороший, большой.</p> <p>2. Относительные прилагательные. Относительные прилагательные образуются из других частей речи.</p> <p>Прилагательные в предложении могут выполнять роль определения, обстоятельства и сказуемого.</p>
Sifat darajalari (Степени имён прилагательных)	
<p>Sifatning 3 ta darajasi bor:</p> <p>1. Oddiy daraja hech qanday qo'shimchaga ega emas. Masalan: <u>yaxshi, yomon, katta, kichik, keng, tor, qizil;</u></p> <p>2. Qiyosiy daraja. Qiyosiy daraja sifatga <u>-roq</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>katta-katta+roq, yaxshi-yaxshi+roq, arzon-arzon+roq;</u></p>	<p>Прилагательные имеют три степени:</p> <p>1. Положительная степень не имеет никаких аффиксов. Например: <u>хороший, плохой, большой, маленький, широкий, узкий, красный.</u></p> <p>2. Сравнительная степень. Сравнительная степень образуется путем присоединения к прилагательным аффикса <u>-роқ</u>. Например: <u>большой-больше, хороший-лучше, дешево-дешевле</u></p>

3. Orttirma daraja. Orttirma daraja eng, juda, g'oyat, bag'oyat so'zlari yordamida yasaladi. Masalan: eng kuchli, juda katta, g'oyat go'zal:

3. Превосходная степень образуется сочетанием слов энг (самый), жуда, гоят, багоят (очень) с качественными прилагательными. Например: Самый сильный, очень большой, очень красивый.

Mashqlar. Sifatlarni toping va ularning darajalarini aniqlang.

1. Dunyodagi eng uzun daryo Nil daryosi hisoblanadi. 2. Salimning bo'yi Olimnikidan balandroq bo'lgani bilan u Olimdan ancha nimjon. 3. Ko'm-ko'k osmonda parday oppoq bulutlar suzib yurishibdi. 4. Bizning eng katta xatomiz vaqt qadriga etmasligimizdadir. 5. Bu xona shinam va qulay. 6. Quyosh botayotgan paytdagi manzara har doimgidan ham chiroyliroq ko'rindi. 7. Qo'rqoq xavf oldidan utraydi, rahmdil xavfni ko'rib titraydi, botir esa xavfdan so'ng.

Quyidagi maqollarga sifatlarni qo'yib chiqing.

1. .... so'z suyuntirar,
.....so'z kuyuntirar.

2. ....yuzingdan....
.....so'zing a'lo.

3. .... gap bilan ilon inidan chiqar, ... gap bilan pichoq qinidan chiqar.

Mashq. Quyidagi so'z birikmalarini o'zbek tiliga tarjima qiling va ularning bir nechtasiga gap tuzing.

Добрый человек –

Дальняя дорога –

Грубый мальчик –

Длинные капитулы –

Черный карандаш –

Глубокая рага –

Грустный день –

Горячий висок –

Трудное задание –

Mashq. Berilgan ot turkumiga oid so'zlar quyidagi sifatlarning qaysi birlari bilan so'z birikmasini hosil qila oladi?

Ot: bemor, ob-havo, davo, uy.

Sifat: mo'tadil, og'ir, yengil, quyoshli, shifobaxsh, yangi, past, baland.

Mashq. Nuqtalar o'rniga mos sifatlarni kerakli darajada qo'ying.

..... matematik Amper ko'chada ..... misolni yechishni o'ylab borar edi. Birdan u ... doskaga ko'zi tushib cho'ntagidan .... bo'mi olib misolni yecha boshladi. ....doska esa qo'zg'oldi. Amper yozuvini davom ettirdi. Atrofdagilarning ....

kulgusi uning fikrini bo'ldi. Qarasa, yozayotgan doskasi izvoshning orqa tomoni ekan.

Mashq. Quyidagi matndagi oddiy darajadagi sifatlarni qiyosiy darajaga o'tkazing.

Kuchli bo'lay desang chop.

Go'zal bo'lay desang chop.

Aqlli bo'lay desang chop.

Uzoq umr ko'ray desang chop.

YIL FASLLARI

Yer Quyosh atrofida bir yilda bir marta aylanib chiqadi. Shu davrda u o'z sirtini quyoshga har xil vaziyatda tutib beradi. Quyosh osmonda baland ko'tarilganda uning nurlari Yerga to'g'ri tushib, uni kuchliroq qizdiradi va Yer yuzi issiq bo'ladi. Quyosh uncha baland ko'tarilmay nurlari Yerga qiyalab tushganida Yerni paypaslab o'tib ketgandek bo'ladi va Yer yuzi soviy boshlaydi.

Qishdan keyin bahor, bahordan keyin go'zal yoz keladi. Yozning qoq o'rtasida 22 iyunda yozgi Quyosh tutilishi yuz beradi. Endi yoz o'zining haqiqiy kuchini ko'rsatadi. Kunlar juda isiydi, bolalar suvdan chiqmay qolishadi. Biroq hademay kuz yaqinlashib, uning ba'zi bir alomatlarini paydo bo'la boshlaydi. Kunlar qisqarib, tunlar uzayadi. Asta-sekin daraxtlarning bargi sarg'ayib, to'kila boshlaydi. Hademay daraxtlar yap-yalang'och bo'lib, shumshayib qoladi, tabiat yana qorni kuta boshlaydi.

Shu tarzda fasllar almasha-almasha yil o'tadi. Azaldan bu jarayon takrorlangani takrorlangan. Ammo Yer sharining barcha joyida ham yil fasllarining bir-biridan farqi uncha sezilarli emas. Shimoliy va Janubiy qutblar atrofida yil daomida sovuq. U yerda Quyosh chiqsa ham Yerni qizdirolmaydi. Kvatorning ikkala tomonida, tropiklarda esa yilning hamma fasllari ham issiq. Quyosh har doim tik turadi. Shuning uchun ham bu yerlar Quyosh issig'ini yaxshi qabul qiladi.

Lug'at

aylanmoq – кружиться

vaziyat – ситуация

sirt – поверхность

alomatlar – признаки

Quyosh tutilishi – затмение

Солнца

qizdirmoq – раскалять

qoq o'rtasi – прямо середина

hademay – вскоре

qutb – полюс

Topshiriq. Matn bo'yicha quyidagi konstruksiyalar asosida gaplar tuzing.

«Qachon nima bo'ladi?»

Quyosh osmonda
baland ko'tarilganda

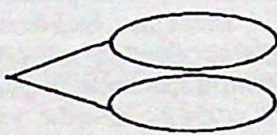
Quyosh nurlari Yerga
qiyalab tushganda

Yozning qoq o'rtasida

Yozda

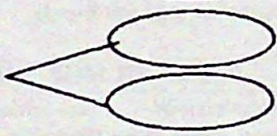
Kuzda

Bahorda

Qishda

«Nima nimadan farqli?»

Bizdan farqli Shimoliy va
Janubiy qutblarda

Ranglar: qora, oq, sariq, qizil, ko'k, jigarrang, kulrang, pushti.
Yuqoridagi sanalgan qaysi ranglar kasallik nomlarida uchraydi?

Topshiriq. Keltirilgan otlarga mos sifatlarni toping va yozib chiqing.

Tosh, suv, gul
sochiq, ichak
qo'l, oyoq, mijoz
kasallik, dard
ho'y, uy, daraxt
deraza, kiyim
sut, daftar
globus, yo'l.
dengiz, haqiqat
botir, qo'rqqoq
sog'. kasal, uzoq
yaqin, dumaloq

katta, kichik
baland, past
novcha, pakana
keng, tor, yo'g'on
ingichka, semiz, oriq
chuqur, sayoz, og'ir
yengil, issiq, sovuq
quruq, ho'l, iflos
eski, yangi, o'tkir
o'lmas, to'g'ri
egri, qimmat, arzon
yosh, qari, chirayli, xunuk

Topshiriq. Savollarga javob bering.

1. Tog'lar qanday rangda?
2. O'zbekistonda qaysi shaharlar tarixiy hisoblanadi?
3. Toshkentda qanday katta shifoxonalar bor?
4. Shifokorlar qanday bo'lishlari kerak?

AMBULATORIYALAR

Ambulatoriya – kasalxonadan tashqarida meditsina yordami ko'rsatadigan davolash-profilaktika muassasasidir. Unda ko'pi bilan 5 ta shifokor bo'ladi. Ambulatoriya poliklinikadan o'z faoliyati hajmining kamligi bilan farq qiladi. Shifokorlar faqat asosiy ixtisosliklar bo'yicha qabul qiladilar.

Meditsina hamshirasining ambulatoriyadagi vazifalariga xona va bemorlarni qabulga tayyorlash, qabul vaqtida shifokorga yordam berish, ambulatoriya kartasining pasport qismini to'ldirish, arterial bosimni o'lchash, kasallik tarixini to'ldirish, retseptlar yozish, shuningdek murakkab bo'lmagan meditsina muolajalarini bajarish kiradi.

PEDIATR HUZURIDA SUHBAT (AMBULATOR QABUL)

Shifokor (Врач)

-Assalomu alaykum, farzandingizga nima bo'ldi?

-Здравствуйте, что случилось с вашим ребенком?

Uyda yana kimlar kasal, bironta dori- armon qildingizmi?

Дома ещё кто-то болеет, давали какие-то лекарства?

-Keling, bolaning tomog'ini ko'rib qo'yu.

-Дайте я посмотрю горло.

-Tomog'ida qizillik yo'q.

-В горле нет покраснений.

-Bolani endi eshitib ko'ray-chi.

-Давайте послушаю ребенка.

-Yo'q, mana hu ko'ruv stoliga yotqizing.

Нет, положите на этот сантиметровый стол.

Bemor bolaning onasi (Мать больного ребенка)

-2 kundan beri tomog'i og'rib, issig'i chiqyapti.

-В течение двух дней болит горло и повышается температура.

-Qaynonam ham shamollagan. Uyda farzandinga paratsetamol berdim va sizga murojaat qildim.

-Свекровь тоже простудилась. Дома я дала парацетамол. И сегодня пришла к Вам на приём.

-Marhamat.

-Пожалуйста.

-Ko'rishingiz uchun qo'limda ushlab turaymi?

-Как вам удобнее осмотреть? Подержать его на руках?

-O'pkasida xirillashlar eshityapti, jigari ham bir oz kattalashgan.

-В легких прослушиваются хрипы, печень тоже несколько увеличена.

-Agar stasionarda yotib davolanmasa, reanimatsiya bo'limiga tushishi va asoratlari qolishi mumkin.

-Если больного не лечить в стационаре, то ребенок может попасть в реанимацию и могут быть осложнения.

-Albatta.

-Безусловно.

-Bu qo'rqinchli emasmi?

-Это не страшно?

-Bo'lmasa menga yo'llanma yozib bering. Uydagilarimga shu yerdan xabar bersam bo'ladimi?

-Тогда напишите мне направление. Могу ли я отсюда оповестить об этом своих родных?

Mashq. Berilgan "Yil fasllari" matnini o'qing va sifatlarini aniqlang.

9-DARS

Son. (Имя числительное)	
Son predmetning miqdorini va sanoqdagi tartibini bildiradi. Son <u>qancha?</u> <u>necha?</u> <u>nechta?</u> <u>nechanchi?</u> savollariga javob beradi. Sonlar ikki xil bo'ladi: 1. Sanoq sonlar. 2. Tartib sonlar. Sanoq sonlarning turlari: 1. Dona sonlar: - <i>ta</i> ; <i>uchta</i> , <i>beshta</i> , <i>yettita</i> ; 2. Chama sonlar: - <i>tacha</i> , <i>larcha</i> , <i>lab</i> ; <i>o'ntacha</i> , <i>yuqlab</i> , <i>minglarcha</i> ; 3. Taqsim sonlar: - <i>tadan</i> <i>beshtadan</i> , <i>o'ntadan</i> , <i>mingtadan</i> ; 4. Jamlovchi sonlar: Birdan yettigacha bo'lgan sonlarda <u>-or</u> , <u>-ala</u> qo'shimchasi qo'shish bilan yasaladi. <i>Uchov</i> , <i>to'rtov</i> , <i>uchala</i> , <i>to'rtala</i> ; 5. Kusr sonlar: $3/7$ - yettidan uch, $1/2$ - ikkidan bir, $1 \frac{1}{2}$ - bir butun uchdan ikki; Tartib sonlar: Tartib sonlar <u>-nchi</u> , <u>-inchi</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi.	Имена числительные обозначают количество или порядок предметов при счете. Отвечают на вопросы <u>сколько?</u> <u>какой?</u> Имена числительные бывают двух видов: 1. Количественные числительные. 2. Порядковые числительные. Разряды количественных числительных: 1. Штучные числительные - та, -ларча, -лаб; 2. Приблизительные числительные: - тада, -ларча, -лаб; 3. Разделительные числительные; 4. Собираательные числительные образуются присоединением к числительным от одного до семи аффиксов - <u>or</u> , <u>-ala</u> ; 5. Порядковые числительные образуются путем присоединения аффиксов - <u>nchi</u> , <u>-inchi</u> к числительным.

Mashq. Quyidagi gaplarni tarjima qiling. Sonlarni topib, ularning turini aytib bering.

1. Bir ko'rgan yuz eshitgandan yaxshi. 2. O'nta bo'lsa o'rni boshqa, qirqta bo'lsa qiligi. 3. Ular beshovlon o'ta haland tog' tomonga ketishdi. 4. Uyining raqamini bilmayman-u, ammo chap tomondan sanaganda birinchi uy. 5. Minglarcha odam bu o'yinni ko'rish uchun stadionga yig'ildi. 6. Agar daftariar soni ko'p bo'lmasa hammamiz bittadan olamiz. 7. Bir butun yettidan birga uch butun yettidan ikkini qo'shsa necha bo'ladi?

VASIYAT (Hind xalq ertagi)

Qadim zamonlarda bir kishi bo'lgan ekan. Uning 17 ta tuyasi bor ekan. U o'limi oldidan o'g'illarni chaqirib shunday debdi: Katta o'g'lim hamma tuyalarning ikkidan bir qismini, o'rtancham uchdan bir qismini, kichik o'g'lim esa to'qqizdan bir qismini olsin. O'g'illari o'ylab o'yiga etisholmasmish, chunki 17 na 2 ga va na 9 ga bo'linar emish. Shunda tuyasini yetaklab kelgan bir kishi bu gapni eshitib tuyasini ularning tuyalari qatoriga qo'shibdi.

-Hammasi bo'lib 18 ta tuya bo'ldi, debdi u. Uning 2 dan bir qismi 9 ta bo'ladi deb katta o'g'liga 9 ta tuyani ajratibdi. Shunday qilib tuyening oltovini o'rtancha o'g'ilga, kichigiga 2 ta tuya beribdi. O'zi esa bir tuyasini olif yo'liga ravona bo'libdi.

SHIFOKOR MA'NAVIYATI

Shifokorlik kasbi undan yuksak ma'naviyatli bo'lishni talab qiladi. Shifokorning yuqori ma'naviyatli bo'lishi uning pok axloqiy qiyofasi bilan chambarchas bog'liqdir. Yaxshi inson bo'lmagan odam yaxshi shifokor bo'lolmaydi. Yaxshi, komil inson – bu ta'magirlik, qalloblikdan xoli bo'lgan, samimiy, oliyjanob odamdur. U o'z atrofidagilariga yaxshilik istovchi, ularning tashvish va quvonchlarini tushunuvchi, kerak bo'lsa vaqtini ayamay, so'zi va ishi bilan beg'araz yordam beruvchi, odamlarni sevuvchi shaxsdir. Odamoxunlik va xushmuomalalik yaxshi shifokor uchun o'ta muhim bo'lgan sifat hisoblanadi.

Bemorning yonida hamkasblari bilan so'zlashganda, shifokor tushunarli bo'lmagan tibbiy iboralarni ishlatmasligi kerak. Aks holda bemor buni o'zicha tushunishi yoki noto'g'ri talqin qilib, shubhaga tushishi mumkin.

Shuni yodda tutish kerakki, og'ir kasalliklar va davolab bo'lmaydigan o'zgarishlar qayd qilinsa ham, (saraton kasalligi, buyrak va jigar faoliyati buzilishining tuzalmas turlari va sh.k.) bemorga haqiqatni aytmaslik kerak, chunki u tuzalib ketishga umid bog'laydi. Shu umidni shifokor eng og'ir hollarda ham bemorning ko'ngliga solishi lozim. Ko'pincha bunday paytlarda bemor dardi bedavo ekanini, bemorning hayoti tugab qolganini shifokorlar

uning eng yaqin va yoshi ulug'roq qarindoshi yoki do'stiga ma'lum qiladilar. Lekin bu holda ham juda ehtiyot bo'lish kerak, sirdan voqif bo'lgan shaxs uni bemorga va boshqalarga oshkor qilmasligi shart.

Shifokorlar orasidagi o'zaro munosabat bemor foydasi uchun bir-birini qo'llab-quvvatlashga va birgalashib yordam berishga asoslangan bo'lishi kerak. Boshqa shifokorning ishida kamchilik sezilsa, shifokor bemorga bilintirmay uni tuzatib yuborishi ham farz, ham qarz. Bemorlarga har bir shifokorga uchraganda yordam olajakligini tushuntirish kerak.

Lug'at

ta'magirlik – корысть
axloq – этика, мораль
chambarchas – неразрывно
hamkasb – коллега

bedavo – неизлечимый
saraton – рак
talqin – трактовка
shubha – сомнение

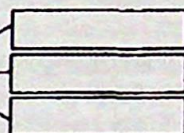
Savol va topshiriqlar.

1. Matni o'qib tarjima qiling.

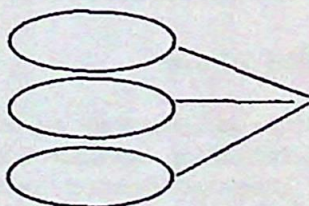
2. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Kim bu kim?»

Yaxshi, komil inson bu

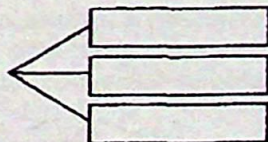
«Nimalar kimning belgisi?»

yaxshi shifokorning belgisi

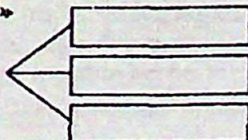
«Qayerda nima qilmaslik kerak?»

Bemorning yonida shifokor

«Kimga nima demaslik kerak?»

Kasali og'ir bemorga shifokor

«Nima qanday bo'lishi kerak?»

Shifokorlarning o'zaro munosabati

Three empty rectangular boxes stacked vertically, connected by lines to the text 'Shifokorlarning o'zaro munosabati'.

3. "Palatada shifokor va bemor muloqoti" dialogini tuzing.

Mashq. Vaqt hisobi ifodalangan savol-javoblarni bilib oling va kun tartibingizni aytib bering.

— Soat necha? Hozir soat necha bo'ldi?

(Сколько времени? Который час?)

— Soat bir. Soat uch yarim.

(Час. Половина четвертого)

— Soat to'rt dan o'n besh minut o'tdi.

(Четверть пятого)

— Soat o'n besh minuti kam uch.

(Без пятнадцати три)

— Soat uch dan besh minut o'tdi.

(Пять минут четвертого)

Mashq. Savollarga javob bering.

1. Darsingiz soat nechada boshlanadi?

2. Nechanchi yilda tug'ilgansiz?

3. Toshkent Tibbiyot akademiyasi qachon tashkil topdi?

4. Sizning uyingizga «Paxtakor» bekatidan nechanchi avtobus boradi?

5. Bugun necha daraja issiq?

6. Guruhingizda nechta talaba o'qiydi?

7. O'nning yarmi necha bo'ladi?

8. Bir yilda necha kun bor?

10-DARS

Olmosh (Местоимение)	
<p>Ot, sifat, son o'rnida qo'llaniladigan so'zlar turkumiga <u>olmosh</u> deyiladi.</p> <p>Olmosh quyidagi turlarga bo'linadi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kishilik olmoshlari: <i>Men, sen, u; biz, siz, ular;</i> 2. O'zlik olmoshi: <i>o'z</i> 3. Ko'rsatish olmoshlari: <i>u, bu, shu, mana, ana, bu, ana u, mana shu;</i> 4. So'roq olmoshlari: hamma <i>so'roq so'zlar</i> kiradi. 5. Belgilash olmoshlari: <i>hamma, barcha, ba'zi, har, har bir, har kim, har narsa;</i> 6. Bo'lishsizlik olmoshlari: So'roq olmoshlaridan oldin <u>hech</u> so'zini ishlatish bilan yasaladi. 7. Gumon olmoshlari. Gumon olmoshlari so'roq olmoshlaridan oldin <u>-alla</u> ulardan keyin <u>-dir</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi: allakim, allanima, kimdir. nimadir; 	<p>Часть речи, которая употребляется вместо существительного, прилагательного и числительного, называется <u>местоимением</u>.</p> <p>Местоимения делятся на следующие разряды:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Личные местоимения: я, ты, он; мы, вы, они; 2. Возвратное местоимение: сам... 3. Указательные местоимения: тот... 4. Вопросительные местоимения: (все вопросительные слова) 5. Определительные местоимения. 6. Отрицательные местоимения образуются путём употребления слова <u>хеч</u> перед вопросительными местоимениями. 7. Неопределённые местоимения. Неопределённые местоимения образуются путём присоединения к вопросительным местоимениям: Приставки <u>-алла</u>; аффикса <u>-дир</u>.

MATN. DORISHUNOSLIK

Kimyo, farmatsevtika va tibbiyot fanlarining taraqqiyoti natijasida bemorlarni davolashda qo'llaniladigan dori moddlarining turlari va sonlari kundan-kunga ko'payib bormoqda. Shunday ekan, shifokor va o'rta tibbiyot xodimlaridan bu ishda yanada chuqurroq bilim talab qilinmoqda.

O'rta tibbiyot xodimlari ish faoliyatida bemorlar bilan ko'p muloqotda bo'ladilar, dori-darmonlar tarqatadilar. Feldsherlik va akusherlik punktlarida bemorlarni ko'rib dorilar yozadilar. Bundan tashqari, o'rta tibbiyot xodimlari ko'proq dorilarning nojo'ya va toksik ta'sirlariga birinchi bo'lib duch keladilar va birinchi yordam ko'rsatadilar.

Vaqt o'tgan sari tibbiyot amaliyotida bir qancha dori moddalar eskirib qolganligi va faolligi kam bo'lganligi uchun Davlat reyestridan chiqarib tashlanadi. Shu bilan birga bir qancha yangi, ta'sir kuchi yuqori bo'lgan dori moddalar tibbiyot amaliyotida keng qo'llanishga tavsiya qilinadi.

Shunga ko'ra aytib o'tilgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda

tibbiyot bilim yurtlarida tahsil olayotgan talabalar, o'rtta tibbiyot xodimlari dorishunoslik fanini ham chuqurroq bilishlari davr taqozosiga aylanmoqda. Bemorning kasalini aniq bilish, dori moddalarining qanchalik naf berishi yoki zarar keltirishini puxta o'ylab ko'rish, shundan keyin uni buyurish lozimligini bilish uchun farmakoterapevtik xossalarga qarab guruhlarga ajratamiz.

Dorilarni ta'riflashda ta'siriga, ishlatiladigan o'rni, ishlatish usuli, dozalariga, shu bilan birga dorilarning nojo'ya ta'sirlariga, qo'llab bo'lmaydigan hollariga e'tibor berish kerak. Ba'zi bir moddalarini stasionar sharoitdagina ishlatish lozimligini ham e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim.

Dori moddalarni organizmga yuborish yo'llari:

Enteral:	til ostiga og'iz orqali o'n ikki barmoq ichiga to'g'ri ichakka
Parenteral:	nafas orqali teri ustiga shilliq qavatlarga bo'shliqlarga teri ostiga mushaklar orasiga venalarga arteriyalarga orqa miya kanaliga bo'g'imlarga suyaklar orasiga yurak mushaklariga ionoforez

I.ug'at

faollik – активность
tirqatmoq – раздавать
o'rtta tibbiyot xodimlari – средний
медицинский персонал

tahsil – учеба
zarar – вред

Topshiriq.

1. Matnni o'qing.
2. Matn bo'yicha quyidagi konstruksiyalar asosida gaplar tuzing.

«Nima natijasida nima bo'lmoqda?»

Kimyo, farmatsevtika va tibbiyot fanlarining taraqqiyoti natijasida

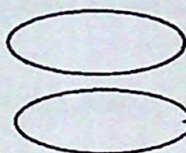
Three empty rectangular boxes arranged vertically, connected by lines to the text above.

«Kimlar nima qiladilar?»

O'rta tibbiyot xodimlari

Three empty rectangular boxes arranged vertically, connected by lines to the text above.

«Nima nimaga aylanmoqda?»

– davr taqozosiga aylanmoqda.

«Nimada nimaga e'tibor berish kerak?»

Dorilarni ta'riflashda

Three empty rectangular boxes arranged vertically, connected by lines to the text above.

Mashq. Quyidagi mashqni ko'chiring. Olmoshlarni topib, ularning turlarini aniqlang.

Insonni hech nima vijdon azobi kabi qiynamasa kerak. Men do'stimning xatolarini o'z vaqtida yuziga aytmaganim uchun haligacha o'zimni ayblayman. Allakimlar aytgan gaplarga ishonib, ko'zing bilan ko'rmagan narsa haqida fikr bildirish odobdan emas. Men doim shu yo'ldan o'tganimda og'ir kunimda yordam bergan o'sha odamni uchratamanmi deb atrofga qarab qo'yaman. O'zingga nimani ravo ko'rsang, o'zgaga ham shuni ravo ko'r. Shuni esda tutish lozimki, har bir kishi, u kim, qaysi kasbni egallashidan qat'iy nazar jamiyatning bir bo'lagi.

Mashq. Yumorni o'qing. Uni tarjima qilib, olmoshlarni toping.

Bir kuni o'z sog'lig'iga nihoyatda e'tiborli kishining qo'li ozgina timalib ketadi. Shunda u o'sha atrofda mashhur shifokorni tezda chaqirtiradi. Birpasda yetib kelgan shifokor jarohatni ko'rib unga shunday deydi: tezda o'g'lingizni yod opkelish uchun dorixonaga yuboring, bo'lmasa....
-Bo'lmasa nimadir bo'ladimi? - xavotirga tushdi bemor.

-Albatta, - dedi shifokor xotirjam ohangda, - bo'lmasa yarangiz tuzalib qoladi.
Mashq. Ajratilgan so'zlar o'rniga kishilik olmoshlarini qo'yib chiqing.
1.Alisher do'stini juda yaxshi biladi. 2.Aqida va Shoxidalar bugun darsga kelishdimi? 3.Do'stinning xatiga javob yozdim. 4.Oyim bilan birga do'konga bordik.

DORIXONADA

- Assalomu alaykum!
- Vaalaykum assalom!
- Menga dorilar kerak edi.
- Iltimos retseptni bering.
- Mana, marhamat!
- Sefazilin va novokain bizda bor. 7 kunga 2l ta olishingiz kerak ekan. Novokain bilan qo'shganda 3 ming 500 so'm bo'ladi.
- Yana 5 gramml shpritslaringizdan ham bersangiz. Marhamat. Bu yerda darmondorilar ham tavsiya etilgan. Qurtilgan na'matak mevalari bor. Uni damlab ichasiz.
- Damlamani qanday tayyorlayman?
- Tavsiyada hammasi aniq yozilgan. O'qib beraymi?
- Yo'q, agar tavsiyasi bo'lsa uyda batafsil o'qib olaman. Sizdan bir narsa so'ramoqchi edim. Bugun ertalabdan o'zimning ham boshim og'riyapti. Men ham gripp bo'lganga o'xshayman.
- Tumovingiz ham borga o'xshayapti.
- Ha, menga nima dori tavsiya etasiz?
- Mana, «Rinza» kukuni. Uni iliq suvga solib iching. U ham bosh og'rig'iga, ham tumovga juda foydali dori vositasi hisoblanadi.
- Rahmat, hamma dorilar necha pul bo'ladi?
- Besh ming besh yuz oltmish sakkiz so'm.
- Mana, pulingiz.
- Rahmat, qaytimini oling. Tezroq tuzalib keting.
- Rahmat, xayr!

Dorixonaga oid so'zlar

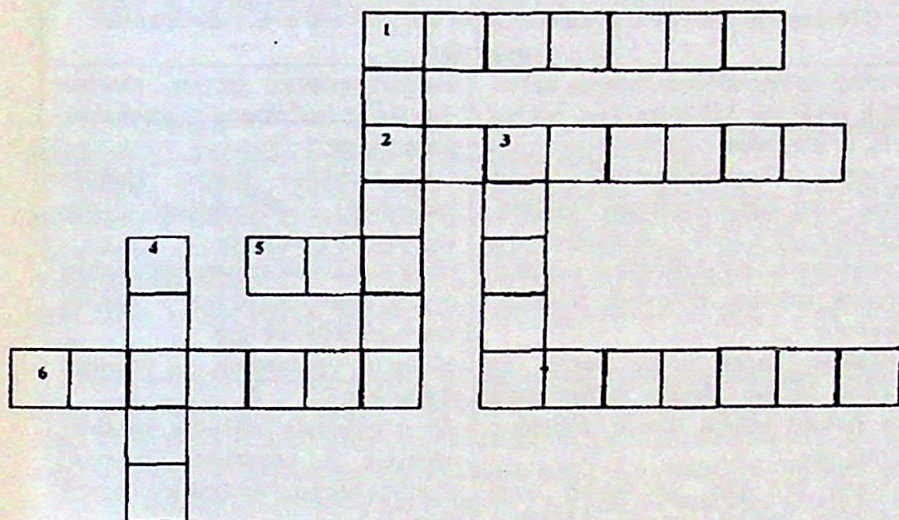
dorixona – аптека
qattiq dorilar – таблетки
eritmalar – растворы
kukun – порошок
tayyor dorilar bo'limi – отдел готовых лекарств
harorat o'lchagich – термометр
bog'lov materiallari – перевязочные средства
retseptura bo'limi – рецептурный отдел

Savol va topshiriqlar.

1. Sizing hududingizda qanday dorixonalar bor?
2. Dorixonalarda qanday bo'limlar bor?
3. Tayyor dorilar bo'limida qanday dorilar sotiladi?
4. Doka, tibbiy paxta va boshqa bog'lov vositalari ham dorixonada sotiladimi?

Quyidagi krossvordni yeching.

Eniga: 1. Toshma toshish bilan kechuvchi bolalar kasalligi. 2. O'pka yallig'lanishi bilan kechuvchi kasallik. 5. O'pka uchun xavfli bo'lgan kasallik. 6. Toshma toshish va ich og'rig'i bilan kechuvchi kasallik. 7. Ich ketishi bilan kechuvchi kasallik.

Bo'yiga:1. Homilador ayollar uchun xavfli bo'lgan toshma toshish bilan kechuvchi kasallik. 3. Limfa tugunlarining yallig'lanishi. 4. Benorning rangi o'zgarishi bilan kechuvchi kasallik.

11-DARS

Fe'l (Глагол)	
<p>Predmetning ish-harakatini yoki holatini bildirgan so'zlarga <u>fe'l</u> deyiladi. Fe'llar <u>nima qildi? nima qilyapti? nima qilmoqchi?</u> savollariga javob beradi.</p>	<p>Слова, обозначающие действие или состояние предмета, называются глаголом. Глаголы отвечают на вопросы <i>что сделал? что делает? что будет делать?</i></p>
<p>Fe'llarning bo'lishli va bo'lishsiz shakli, tuzilishiga ko'ra turlari (Положительная и отрицательная форма глагола, глаголы по структуре)</p>	
<p>Bo'lishli fe'llar ish-harakatning bajarilishini bildiradi. Masalan: yoz, boshla, o'yla, so'zla, ishla.</p> <p>Bo'lishsiz fe'llar ish-harakatni ta'qiq-lashni yoki bajarilmaslikni bildiradi.</p> <p>Bo'lishsiz fe'l fe'l o'zagiga <u>ma</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: yoz+ma, ishla+ma, o'qi+ma, gapir+ma;</p> <p>Tuzilishiga ko'ra fe'llar sodda va qo'shma bo'ladi. Sodda fe'llar faqat bitta fe'ldan tashkil topadi. Masalan: kel, tur, bor</p> <p>Qo'shma fe'l ikki va undan ortiq so'zlardan tashkil topadi. Masalan: o'qib chiqmoq.</p> <p>Fe'llar yasalishiga ko'ra tub va yasama bo'ladi. Yasama fe'llar boshqa so'z turkumlaridan fe'l yasovchi qo'shimcha orqali yasaladi. Masalan: ish+la, so'z+la, foyda+lan;</p>	<p>Положительная форма глагола выражает действие положительного знака.</p> <p>Отрицательная форма глагола выражает запрещение или отрицание действия.</p> <p>Отрицательная форма образуется путём присоединения к основе глагола аффикса <u>-ma</u>.</p> <p>Ёз+ма, ишла+ма. ўқи+ма, гапир+ма;</p> <p>По структуре глаголы бывают простые и сложные. Простые глаголы состоят только из одного глагола.</p> <p>Сложные глаголы состоят из двух или более слов. Например: гапириб бермок.</p> <p>По образованию глаголы бывают непроизводными и производными. Производные глаголы образуются при помощи глаголо-образующих аффиксов. Например: иш+ла, сўз+ла, фойда+лан;</p>

Gaplarni tarjima qiling. Fe'llarni kerakli shaklda yozing.

1. Uyqu paytida biz atrofimizda nima bo'layotganligini angla.....miz.
2. Odamlarning aksariyati uzoq yashashni istaydilar, qarishni xohla....dilar.
3. Hamma ham bir xil qari.....di. ammo yosh o'tib borgan sayin ma'lum o'zgarishlardan qutulib bo'lmaydi.
4. Qarish jarayonida oshqozon traktida oshqozon shirasining miqdori kama...di.
5. Ko'p hollarda tepki bilan og'rib tuzalgan kishi tepkiga qarshi immunitetga ega bo'l...di.
6. Bo'g'ma kasalligi bilan ikki yoshdan besh yoshgacha bo'lgan bolalar ko'proq xastalan....dilar.
- 7.

Xol dog'larining ko'pi tug'ilishdan oldin yoki tug'ilgan zahoti paydo bo'ladi. ammo ba'zi hoilrda ular 14-15 yoshgacha ko'zga tashlanma...di.

Qavs ichidagi berilgan fe'llarni bo'lishli shaklda yozing.

1.Vadim va Inna har kuni kamida bir soat o'zbek tili bilan (shug'ullanmoq). 2.Kursdoshim dam olish kunida baliq oviga borgani haqida (so'zlamog). 3.Bosh miya buyrug'iga binoan tish ovqatning ma'lum bir qismini (tishlamog) va so'lak bilan namlangan ovqatni (chaynamog) so'ngra ovqat bo'g'izga, keyin esa qizilo'ngachga (o'umoq). 4.Yog'lar o'simliklar va hayvonlar organizmi tarkibiga suyuq yoki qattiq holatda (kirmog). 5.Yog'lar, uglevodlar va oqsillar ovqatning uchta asosiy turi (hisoblanmog).

ABU ALI IBN SINO

Yevropada Avitsenna nomi bilan mashhur bo'lgan Abu Ali ibn Sino qomusiy olim sifatida o'z davridagi fanlarning deyarli barchasi bilan shug'ullangan.

Falsafa, tabobat, fizika, kimyo, matematika, geologiya, mineralogiya, astronomiya, botanika, din tarixi, musiqa, she'riyat, filologiya va boshqa fanlarga oid asarlari allomaning buyuk iste'dod sohibi va yirik qomusiy olim sifatida shuhrat qozonganining dalilidir. Ilmiy adabiyotlarda Ibn Sino qalamiga mansub 450 dan ortiq asar qayd etiladi. Ammo bizning zamonamizga ularning yarmidan ko'prog'i yetib kelgan, xolos.

Ibn Sino Buxoro yonidagi Afshona qishlog'ida tug'ildi, yoshligi ham shu erda o'tdi. So'ng uning ota-onasi Buxoroga ko'chib keladi va u Buxoroda mavjud bo'lgan ilmiy muhit ta'sirida ko'p fanlar bilan shug'ullanadi. U yoshligidanoq noyob iste'dod va xotira egasi bo'lib, atrofdagilarni hayratga soladi. Uning yoshligi va o'spirinlik yillari Buxoroda Somoniylarning hukmronlik davriga to'g'ri keladi. Bo'lajak olim saroyning boy kutubxonasidagi kitoblardan foydalanadi, shahardagi kitob bozoridan noyob qo'lyozmalarni sotib olib, bilimini oshira boradi.

999-yilda Somoniylar hukumati qulab, shaharni Qoraxoniylar bosib oladi. Ibn Sino bu davrda barcha ilmlarni egallagan va qator risolalar yoza boshlagan edi.

Ibn Sino Xorazm (Urganch)ga ko'chib keladi va shoh Ma'mun saroyidagi olimlar bilan tanishadi. Bu yerda Ibn Sino Iroqiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu al-Xayr Xammar, al-Masihiy kabi olimlar davrasida ijod qilib, bir nechta risolalar yaratadi. So'ng janubda Mahmud G'aznaviy davlatining xuruji orta borishi bilan Eronga yuz tutadi. Eronning Gurgon, Ray, Isfahon kabi qator shaharlarida sarsoriy kechib, 1037-yil 57 yoshida Hamadonda kasallikdan vafot etadi.

Ibn Sino Sharq va jahon hazinasiga tayanib, o'zining falsafa, tabobat va tabiat ilmlariga bag'ishlangan "Shifo kitobi" ("Kitob ash-Shifo"), "Tib qonunlari" ("Al-qonun fit-tib"), "Najot kitobi" ("Kitob an-najot"), "Bilimlar kitobi" ("Donishnoma") kabi yirik asarlarini yozdi.

Ibn Sino falsafiy asarlarining eng yirigi "Ash-Shifo"dir. U to'rt qism va 22 jildidan iborat bo'lib, unda mantiq, metafizika, fizika, matematikaga oid masalalar talqin etiladi. Ammo unga eng katta shuhrat keltirgan asar «Tib qonunlari» bo'ldi.

Lug'at

qomusiy – энциклопедический
sifatida – в качестве
alloma – учёный, мыслитель
holos – только лишь, всего лишь
muhit – среда
khozina – клад

saroy – дворец
noyob – редкий
bozor – рынок
qulamoq – падать
oshirmoq – увеличивать

Savol va topshiriqlar.

1. Nima uchun Ibn Sinoni qomusiy o'lim deb atashgan?
2. Ibn Sino merosining qancha qismi bizgacha yetib kelgan?
3. Ibn Sinoning yoshlik yillari qayerda o'tgan?
4. Matnni dialog asosida tuzing.
5. «Ibn Sino» matnini o'qing «Ajoyib kishilar hayoti» mavzusida kichik ma'ruzalar tayyorlang. Quyidagi ma'ruzalar mavzusini tanlash mumkin: «Ibn Sino hayoti va ijodi», «Ibn Sinoning «Tib qonunlari», «Ibn Sino asarlarida sog'lom turmush tarzi», «Badiiy adabiyotda Ibn Sino obrazi», «Abu Ali ibn Sino siymosining tarbiyaviy ahamiyati». Keling, namuna sifatida so'nggi mavzuni olaylik.

RIVOYATLARNING ASOSIY MAVZUSI

«Donishmand ustoz» rivoyati. Ibn Sinoga ikki kishi farzandini shogirdlikka olib kelibdi. Ustoz ularga vazifa beradi. O'n kun ichida tog'dan dorivor o'simliklar yig'ib kelishni aytadi. Birinchi yigit giyohlarni yig'ib ketadi, ammo uning shifobaxsh xususiyatlarini aytib bera olmaydi. Ikkinchi yigit esa giyohlar haqida na'lumot yig'adi va qaysisi nimaga davoligini aytadi. Ibn Sino ikkinchi yigitni shogird qilib oladi.

Ushbu rivoyatning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, har bir vazifaga, ayniqsa, u kasbing bilan bog'liq bo'lsa, sidqidildan yondoshish zarur. Shundagina inson o'z maqsadiga erishadi. O'qib-o'rganish hamisha foyda beradi.

SUHBAT

Nargiza:

- Men bugun kutubxonadan Ibn Sinoning «Tib qonunlari» kitobini oldim.

- Ha, bilaman, besh mustaqil tibbiy asardan tarkib topgan bo'lib, ularning har biri ma'lum sohani izchil, har taraflama yoritib beradi.

- Men bu kitobda dorilar haqida ham ma'lumotlar bor deb eshitgan edim.

- Uchinchi kitob nimaga bag'ishlangan?

- Men bir mambada o'qigan edim. XII asrdayoq lotin tiliga tarjima qilingan "Tib qonunlari" sakkiz asr davomida ham Sharq, ham Farb mamlakatlarida tabobat sohasida qo'llanma vazifasini o'tab kelmoqda. U Yevropada tibbiyot rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan ekan. Xo'sh, bu kitobning 4-5 qismlari nimaga bag'ishlangan?

- Ibn Sinoning betakror ilmiy merosi atoqli vatandoshimizning insoniyat tarixidagi eng buyuk qomusiy olimlardan biri ekanining yorqin isbotidir.

Lyuba:

- Yaxshi qilibsan. Bu kitob hamma tibbiyotchilarda bo'lishi kerak, chunki bu asar mazmuniga ko'ra tibbiy bilimlarning nodir majmuasi – qomusi hisoblanadi.

- Unda batafsilroq eshit. 1-kitobda tibbiyotning nazariy asoslari berilib, uning predmeti, vazifalari, bo'lim va usullari, kasallikning kelib chiqish sabablari, belgilari, sog'liqni saqlash yo'llari, odam anatomiyasi kabi nazariy ma'lumotlar bayon etiladi.

- "Qonun"ning oddiy dorilarga bag'ishlangan ikkinchi kitobida, asosan, o'simliklardan tayyorlanuvchi 760 ta dorining xususiyatlari, ularni tayyorlash va iste'mol qilish usullari haqida muhim mulohazalar keltiriladi.

- Uchinchi kitobda insonning ayrim a'zolari, jumladan, bosh miya, asab, ko'z, quloq, burun, tomoq, qorin kasalliklari batafsil tahlil qilinadi.

- Asarning to'rtinchi kitobi inson organizmining umumiy kasalliklariga bag'ishlanadi. Unda isirnatir, jarohatlik masalalari, suyak sinishi, jarohatlanish, ularni davolash usullari va boshqa yuqumli kasalliklar tavsiflanadi.

Nihoyat "qonun"ning beshinchi kitobida murakkab dorilarning organizmga ta'siri ularni tayyorlash va iste'mol qilish usullari bayon qilingan.

- Ibn Sino ilmiy merosini o'rganish borasida ko'p ishlar amalga oshirilmoqda. Hozircha dunyo miqyosida uning asarlari qator tillarga tarjima etildi va bir qancha tadqiqotlar yaratildi. Jumladan, uning yirik asari "Tib qonunlari" olimning vatani O'zbekistonda arab tilidan rus va o'zbek tiliga to'la tarjima qilinib, ilmiy izohlar bilan nashr etildi.

Lug'at

tanilmoq – прославляться
 nodir – редкий
 majmua – сборник
 asar – произведение
 sinish – перелом

izchil – последовательно
 nazariy – теоретический
 mulohaza – суждение
 suyak – кость

Savol va topshiriqlar.

1. Ibn Sinoning «Tib qonunlari» necha kitobdan iborat?
2. Uning birinchi kitobi nimaga bag'ishlangan?
3. «Tib qonunlari»ning ikkinchi kitobida nechta doriga tavsif berilgan?
4. Asarning 3-kitobida qaysi kasalliklar batafsil tahlil qilinadi?
5. Ibn Sino 4- kitobiga qaysi kasalliklar ta'rifini kiritadi?
6. «Ibn Sinoning «Tib qonunlari» mavzusida referat tayyorlang.

12-DARS

Fe'l zamonlari (Времена глагола)	
<p>Fe'ning uchta zamoni bor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. O'tgan zamon. 2. Hozirgi zamon. 3. Kelasi zamon. <p>O'tgan zamon fe'li quyidagi shakllarga ega:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Aniq o'tgan zamon fe'li. 2. Yaqin o'tgan zamon fe'li. 3. Uzoq o'tgan zamon fe'li. 4. O'tgan zamon davom fe'li. 	<p>Глагол имеет три времени:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Прошедшее время. 2. Настоящее время. 3. Будущее время. <p>Прошедшее время глагола имеет следующие формы:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Очевидное прошедшее время глагола. 2. Причастное прошедшее время глагола. 3. Давнопрошедшее время глагола. 4. Многократно-длительное время глагола.

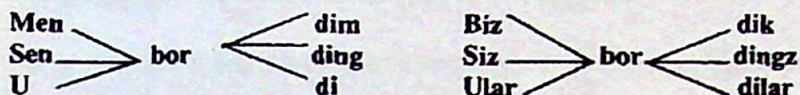
Mashq. Quyida berilgan gaplar qaysi fe'l zamoniga mansub?

1. Asta esgan shabada o'rik gullarini to'ka boshladi.
2. A'zam anatomiya darsida javob beriyapti.
3. Institutimizda har yili Talabalar ilmiy anjumani o'tkaziladi.
4. Yozda dam olish uchun Qora dengizga boraman.
5. Shamshod «Paxtakor» komandasining eng zo'r hujumchisidir.
6. Yam-yashil barglar ustidagi shudring quyosh nurida xuddi billur donalardek yaltirab turibdi.
7. Jiyanim Nargiza Toshkent Tibbiyot akademiyasida o'qimoqda.
8. O'l kuydirar, yer to'ydirar.
9. Har bahor mahallamizda Navro'z bayrami keng

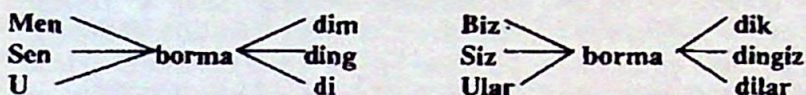

nishonlanadi. 10. Ichkaridan chiqib kelgan maxdum mulla Abdurahmonni ko'rib qoldi.

Aniq o'tgan zamon fe'lining bo'lishli shakli

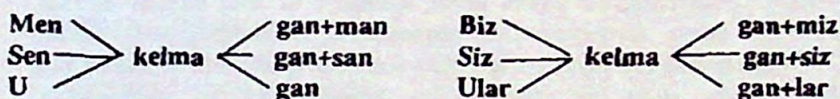
Aniq o'tgan zamon fe'lining bo'lishsiz shakli

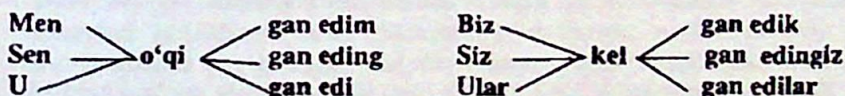
Yaqin o'tgan zamon fe'lining bo'lishli shakli

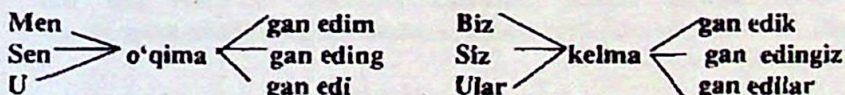
Yaqin o'tgan zamon fe'lining bo'lishsiz shakli

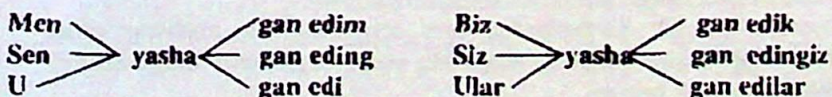
Uzoq o'tgan zamon fe'lining bo'lishli shakli

Uzoq o'tgan zamon fe'lining bo'lishsiz shakli

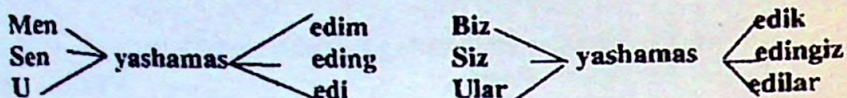

O'tgan zamon davom fe'lining bo'lishli shakli

O'tgan zamon davom fe'lining bo'lishsiz shakli

Mashq. Quyidagi gaplar o'tgan zamon fe'lining qaysi turiga mansubligini ayting.

1. Men kecha dugonamni institutda ko'rib qoldim.
2. Biz yakshanba kuni toqqa chiqadigan bo'ldik.
3. Kitobni kutubxonadan olmoqchi edim.
4. Tevarak atrofdan odamlar to'planib kela boshladilar.
5. Bahorda ko'm-ko'k libos kiyib olgan barglar kuzda sariq, qizil va ko'kimtir barglar ichida tovlanardi.
6. Men ertaga siznikiga borib kelar edim.
7. Yozib-chizib o'tirganingizni ko'rib, so'zga chiqarsiz, deb o'ylagan edim.
8. Nargiza seni tag'in eslabdi.
9. Quyosh g'uborsiz ko'kda porlar edi.
10. O'g'lingiz hamma darslardan a'lo baho olibdi.

Topshiriq. Hech amaliyot haqida jiddiy o'ylab ko'rganmisiz? Amaliyot bu kasb tomon birinchi qo'yilgan qadamdir. Hukmingizga amaliyotni o'tagan qizning kundaligidagi yozuvidan bir parchasini havola etmoqdamiz. Ushbu matnni o'qing va undagi o'tgan zamon fe'llarini toping.

«Men amaliyotni bunchalik qiyin, qiziqarli va mas'uliyatli bo'ladi, deb o'ylamagan edim. Amaliyotim tug'ruqxonaning neonatologiya bo'limida o'tadim. Mitigina chaqaloqlarni qo'lga olish juda hayajonli edi. Bizga barcha muolajalar haqida yana bir bor bo'lim harnshiralari va shifokorlari, naliyotimiz uchun mas'ul ustozimiz so'zlab berdilar. Amaliyot davrida qiziq voqealar ham yuz berdi. Bir chaqaloq tinimsiz og'zini harakatga keltirar, yuzini arishtirar edi. Kasalxonaning deyarli barcha mutaxassisleri yig'ilib unga shxis qo'yish uchun konsilium o'tkazishdi. Asab kasalliklari bo'yicha taxassisni ham chaqirishdi. Ammo hech kim unga to'g'ri tashxis qo'ya radi. Bola tug'ruqxonadan ketish oldidan esa buning sababi ma'lum bo'ldi. Tishi bilan tug'ilgani, chiqayotgan tish milklarini qichitib, og'ritgani uchun hadeb g'alati harakatlar qilayotgani ma'lum bo'ldi.

O'zbekistonda bunday bolalarga Bo'riboy. Bo'rixon deb ism qo'yishadi. Ruslarda bunday ism yo'qligi sababli unga «Misha-ayiqpolvon» deb ism berishdi.

Topshiriq.

1. Quyidagi mashqdan o'tgan zamon fe'llarini toping. Ular qaysi turga to'g'ri kelishini aniqlang.
2. Amaliyotda, klinika bo'limlarida dars o'tganingizda, shifokor bilan bemorlar ko'rigida qatnashganingizda qiziq voqealarga duch kelganmisiz? Shular haqida so'zlab bering.

KASALLIKNING RIVOJLANISH ANAMNEZI

Anamnezning asl ma'nosi *eslamoq* demakdir. Demak, tekshirilayotgan bemor o'zida kasallik qanday paydo bo'lganini, shifokorga uchragunga qadar uning qanday davom etganini eslab, mukammal aytib berishi kerak.

Agarda bemorning ahvoli og'ir bo'lsa, kasallik anamnezi bemorning kasalini yaqindan biluvchi kishilar yordamida to'planadi.

Bemorga birinchi yordam ko'rsatgan tibbiyot xodimlarining ma'lumotlari va ular bergan hujjatlar kasallik anamneziga material bo'lib kiradi. Anamnez diagnostik jarayonning birinchi bosqichi bo'lganligi uchun, uni to'liq to'plash katta ahamiyatga ega.

Bemorlar ko'pincha kasallikning uncha qimmatga ega bo'lmagan belgilarini, o'zlarining qanday davolash muassasalarida bo'lganliklari to'g'risida mukammal gapirib, shifokorga kerak bo'lgan ma'lumotlarni aytmasliklari mumkin, shuning uchun anamnez to'playotgan shifokor bemorga muloyimlik bilan qo'shimcha savollar berib, asosiy ma'lumotlarni bilib olishga harakat qilishi kerak.

Lug'at

eslamoq – вспоминать
paydo bo'lmoq – появиться
mukammal – совершенный
bosqich – ступень
muloyim – вслживый
qo'shimcha – дополнительный

Topshiriq.

1. Matnni o'qing. Rus tiliga tarjima qiling.
2. Matn bo'yicha quyidagi konstruksiyalar asosida gaplar tuzing.

«Nima nima ma'noni bildiradi?»

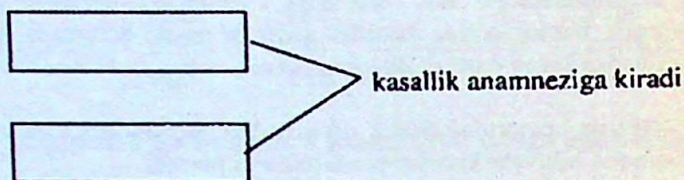
Anamnez so'zi

«Nimada nima qilish kerak?»

Anamnezda tekshirayotgan bemor

«Nimalarga nima kiradi?»

ANAMNEZ YIG'ISH (Hajviya)

Amaliyotni poliklinikada o'tishdan oldin ustozimiz: - Anamnez yig'ishni bilasizlarmi? - deb so'radilar. Biz boshimizni qimirlatdik. Ular «boshlanglar bo'lmasa», - deb chiqib ketdilar. Eshikdan bir nuroniy chol kirdi.

-Assalomu alaykum! O'tiring, otaxon, - dedim men.

-Vaalaykum assalom, bolam, - dedi chol.

-Otaxon, - dedim men, - onangiz sizga homilador bo'lganlarida toksikoz bo'lganmilar?

-Chol juda hayron qoldi.

-Bilmadim, bolam...

-Siz tug'ilgandan so'ng darrov yig'laganmisiz?

-Unisini ham bilmas ekanman.

-Kindigingiz nechanchi kunda tushgan?

-Shu bilan qiziqmagan ekanman.

Shu payt eshikdan ustoz kirib qoldilar va kulib yubordilar.

-Bulardan hayot anamnezini olish shart emas, dedilar va o'zlari savol bera boshladilar.

Bemorning mehnat davri anamnez savollari

1. Qanday yuqumli kasalliklar bilan og'rigan?

Какими инфекционными болезнями болел?

2. Qaysi kasbda ishlagan?

Кем работал?

3. Oilaviy ahvoli qanday?

Какова семейная жизнь?

4. Jinsiy hayoti necha yoshdan boshlangan?

Когда началась половая жизнь?

5. Hozirgi vaqtdagi ijtimoiy-maishiy ahvoli

Социально-бытовые условия в настоящее время.

6. Oilada nasliy kasalliklar bo'lganmi?

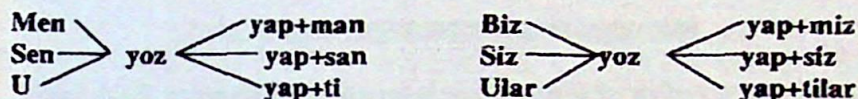
Были ли в роду наследственные болезни?

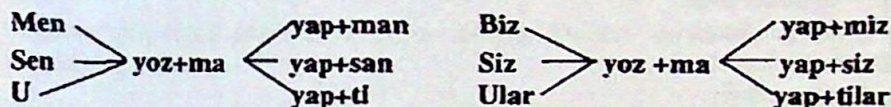
13-DARS

Hozirgi zamon fe'li quyidagi shakllarga ega:	Настоящее время глагола имеет следующие формы:
1. Aniq hozirgi zamon fe'li	1. Настоящее время данного момента
2. Hozirgi-kelasi zamon fe'li;	2. Настоящее-будущее время глагола;

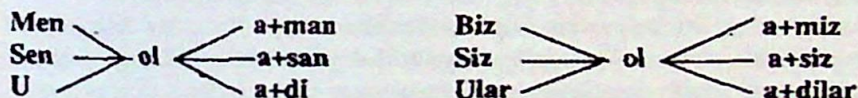
Aniq hozirgi zamon fe'lining bo'lishli shakli

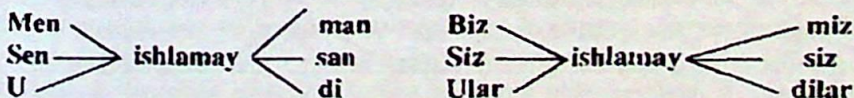
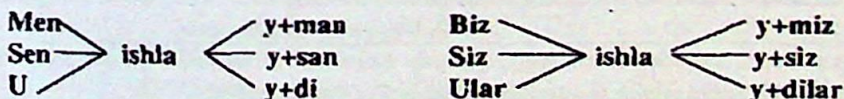
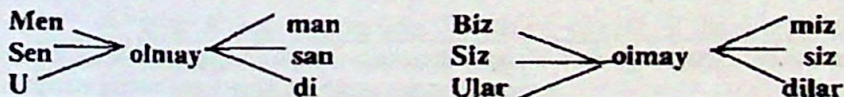
Aniq hozirgi zamon fe'lining bo'lishsiz shakli

Hozirgi-kelasi zamon fe'lining bo'lishli shakli

Hozirgi-kelasi zamon fe'lining bo'lishsiz shakli

Mashq. Hozirgi zamon fe'llarini topib, ma'no jihatidan turini ayting.

1. Xizmatlaringiz uchun sizga rahmat ayishmoqda. 2. Men o'ylaymanki, siz bu topshiriqni ham sharaf bilan bajarasiz. 3. Mehnat bizni uch tanglikdan: g'amginlik, illat va muhtojlikdan xalos qilmoqda. (Volter). 4. Oltin o'tda, odam mehnatda bilinadi. 5. Mening xalqim do'stlik, birodarlikning qadrini biladi. 6. Onam 17-shahar kasalxonasida terapevt bo'lib ishlayapti. 7. Men yuridik kollejida o'qiyapman. 8. U uyga kelishi bilanoq rasm chizishni boshlaydi. 9. Hammamiz ahil bo'lib ishlaymiz. 10. Har bir ovqat hazm qilish a'zosi o'z tuzilishiga ega va ma'lum bir vazifani bajaradi.

Topshiriq. Matnni o'qing. Hozirgi zamon fe'llarini toping.

MENING BIRINCHI BEMORIM

Mana, men pediater sifatida ilk bor bemor qabul qilyapman. Kiyimimni almashirgani kirib ketyapman. Yuragim duk-duk organini seziyapman. Mana, eshik ochilyapti. Bolachasini ko'targan yoshgina onaxon bo'sag'ada turibdi.

-Kiring! - deyman men.

U ham qimtinib kiradi.

-Assalomu alaykum!

-Vaalaykum assalom.

O'zimni jiddiy qiyofaga solib so'rayman.

-Nimadan shikoyat qilyapsiz?

-Bolamning isitmasi chiqyapti.

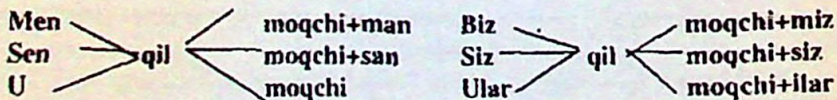
Men bolaning tomog'ini ko'raman. O'pkasini eshitaman.

-Xayriyat, o'pkasi toza. Tomog'i qizaribdi!-deyman men. Dori yozib organimda esa qo'llarimning tirashini bildirmayman.

Rahmat!- deydi u bolasini yo'rgaklashga qiynalib. U ilk bor bemor bolasini olib chiqqan, men esa ilk bemorimni ko'rardim.

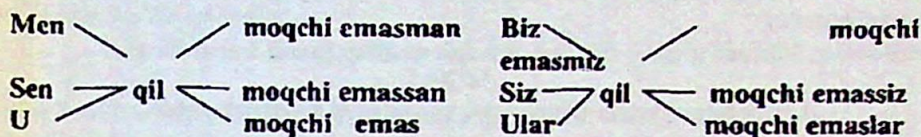
Kelasi zamon fe'li quyidagi shakllarga ega: 1. Kelasi zamon gumon fe'li. 2. Kelasi zamon maqsad fe'li.	Будущее время глагола имеет следующие формы: 1. Будущее предположительное время глагола. 2. Будущее время цели.
--	---

Kelasi zamon maqsad fe'lining bo'lishli shakli

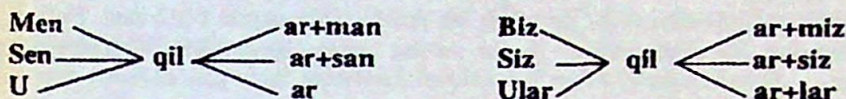

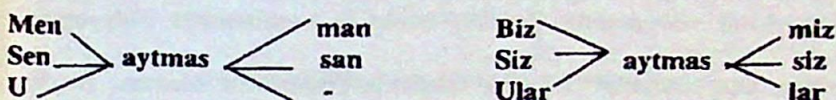
Kelasi zamon maqsad fe'lining bo'lishli shakli

Kelasi zamon gumon fe'lining bo'lishli shakli

Kelasi zamon gumon fe'lining bo'lishsiz shakli

Mashq. Quyidagi matnni tarjima qiling. Fe'llar qaysi za monga mos kelishini aniqlang.

ПРОСТАЯ ИСТИНА

В медицинский институт я поступил после тяжелой травмы, в результате которой пришлось ампутировать ступню. Любой на моем месте совсем бы раскис. Но я не поддался беде и понял простую истину: в жизни всегда надо быть сильным и уметь добиваться намеченной цели. Я стал заниматься спортом и до сих пор по утрам выжимаю двухпудовые гири, имею первый разряд по плаванию, хожу на лыжах и хорошо вожу машину.

А еще я люблю ходить в театр оперы и балета, посещаю интересные выставки, часто бываю в магазине «Книги». Очень люблю читать произведения классиков и фантастику.

Я считаю, что врач должен быть не только хорошим специалистом, но и высокообразованным, интеллигентным человеком.

Mashq. Kelasi zamon fe'llarining qaysi turiga mansubligini aniqlang.

1. Bu topshiriqni men bajaradiganman. 2. Suv ketar – tosh qolar. o'sma ketar qosh qolar. 3. Ertaga majlis o'tkazmoqchimiz. 4. Men katta maqola yozadiganman. 5. Nargiza onasiga har doim yordamlashardi. 6. Bu kitobni keyinroq o'qirman va senga aytib beraman. 7. O'tkir kolit yoz faslida sifatsiz sabzavot-mevalar, eski go'sht, baliq mahsulotlarini iste'mol qilish tufayli paydo bo'ladi. 8. Ingichka ichakning yallig'lanishiga kolit deyiladi. 9. Nargizaning

to'yi shu oyning oxiriga bo'ladigan. 10. Mastura ingliz tilini mukammal o'rganmoqchi.

Topshiriq. Matnni o'qing. Siz bu savolga qanday javob berardingiz?

«MEN O'N YILDAN KEYIN QANDAY BO'LAMAN?»

-Men Oliyabronimovaman. Hozir Toshkent Pediatriya tibbiyot institutining oliy ma'lumotli hamshira fakultetida o'qiyapman. O'n yildan keyin bakalavr diplomini olib, jarrohlik bo'limida ishlayotgan bo'laman. Balki ish faoliyatim O'zbekistonda, balki o'sha payt Koreyada ishlayotgan bo'larman.

-Men, Sultonova Dilbar o'n yildan so'ng tibbiy kollejda hamshiralarga dars beraman.

-Men o'n yildan so'ng kardiolog shifokor bo'laman. O'zim tug'ilib o'sgan Samarqand viloyatining Poyariq tumanida kasalxonada ishlayotgan bo'laman.

-Men magistraturani tugatib, magistrlik diplomini olaman. Keyin «Hamshiralik ishini tashkillashtirish» mavzusida dissertatsiya yoqlayman.

MIOKARDIT

Miokardit-yurak muskullarining infeksiyon-allergik va intseksion-toksik yallig'lanishidir.

Miokardit ko'pincha difteriya, qorin tifi, brutsellyoz, tuberkulyoz, xmi, toshmalii tif kasalliklarida uchraydi. Oxirgi yillarda miokardit viruslar iltirib chiqaruvchi gripp, qizilcha, suvchechak, poliomiellit kabi kasalliklarda o'p uchramoqda. Nospesifik infeksiyon-allergik miokardit streptokokk va afilokokka aloqador kasalliklarda (angina, faringit, surunkali tonzillit, tymorit va boshqalar) uchraydi. Infeksiya miokardni to'g'ridan-to'g'ri ararlantiradi.

Kasallar tez charchab qolish, hansirash, yurak sohasi og'rib turishi, yurak o'ynashidan shikoyat qiladilar. Kasal ko'zdan kechirilganda qon aylanishi yetishmovchiligi belgilarini ko'rish mumkin: badan terisi oqaradi, ko'kimtir tusga kiradi, bo'yin venalari bo'rtib turadi, puls bosimi past, puls ezlashadi, arterial bosim, ayniqsa, sistolik bosim pasayadi. Yurak hegaralarining o'zgarishi kam bo'ladi. Yurak tonlari susaygan bo'ladi, biroq chida sistolik shovqin eshutiladi. Birinchi galda R tishcha voltaji pasayadi, a'zi o'choqli o'zgarishlar ho'lishi mumkin. Salitsilatlar va pirazonol preparatlari miokarditning allergik komponentiga ta'sir qiluvchi yurak-tomirlar yetishmovchiligini davolash uchun buyuriladi.

Miokardit odatda eson-omon o'tadi. Idiopatik miokarditda prognoz da jiddiy bo'ladi. Miokardit kasalligi davomida kasallar ishga layoqatsiz isoblanadilar. Miokard kardiosklerozi rivojlanib, qon aylanish

yetishmovchiligi yoki yurak ritmining buzilishlari bilan kechsa, bemorlar ishga layoqatsiz bo'lib qoladilar.

Lug'at

yallig'lanish – воспаление
zahm – сифилис
toshmali tif – сыпной тиф
qizilcha – краснуха

suvcheshak – ветрянка
susaymoq – ослабевать
shovqin – шум

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima bu nima?»

Miokardit

«Nima ko'pincha nimada uchraydi?»

Miokardit ko'pincha

```
graph LR; A[Miokardit ko'pincha] --- B[ ]; A --- C[ ]; A --- D[ ]
```

Nospetsifik infeksiyon kasalliklarga aloqador miokardit

```
graph LR; A[Nospetsifik infeksiyon kasalliklarga aloqador miokardit] --- B( ); A --- C( ); A --- D( )
```

«Nimada nima belgilar bo'ladi?»

Miokardit kasalligida

```
graph LR; A[Miokardit kasalligida] --- B( ); A --- C( )
```

2. Oxirgi yillarda miokardit qaysi kasalliklarda uchraydi?
3. Nospetsifik infeksiyon miokarditda infeksiya qanday ta'sir etadi?
4. Kasallik odatda qanday o'tadi?
5. Uni davolashda qanday preparatlar qo'llanadi?

SUHBAT

Gulshoda:

Ira:

-Ira, biz «Ichki kasalliklar»ni o'tyapmiz.

-Qaysi turdagi kasalliklarni o'tyapsizlar?

-Yurak kasalliklarini. Yurak haqida juda ko'p narsalarni bilib oldik.

-Haqiqatan ham yurak har bir urishida taxminan 70 gr qonni haydar ekan.

-Ha, bir kecha-kunduzda bu raqam 1000 litrni tashkil etadi. O'rtacha umr davomida esa 250 mln litr atrofidagi qonni haydaydi.

-Biz bu kasalliklardan revmatizm, endokarditlar, miokardit, perikardit, yurak ishemik kasalliklari, stenokardiya va boshqalarni o'tdik.

-Bular orasida eng ko'p tarqalgani yurak ishemik kasalliklari hisoblanadi.

-Yurakning ishemik kasalliklari kun tartibini to'g'ri tashkillashtirmaslik, ichkilikbozlik, toliqish, noto'g'ri ovqatlanish, kam harakatlilik, asab buzilishi tufayli kelib chiqadi.

-To'g'ri. Rahmat, Ira, qiziqarli suhbating uchun.

-Ha, yurak tanamizdagi kuchli nasos.

-Unda bir kecha-kunduzda bu raqam juda katta bo'lsa kerak.

-Ha, haqiqatan juda katta raqam. Ammo so'nggi paytda yurak-qon tomir kasalliklari juda ko'paygan.

-Bular orasida eng ko'p tarqalgani qaysi kasallik hisoblanadi?

-Ular nima sabadan kelib chiqadi?

-Demak, bu kasallikning oldini olish uchun zararli odatlardan xoli bo'lish va sog'lom turmush tarziga rioya qilish asosiy ahamiyat kasb etar ekan.

14- DARS

Fe'l mayllari (Наклонения глагола)	
Fe'l mayli harakat yoki holatning borliqqa munosabatini bildiradi. 3 xil fe'l mayli bor: 1. Aniqlik mayli. Aniqlik mayli fe'l zamonlaridan biriga (o'tgan, hozirgi, kelasi) munosabatni bildiradi. 2. Buyruq-istak mayli. Buyruq-istak mayli 2-shaxsga buyruq, 1-shaxsga xohish. 3-shaxsga nisbatan taklif ma'nolarini bildiradi. <i>Men ol+ay Biz ol+aylik</i> <i>Sen ol Siz ol+ing</i> <i>U ol+sin Ular olsinlar</i>	Наклонение глагола выражает отношение действия или состояния к действительности. Есть три наклонения: 1. Изъявительное наклонение. Изъявительное наклонение указывает на отношение глагола к одному из глагольных времен (прошедшее, настоящее, будущее). 2. Повелительно-желательное наклонение выражает обращение с приказом ко II лицу, желание говорящего, обращение к 3-му лицу.

<p>3. Shart mayli. Shart mayli ish harakatning bajarilishi uchun shart borligini bildiradi. <i>Men bor+sam Biz bor+sak</i> <i>Sen bor+sang Siz bor+sangiz</i> <i>U bor+sa Ular bor+salar</i></p>	<p>3. Условное наклонение указывает на зависимость совершения действия от определенных условий.</p>
---	---

Chizmoq, sakramoq fe'llarini aniqlik maylida 3 shaxs va zamonda tuslang.

Mashq. Buyruq-istak maylidagi gaplarni aniqlang.

1.Ular hech vaqt ma'ruzaga kechikmas edilar. 2.Nodira bugun kutubxonaga kelsin. 3.Sen qayerda o'qiysan? 4.A'lo bahoga o'qingiz, el ardoqlagan shifokorlar bo'lingiz.

Mashq. Hozirgi-kelasi zamon shart maylidagi fe'llarni aniqlang va alohida ko'chiring.

1.Bir kun ertalab tursam, hech kim yo'q. 2.Hozir o'z kasbingni egallasang, ishda qiynalmaysan. 3.Biz intizomli bo'lsak, o'qituvchimiz xursand bo'ladi. 4.Bu talabani boshqalarga o'mak qilib ko'rsatsa bo'ladi. 5.Agar ega bo'lsam yuz ko'zga, bari bilan qarardim sizga.

Mashq. Quyidagi fe'llardan shart maylidagi fe'l yasang.

Qurmoq, yasamoq, ushlamoq, sevmiq, tuzatmoq, salomlashmoq.

Mashq. Maqollarni yod oling.

1.Hurmat qilsang, izzat ko'rasan. 2.Otang bolasi bo'lma, odam bolasi bo'l. 3.Nima eksang, shuni o'rasan. 4.Suymaganga suykalma. 5.Bug'doy noning bo'lmasin, bug'doy so'zing bo'lsin.

QON KETGANDA BIRINCHI YORDAM

Agar qon kapillyarlardan ketib, kesilgan yo timalgan joy chuqur bo'lmasa, o'sha yerga brilliant zelenkasi yo yod critmasi surtiladi. So'ng bint bilan bog'lab qo'yiladi.

Agar qon vena yoki arteriyadan ketayotgan bo'lsa, qon ketayotgan nuqta siqiladi. Agar qo'l yoki oyoqdan qon ketsa, zararlangan qo'l-oyoqqa bog'ich bog'lanadi. Bog'ich sifatida qayish, arqon va o'ralgan sochiqni ham ishlatish mumkin. Chilvir puls yo'qolguncha tortiladi, chunki yetarlicha tortilmasa qon ketishi ko'payadi. Qattiq tortilsa paralich boshlanadi.

Jgut tagiga doka, paxta, sochiq qo'yiladi. Uni kiyim ustidan ham qo'yish mumkin. Shuni esda tutish kerakki, bog'ichni 2 soatdan ortiq qoldirib bo'lmaydi. Shunda ham har yarim soatda bo'shatib turiladi.

Qulayroq bog'lash uchun arqon yo qayish tugun qilib bog'lanadi, o'rtasiga tayoq tiqiladi, tayoq aylantirilgan sayin bog'ich kuchliroq siqiladi.

Agar kesilgan joy uncha chuqur bo'lmay, qon ketishi ko'p bo'lmasa, qo'l yoki oyoqni yuqoriga ko'tarib, bosib turuvchi bog'lam qo'yish bilan qon to'xtatiladi.

Burundan qon ketganda esa bemorni o'tqazib, kiyim qon bo'lmasligi uchun burni tagiga paxta yoki ro'mol qo'yish zarur. So'ng burun tepasiga sovuq kompress qo'yiladi.

Shikastlanish tufayli tish sinib tushganida og'iz bo'shlig'ini aslo sovuq suvga chayish yaramaydi, chunki bu holatda qon ketishi kuchayadi. Bint yo paxtani dumaloq valik shakliga keltirib tish o'miga qo'yiladi va tishlar siqiladi.

Lug'at

bog'ich – жгут

qon ketish – кровотечение

sovuq – холодный

ro'mol – платок

yordam – помощь

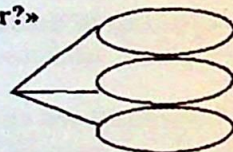
to'xtatmoq – останавливать

Savol va topshiriqlar:

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

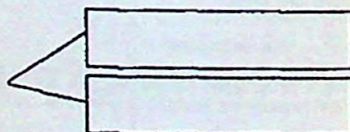
«Nimaning qanday turlari bor?»

Qon ketishining

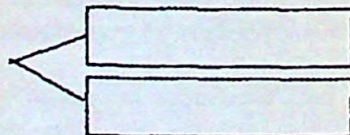

«Nimada nima qilish yaramaydi?»

Chilvir tortilganda

Tish sinib tushganida

2. Kapilyarlardan qon ketganda qanday yordam ko'rsatiladi?

3. Vena yoki arteriyadan qon ketganda birinchi yordam qay tarzda ko'rsatilishi lozim?

4. Burundan ketgan qonni to'xtatish uchun nima qilish kerak?

5. Shikast tufayli tishi sinib tushganida ketayotgan qon qanday to'xtatiladi?

Topshiriq. Quyidagi matnni rus tilidan o'zbek tiliga tarjima qiling.

В летнюю пору нередки укушения пчелами, осами, шмелями, шершнями. В этом случае необходимо чистыми руками осторожно удалить жало, пораженное место смочить нашатырным спиртом и наложить холод. Когда одна тряпочка, смоченная водой, нагреется, накладывают другую. Ужаление в лицо может быть даже опасным для жизни. Отнесись к этому с большой остороженностью и постарайся быстрее доставить пострадавшего.

ILK YORLIQ

Dam olish kuni. Havo ochiq. Kunlar issiq, har zamon mayin shamol yuzni silab o'tadi. Aylangani ko'chaga chiqdim. Avtobusga chiqdim. Avtobusda anchadan buyon ko'rmagan qalin do'stimni uchratib qoldim. U bilan quyuq so'rashib qoldik. Avtobusdagilar bizning gapimizni eshitib turishardi. Do'stim mendan o'qish joyimni so'radi. Men unga g'ururlanib, ToshPTI da o'qiyotganimni aytdim. Shunda u menga «O'-o'-o', bo'lajak shifokor», - dedi. Ha, «Xalqqa xizmat-oliy himmat», - dedim. Suhbatimiz davom etdi. Chamasi yarim soatlar o'tgach, yonimizda ketayotgan bir ayol hushidan ketib qoldi. Albatta, bu besabab emas, chunki avtobus issiq, havo yetishmaydi. Shunda yo'lovchilar haydovchini ogohlantirib, avtobusni to'xtatishdi. Yo'lovchilar hayajonlanib nima qilishni bilmay qolishdi. Men ham biroz hayajonlandim, baribir o'zimni qo'lga olib, yo'lovchilardan ayolni tushirishni iltimos qildim. Ayolni pastga tushirdik. Lekin ayolning ahvoli og'ir edi. Rangi oqargan, nafas olishi to'xtagan ekan. Odamlar yuziga suv sepishdi, shapatilashdi, bu ish bermadi. Shunda birdan hamma menga qaradi. Ularning bu qarashlarida olam-olam ma'no bor edi. Xuddi menga «Qani, endi o'zingni ko'rsat!» degandek tuyulardi. Men unga birinchi tibbiy yordam ko'rsatdim. Sun'iy nafas berdim, yuragini massaj qildim. Ollohga shukurki, qilgan ishlarim zoye ketmadi. U o'ziga kelib nafas ola boshladi. Odamlarning yuzidagi quvonchni ko'rsangiz edi, xuddi yelkamdanda tog' ag'darilgandek bo'ldi. Shundan so'ng, men ham erkin nafas oldim. Keyin taksi to'xtatib, ayolni kasalxonaga olib bordim. Ayol o'ziga kelgach, menga rosa minnatdorchilik bildirdi. Lekin men allaqachon ilk yorliqni olib bo'lgan edim.

Topshiriq. Quyidagi matnni o'qib chiqing. Uni muhokama qiling va savollarga javob bering.

1. Siz qahramon o'rnida o'zingizni qanday tutardingiz?
2. Shunday voqealar guvohi bo'lganmisiz?
3. Agar bemor odamni ko'rsangiz unga birinchi yordam ko'rsatasizmi?

Fe'l nisbatlari (Залогии глаголов)

<p>Fe'l nisbati ish-harakat bajaruvchisi (sub'yekt) va predmet (ob'yekt) o'rtasidagi munosabatni bildiradi. O'zbek tilida 5 ta fe'l nisbati bor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Aniqlik nisbati. Bu nisbat hech qanday qo'shimchaga ega emas. 2. O'zlik nisbati. O'zlik nisbati ish-harakatning bajaruvchiga qaytishini bildiradi. <u>-i, -in:</u> Masalan: <u>kiyinmoq, taranmoq.</u> 3. Majhullik nisbati <u>-i, -in, -l, -il</u> qo'shimchalari bilan yasaladi. Masalan: <u>kitob o'qildi, uy qurildi.</u> 4. Birgalik nisbati ish harakat bir necha shaxs tomonidan bajarilishini bildiradi. <u>-sh, -ish</u> qo'shimchalari bilan yasaladi. 5. Ortirma nisbat <u>-l, -tir, -dir, -r, -ar, -gir, -g'ir, -qiz</u> qo'shimchalari bilan yasaladi. 	<p>Залогии глаголов выражают различные отношения между производителем действия (субъектом) и предметом (объектом). В узбекском языке глагол имеет 5 залогов:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Действительный залог не имеет никаких аффиксов. 2. Возвратный залог обозначает действие, которое возвращается к самому субъекту. 3. Страдательный залог образуется аффиксами <u>-и, -ин, -л, -ил.</u> 4. Взаимно-совместный залог показывает, что действие совершается несколькими лицами. 5. Понудительный залог образуется аффиксами <u>-т, -тир, -ар, -р, -аг, -гир, -г'ир, -киз</u>
---	---

Ushq. Gaplarni ko'chiring va majhullik nisbatiga oid so'zlarning tagiga tuzing. Gaplarni rus tiliga tarjima qiling.

1.Uy oqlab bo'lindi. 2.Musobaqa g'oliblari mukofotlandi. 3.Bu haqda gap g'apirildi. 4.Qurilishga kerakli narsalar olindi. 5.Yer yaxshi ishlendi. 6.Yil bino ta'mirdan chiqarildi.

Ushq. Qavs ichidagi fe'llarni o'tilgan fe'l nisbatlaridan biriga aylantiring.

Qaror (o'qilmoq), bemorga tibbiy yordam (ko'rsatmoq), Ikrom dekan o'z urusiga (kirmoq), institutda mehnat intizomi (yaxshilamoq), u chiroyli kiyinmoq) va suratga (tushmoq), yuqori sifat ko'rsatkichiga (erishmoq).

Mashq. Quyidagi fe'llardan o'zlik nisbati yasang va gaplar tuzing.

Taramoq, ilmoq, saylamoq, o'ylamoq, artmoq.

1.Talabalar allamahalgacha bahs-munozara qilishdi. 2.Musobaqa qatnashchilari kecha Buxorodan qaytishdi. 3.Bugun ular uchrashuvga borishadi. 4.Baxt uchun kurashish kerak. 5.Opa-singillar onasiga sovg'a olishdi. 6.Musobaqadoshlar o'zaro tajriba almashishdi.

Mashq. Gaplardagi orttirma nisbatni aniqlang va taglga chizing.

1. Unumli mehnat keltirar davlat. 2. Ilmi bo'l, hunar orttir. 3. Ilmu hunar bu qarotdir. 4. U dugonasini ham teatrga borishga ko'ndirdi. 5. Alisher ukasini o'midan turg'azdi. 6. U bu xushxabarni opasiga yetkazdi.

SHARQ TABOBATI

Meditsina fanining rivojlanishida qadimiy Osiyo mamlakatlarining hissasi ham bor. Hindiston, Tibet, Xitoy va Arab davlatlarida o'simliklar bilan davolash keng tus olgan. «Yajur -veda» («Hayot haqidagi fan») dorivor o'simliklar haqida yozilgan qadimiy hind kitobidir.

Tibet tibbiyoti hind tibbiyoti yordamida rivojlandi. Mashhur «Djud-shi» («Shifobaxsh dori-darmonlar mohiyati») kitobi Tibet tibbiyotining asosini tashkil etadi.

Xitoy xalq tabobati juda uzoq tarixga ega. Xitoy tibbiyotining asoschisi bundan 3 ming yil oldin xoqonlik qilgan Shen Nung hisoblanadi. Uning dastxatiga mansub kitoblar bizgacha yetib kelmagan. Ammo bu kitoblarning ko'chirma nusxalari va to'ldirilgan shakllari ming yillar osha meros bo'lib kelmoqda. Shen-Nung kitobida o'simliklarning sinonim nomlari, botanik ta'rifi, o'simliklardan mahsulotlar tayyorlash davrlari va usullari, o'simliklarning geografik joylashishi, mazkur dori-darmonning ta'sir doirasi, qo'llanishi, dori-darmon ishtirok etadigan retseptlar ro'yxati hamda shu dori-darmonlar bilan davolash mumkin bo'lgan kasalliklarning umumiy ro'yxati keltirilgan.

Sharqning mashhur olimlari Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso Al-Xorazmiy, Abu Bakr Muhammad bin Zakariya ar-Roziy, Abu Rayhon Muhammad al-Beruniy, Abu Mansur Buxoriylar ham tibbiyot fani rivojiga katta hissa qo'shdilar.

O'rta Osiyoning zabardast olimlaridan biri bo'lgan Abu Ali ibn Sinoning jahonshumul faoliyati to'g'risida to'xtalib o'tmasdan bo'lmaydi. Abu Ali ibn Sino 450 dan ortiq qimmatli asarlar yaratgan. Biroq zamonlar o'tishi bilan ularning ko'pi yo'qolib ketgan. Ibn Sinoning bizgacha yetib kelgan 240 asaridan 40 tasi meditsinaga oiddir. Abu Ali ibn Sino «Al-qonun» asarida 900 ga yaqin o'simlikning shifobaxsh xususiyatlari va ularni ishlatilish yo'llari to'g'risida ma'lumot keltiradi. Uning shogirdlaridan Sharafuddin Abu Abdulloh Muhammad ibn Yusuf Iloqiy, Abu Sodik Mutatabbib va Jurjoniylar ham meditsinaning rivojlanishiga hissa qo'shganlar.

Lug'at

hissa – доля

dastxat – письмо, подпись

mahsulot – продукция

qimmatli dorogoi

zabardast – выдающийся

ro'yxat – список

yo'qolmoq – затеряться

shifobaxsh – целебный

ta'sir – действие

ko'chirma nusxa – переписанный вариант

Savol va topshiriqlar.

1. Tibbiyot fanining rivojlanishida qaysi Sharq xalqlari tibbiyoti muhim rol o'ynagan?
2. Tibet tibbiyotining asosini qaysi kitob tashkil etadi?
3. Ibn Sinoning shogirdlarini sanab bering.
4. Matn mazmunini qisqacha so'zlab bering.

SUHBAT

Gulshoda:

Ira:

-Senga Sharq tabobati, Ibn Sino va undan 100 yil keyin o'tgan Ar-Roziy merosi haqida so'zlab bermoqchiman.

-U kimyoga bag'ishlangan 26 ta asar yozgan. Shuningdek, u «Podshohlar tabobati», «Tabibga yetisha olmaydiganlar kitobi», «Chechak va qizamiq haqida kitob», va boshqalar muallifidir.

-U ko'zini davolash uchun tabibga boradi. Shu-shu tabiblikka qiziqadi.

-Ar-Roziy tib va falsafa bilan shug'ullanish uchun Bag'dodga boradi. U Buxoroda ham bo'lgan.

-Uning juda ko'p shogirdlari bo'lgan. U o'z shogirdlari orasida buxorolik Muhammad ibn Yunusni alohida hurmat bilan tilga oladi.

-Ha, uning shogirdi tomonidan yozib qoldirilgan kasalliklar tarixidan shu ma'lum bo'ladi, u kambag'allarga qo'lidan kelgancha yordam berishga harakat qilgan va bepul davolagan. U aholining barcha tabaqalarini bir xil ko'rgan.

-Buyuk tabib qanday asarlar yozgan?

-U qanday qilib tabib bo'lgan?

-Ar-Roziy qaysi shaharlarda bo'ladi?

-Uning shogirdlari ham bo'lganmi?

-Uning insoniy xislatlari haqida ham biror narsa bilasanmi?

-Uni qaysi asarlari mashhur qilgan?

-U Sharqda kasalliklar tarixini joriy qilgan. Kimyoga bag'ishlangan ko'p asarlar yozgan. Chechak va qizamiq haqidagi kitobi mashhur kitobdir. Bu kasalliklar tavsifini boshdan oyoq o'z tajribasiga asoslanib yozgan. Bu kasallar boshlanishi, alomatlari va tugallanishi shu qadar aniq bayon etilganki, u hozirgacha o'z qimmatini yo'qotgani yo'q.

-Qiziqarli suhbating uchun rahmat.

Topshiriq. Matndagi fe'llarni kerakli nisbat va maylda bering.

1. Qovun terini (tozalashda), urug'i va ichidagi boshqa narsalar sepkil, dog' va boshning kepaklanishida (foйда qilmoq).
2. Qovoq shirasi, ayniqsa, qizil gul yog'i bilan qo'shib (ishlatilmoq) quloq og'rig'ini (bosmoq).
3. Karamning bargi xomligicha sirka bilan cyilsa, taloq kasaliga uchraganlarga foyda (qilmoq).
4. Suvda qaynatilgan guruch bir oz ichni (qotirmoq).

16 -DARS

Sifatdosh (Причастие)	
<p>Sifatdosh – fe'l shakli bo'lib, u fe'llik va sifatlik xususiyatiga ega. Sifatdoshning 4 ta shakli bor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. O'tgan zamon sifatdoshi; 2. Hozirgi zamon sifatdoshi; 3. Hozirgi-kelasi zamon sifatdoshi; 4. Kelasi zamon sifatdoshi. <p>O'tgan zamon sifatdoshi fe'lning bo'lishli yoki bo'lishsiz shakliga <u>-gan, -kan, -gan</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>ishla+gan, chiq+gan;</u></p> <p>Hozirgi zamon sifatdoshi ravishdoshning <u>-a, -y</u> shakliga <u>-yotgan</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>bora+yotgan, o'qi+yotgan;</u></p>	<p>Причастие – это глагольно-именная форма, которая имеет признаки глагола и прилагательного. Причастие имеет 4 формы:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Причастие прошедшего времени; 2. Причастие настоящего времени; 3. Причастие настоящего будущего времени; 4. Причастие будущего времени. <p>Причастие прошедшего времени образуется присоединением к положительной или отрицательной форме глагола аффикса <u>-ган, -кан, -кан;</u></p>

<p>Hozirgi kelasi zamon sifatdoshi ravishdoshning <u>-a, -y</u> shakliga <u>-digan</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>ishlaydi+gan, bora+digan</u>;</p> <p>Kelasi zamon fe'lga <u>-r, -ar</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>oqar, borar, aytar</u>;</p>	<p>Причастие настоящего времени образуется присоединением к форме деепричастия на <u>-а, -й</u> аффикса - <u>ётган</u>.</p> <p>Причастие настоящего-будущего времени образуется присоединением к форме деепричастия на <u>-а, -й</u> аффикса - <u>диган</u>.</p> <p>Причастие будущего времени образуется путём присоединения к основе глагола аффиксов <u>-р, ар</u></p>
--	---

Mashq. Quyidagi so'z va birikmalardan sifatdosh yasang va ular ishtirokida gaplar tuzing.

Qaramoq, bilib olmoq, taqmoq, kelishmoq, olib kelmoq, bukmoq, yozib bormoq, og'moq.

Mashq. Maqollardagi sifatdoshlarni aniqlang va birikma holida ko'chiring. Birikmalarni rus tiliga tarjima qiling.

1. Ekinni erta ekkan, hosilni erta o'rar. 2. To'g'ri gap tuqqaningga yoqmaydi. 3. Aytar so'zni ayt, aytmas so'zdan qayt. 4. Birlashgan kuch yengilmas. 5. Qo'rqqanga qo'sha ko'rinar.

Ishq. Gaplardagi hozirgi zamon sifatdoshlarini o'zi bog'lanib kelgan so'z lan ko'chirib, rus tiliga tarjima qiling.

1. Qurilayotgan bino atrofiga gullar o'tqazdik. 2. Biz yashayotgan inyo o'zining sir-sinoatlariga ega. 3. Ikkinchi talabalar uyida yashayotgan talabalar musobaqada g'olib bo'lishdi. 4. A'lo o'quvchi qizning axloqi ham soz o'ladi. 5. So'zlayotgan odamning gapini bo'lish odobdan emas.

Mashq. Quyidagi gaplarni rus tiliga tarjima qiling, sifatdoshlarni aniqlang.

1. Nafas olish a'zolariga havf solgan sharoitlar mavjud bo'lsa, hamshiralar vaziyatga aralashishi zarur. 2. Jarohatlar mexanizmini biladigan hamshira mumkin bo'lgan shikastlanishlarni tez anglab oladi. 3. Bemorni ko'rgan va ma'lumot yiqqan hamshira zarur bo'lgan mutaxassislarni chaqirishni taklif qiladi. 4. Kulib turgan hamshira yuzidan bemor tuzalayotganini tushunish mumkin edi.

Mashq. Chap tarafda turgan fe'llardan sifatdosh yasab, gap tuzing.

Ishlamoq	odam bir kun o'z mehnatining natijasini ko'radi.
Aytmoq	so'zni gapirishga shoshilma, hozir u sening quling, gapirsang sen uning quliga aylanasan.

Bormoq	joy uzoq bo'lgani uchun bu ishni ertaga qoldirdik.
Bo'lmoq	bolani yoshlikdan bilish mumkin.
Saqlamoq	dorilarni olgan hamshira ularning saqlanish muddatini biladi.

Mashq. Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling.

1. Медицинская сестра проверила готовность больного к операции. 2. Медицинская сестра после операции больного должна систематически наблюдать за больным. 3. Если больной в сознании медицинская сестра спрашивает больного о существующих болях, о неудобствах, об изменениях в функциях органов.

HAMSHIRALARNING VAZIFALARI

Tibbiyot hamshirasi bemorni mustaqil davolamay, faqat shifokor ko'rsatmalarini bajarsa-da, uning kuzatuvlari katta ahamiyatga ega, chunki u bemorning yonida bo'lib, uning holatida ro'y beradigan hamma o'zgarishlarni payqab, unga o'z vaqtida yordam berishi va uning iztiroblarini yengillashtirishi mumkin.

O'z ishini sevishi va bemorga g'amxo'r bo'lishidan tashqari tibbiyot hamshirasi yetarlicha tibbiy bilimlarga ega bo'lishi kerak. Asosiy vazifasi bemorlarni parvarish qilishdan iborat bo'lgan tibbiyot hamshirasi bemorlarga qarash qoidalarini va davo muolajalarini to'g'ri bajarishnigina emas, balki bemor organizmiga dori yoki muolajaning qanday ta'sir qilishini ham bilishi kerak.

Bemorlarni parvarish qilish bo'yicha hamshiralarning tadbirlar kompleksi quyidagilardan iborat:

1. Shifokor ko'rsatmalarini bajarish, dori-darmonlar tarqatish, inyeksiyalar o'tkazish, bankalar, xantal qog'ozlari qo'yish, zuluklar solish va boshqalar;
2. Shaxsiy gigiyena tadbirlarini o'tkazish: bemorlarni yuvintirish, yotoq yaralarni profilaktika qilish, ich kiyimlarni almashtirish va boshqalar;
3. Palatada sanitariya-gigienik sharoitni vujudga keltirish va uni saqlab turish;
4. Tibbiyot hujjatlarini to'ldirib borish;
5. Bemorlar orasida sanitariya maorifi ishlarini olib borishda qatnashish;
6. Bemorlarga qulay o'rin solib berish va uni ozoda saqlash;
7. Yuvinish, ovqat yeyish va fiziologik ehtiyojlar vaqtida og'ir yotgan bemorlarga yordam ko'rsatish.

Tibbiyot hamshirasi bemorni muolaja qilish, uni davolash va parvarish qilibgina qolmasdan, balki u ma'naviy yetuk, axloqiy pok, mustaqil fikrlovchi, e'tiqodi mustahkam, o'z tarixi, madaniyatini biladigan komil inson bo'lishi kerak.

Lug'at

mustaqil – самостоятельно
xantal qog'ozlari – горчичник
zulumat – пиявки
yotoq yaralar – пролежни

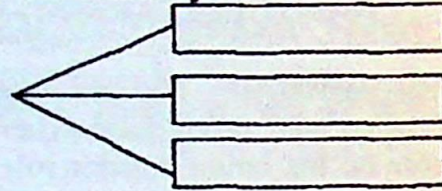
parvarish – уход
sharoit – условие
tarqatish – раздавать
almashtirish – менять

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima uchun nima ahamiyatli?»

Hamshiraning bemorni
doim kuzatib turishi

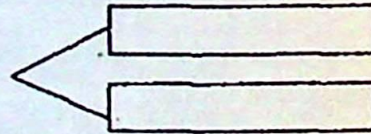
«Kim nimaga ega bo'lishi kerak?»

Tibbiyot hamshirasi

«Nima nimadan iborat?»

Hamshiraning asosiy vazifasi

Nima uchun tibbiyot hamshiralarining kuzatuvini katta ahamiyatga ega?
Bemorni parvarish qilish bo'yicha hamshiralar vazifalarini sanab
iqing.

Tadbirlar komplekslari nimadan iboratligini sanab chiqing.

SHIFOKOR BILAN HAMSHIRA MULOQOTI

Hamshira: Salom! alaykum. Men bugun
barcha bemorlarni kuzatib turaman.

Shifokor:

-Juda yaxshi.

Yaxshi, men hamshira sifatida
qatnashmoqchiman, men hamshira sifatida
qatnashmoqchiman.

-Очень хорошо.

Hamshira: Kecha 2 ta bemor qabul qilindi. Ular
15-palata

-Kecha nechta bemor qabul qilindi?
Kerak bo'lsa, 15-palata bo'limidan
boshlaymiz.

-Вчера поступило два больных.
Они в 4 и 15 палате.

-3- palatada yotgan Yorieva
Shahnoza og'riqdan shikoyat qildi.

-Ёрнева Шахноза с 3 палаты
жаловалась на боли.

- Marhamat.

- Пожалуйста.

- Хо'р bo'ladi

Хоп.

-Хо'р.

- Хоп.

- Marhamat, oling

-Возьмите, пожалуйста.

-Сколько больных поступило
вчера? Обход начнём с женского
отделения.

-Bemorlardan kim kechasi yomon
uxladi?

Кто из больных жаловался на
боли?

- Menga uning dori-darmonlar
tayinlov varaqasini bering.

-Дайте лист назначений.

-Bemorning haroratini har ikki soatda
o'lchab turish zarur.

- Больному необходимо измерять
температуру каждые два часа.

-Uning tomir urishini, arterial qon
bosimini ertalab va kechqurun
o'lchab turing.

Измеряйте частоту пульса и
артериальное давление утром и
вечером.

-Ma'lumotnomani menga bering.

-Дайте мне справку.

17-DARS

Ravishdosh (Деепричастие)

Ravishdosh - fe'ning vazifadosh
shakli. Ravishdosh undosh bilan
tugagan fe'l o'zagiga -a, unli bilan
tugagan fe'l o'zagiga -y
qo'shimchasini qo'shish bilan
yasaladi. Masalan: kel+a, ol+a,
bor+a, o'qi+y, ishla+y, o'yula+y

Bo'lishsiz shakli -may qo'shimchasi
bilan yasaladi. Masalan: bor+ma+y,
ayt+ma+y;

Ravishdosh fe'l o'zagiga -b, -ib
qo'shimchasini qo'shish bilan
yasaladi. Masalan: ishla+b, o'yla+b,
ayt+ib, kul+ib;

Деепричастие это функциональная
форма глагола. Деепричастие
образуется присоединением к
основе глагола аффикса -a, если
основа заканчивается на соглас-
ный, и аффикса -y, если основа
заканчивается на гласный.

Отрицательная форма образуется
путём присоединения аффикса
-may.

Деепричастие образуется присое-
динением аффиксов -b, ib к основе
глагола.

Ravishdoshning bo'lishsiz shakli
-masdan qo'shimchasi yordamida
yasaladi. Masalan: gapir+masdan,
o'yla+masdan, qo'rq+masdan;

Отрицательная форма деэпри-
частия образуется при помощи
аффикса -масдан.

Mashq. Quyidagi gaplardagi ravishdoshlarni toping va tagiga chizing.

1. Institutni bitirib, magistraturaga o'qishga kiraman. 2. U o'ylab-o'ylab qilgan ishi noto'g'riligini tushundi. 3. Malika orqasiga qaramasdan ketdi. 4. Alisher hech narsa aytmay, uydan chiqib ketdi. 5. U quvona-quvona o'ynadi.

Mashq. Matndagi ravishdoshlarni ko'chiring va shaklini ayting. Rus tiliga tarjima qiling.

Antarktida suvlarida yashovchi yirik yirtqich tyulen – dengiz qoploni, asosan, pingvinlar bilan oziqlanadi. U suzib yurgan qushlarni bildirmay suv tagiga tortib ketadi.

Mashq. Matndagi ravishdoshlarni ko'chiring va ularning turini ayting.

Matbuotning xabar berishicha, turkiyalik dehqon Yusuf Ofqon o'n besh yoshida ko'r va kar bo'lib qolgan edi. O'ttiz yoshida birdan uning tishi og'rib qoldi. Doktorga murojaat qilishga to'g'ri keldi. Doktor uning chap jag'idagi tepa tishini olib tashladi. Yusuf hushdan ketib qoldi. U oradan biroz vaqt o'tgach, o'ziga keldi. Baxtini qarangki, uning yana ko'zi ko'rib, qulog'i eshita boshlagan edi.

O'TKIR BRONXIT

O'tkir bronxit – bronxlarning o'tkir yallig'lanishi – nafas organlarining eng ko'p uchraydigan kasalliklaridan biridir. O'tkir bronxit bilan kasallanish yuqori nafas yo'llarining yallig'lanishi va gripp epidemiyasi qatnashida, ayniqsa, ko'p uchraydi.

Kasallik rivojlanishiga moyillik ko'rsatadigan sabablarga sovuqotish, ruzi ichimliklarni suiiste'mol qilish, tamaki chekish, ba'zi kimyoviy moddalardan surunkali zaharlanish kiradi. Yuqori nafas yo'llarida infeksiya chog'ining borligi (sinusit, gaymorit) ham o'tkir bronxit rivojlanishiga sharoit yaratuvchi omillardan hisoblanadi.

Klinik manzarasi: Kasallik quruq iztirobli yo'tal, to'sh suyagi atrofida og'riq, yuqori nafas yo'llarining o'tkir yallig'lanishiga xos o'zgarishlar bilan boshlanib, yallig'lanish bronxlarga tarqalgach, hansirash va ketma-ket yo'talish paydo bo'ladi. Bemorlar yo'talish vaqtida ko'krak qafasining pastki qismida og'riq sezadilar. Behollik, icrlash, tana haroratining $37,5^{\circ}$ - 38° S ga ko'tarilishi, gripp bilan og'rikan bemorlarda esa lablariga uchuq toshishi kuzatiladi.

O'tkir bronxitning yengil turi bilan og'rikan bemorlar ko'pincha uyda davolanadilar. Bemorni sovuqotishdan, qattiq isib ketishdan asrash kerak bo'ladi. Shamollashga qarshi va og'riq qoldiruvchi dorilar, vitaminlar, ko'proq

C vitaminlari buyuriladi. Balg'am ko'chirishni yengillashtirish, nafas qisishini to'xtatish uchun termopsis, teofedrin buyuriladi.

Kasallikning oldini olish uchun atrof-muhitni toza saqlash, qattiq sovqotishdan saqlanish, tamaki chekmaslik, spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilmaslik kerak. Doimiy badantarbiya va sport bilan shug'ullanish, organizmni chiniqirish o'tkir bronxitning oldini olishda muhim omillardan hisoblanadi.

Lug'at

yuqori nafas yo'llari – верхние
дыхательные пути
uchramoq – встречаться
sharoit – условие
ko'krak qafasi – грудная клетка

o'choq – очаг
tarqalmoq – распространять
toyillik – склонность
balg'am – мокрота

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima bu nima?»

«Nima qachon ko'p
uchraydi?»

O'tkir bronxit

O'tkir bronxit

Sinusit

Gaymorit

«Nimaga nima sabab bo'ladi?»

«Nimada nima paydo bo'ladi?»

Kasallik
rivojlanishiga

O'tkir bronxitda

«Nimada nima qilish kerak?»

Kasallikning oldini
olish uchun

2. O'tkir bronxitning yengil turi bilan og'rigan bemorlar qayerda davolanadi

4. Ularni nimadan asrash kerak?

5. Balg'am ko'chirishni yengillatish uchun nima buyuriladi?

Topshiriq. Quyidagilarni o'qing. Tarjima qiling. Shunga o'xshash vaziyatli o'yin o'tkazing.

Bolaning kasallik holati bayon etiladi. Rollar bo'linib beriladi.
 Vaziyat: Poliklinikaga 1,5 yashar bolani quyidagi shikoyatlar bilan olib kelishdi. Bolaning tana harorati yuqori – 38,5°. U bir marta qayt qilgan. Kasallik ertalab boshlangan. Poliklinikada ahvoli tekshirilgan. So'ng uyga javob berilgan. Tashxis qo'yilmagan. Ikki kundan so'ng bola ahvoli og'irlashib, unda zaharlanish alomati, shaytonlash paydo bo'lgan. Ichi surgan. Unga «Tez yordam» tomonidan shaytonlashga qarshi davo qilingan.

Savol: Shu holda poliklinikaning yuqumli, tez yordam, asab kasalliklari bo'limining shifokorlari o'zlarini qanday tutgan bo'lardilar?

Ekspert pediatri Aliyeva: Uchastka shifokoriga savolim bor edi. Ichirilgan regidron miqdori qancha edi? Ikki kundan so'ng bolani nazorat qilishdimi?

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti vakili: Bu yerda yallig'lanish jarayoni sodir bo'lmoqda.

Laboratoriya eksperti: Men esa bu tashxisni rad etaman. Axir, bemor siydik va qonida o'zgarishlar bo'lishi uchun vaqt zarur. Ular bir kundayoq namoyon bo'la olmaydi. Bu yerda biz kuchli toksikoz belgilarini ko'rmayapmiz.

Boshlovchi: Bola kasalxonaga yotqizishga muhtojmi?

Yuqumli kasalliklar shifokori: Taxminimcha, bolada gepatit kasalligining boshlanishi kuzatilyapti.

Asab kasalliklari shifokori: Menimcha, bolaning onasi bilan yana suhbatlashish kerak.

Bolaning onasi bilan suhbatdan yana shu narsa ma'lum bo'ldiki, bola yiqilib tushgan.

Asab kasalliklari shifokori: Demak, bolada miya chayqalishi bo'lgan.

O'qituvchi: Demak, bemor biz taxmin qilgan gepatitga ham, miya yallig'lanishi-meningitga ham chalinmagan. Ona o'z bolasini yiqitib qo'ygan.

Miyada qon aylanishi buzilgan. Poliklinikada esa bolani noto'g'ri davolashgan.

Miya chayqalishida avval isitma chiqib, keyinchalik bola o'zini yaxshi sezishi mumkin. Uchinchi kuni esa bolaning ahvoli og'irlashgan. Ko'rdingizmi. 2 ta belgiga ega qancha kasalliklarni uchratish mumkin.

Topshiriq. Quyidagi namunaga qarab ikkita belgiga ega bo'lgan kasalliklarning nomini yozib chiqing. Boshqa 2 ta belgili kasallikni ham toping.

Meningit kasalligida bemor qayt qiladi, isitma chiqadi.

Qayt qilish va isitma chiqishi ..... kasalligiga ham xos. Bu belgilar ..... kasalligida ham kuzatiladi.

18-DARS

Harakat nomi (Отглагольное имя действия)	
<p>Harakat nomi fe'lining bo'lishli shakliga <u>-sh (-ish), -mog.-v (-uv)</u> qo'shimchalarini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>ishla+sh, o'qi+sh, bor+mog, voz+uv, o'q+uv</u>. O'zbek tilida bu shakl ko'pincha <u>kerak, uchun, mumkin, lozim</u> so'zlari bilan birga ishlatiladi.</p> <p>Ishla+sh $\left\{ \begin{array}{l} \text{kerak} \\ \text{uchun} \\ \text{mumkin} \end{array} \right.$</p>	<p>Отглагольное имя действия образуется присоединением к положительной основе глагола аффиксов <u>-ш (-иш), -мок, -в (-ув)</u>. В узбекском языке отглагольное имя действия часто употребляется со словами <u>керак, учун, мумкин, лозим</u>. Нужно $\rightarrow$ Работать Чтобы $\rightarrow$ Можно $\rightarrow$</p>
<p>Harakat nomi rus tiliga fe'ning noaniq shakli sifatida tarjima qilinadi. Ko'pincha harakat nomiga egalik qo'shimchalari qo'shiladi.</p> <p>Olish $\left\{ \begin{array}{l} \text{im kerak} \\ \text{ing kerak} \\ \text{i kerak} \end{array} \right.$</p> <p>Olish $\left\{ \begin{array}{l} \text{imiz kerak} \\ \text{ingiz kerak} \\ \text{lari kerak} \end{array} \right.$</p>	<p>Отглагольное имя действия обычно переводится на русский язык как неопределенная форма глагола. Часто к отглагольным именам действия присоединяются притяжательные аффиксы. Отрицательная форма имени действия образуется присоединением к основе глагола аффикса <u>-маслик</u>.</p>
<p>Harakat nomining bo'lishsiz shakli fe'l o'zagiga <u>-maslik</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>gapir+maslik, bil+maslik</u>;</p>	

Mashq. Gaplarni o'qing, harakat nomining tagiga chizing.
 1. Bir ko'rgan bilish, ikki ko'rgan tanish. 2. Insonni bilish uchun uni sevish kerak. 3. Ko'rishish, salomlashish, so'rashish va iltifot etish insonlarga xos fazilatdir. 4. Xato qilmoq bordir, tuzatmaslik ordir. 5. Qilayotgan ishingni sevishing kerak, ana shunda mehnat ijodga aylanadi.

Mashq. Matndagi harakat nomini toping, ularni ko'chiring va rus tiliga tarjima qiling.

Ota-ona - bolaga ustoz. Bolani yaramas ishlardan saqlab, yaxshi ishlarga qiziqtirish, uning yonida yomon qiliqlardan saqlanish kerak. Bolalarni

5. Balg'am ko'chirishni yengillatish uchun nima buyuriladi?

Topshiriq. Quyidagilarni o'qing. Tarjima qiling. Shunga o'xshash vaziyatli o'yin o'tkazing.

Bolaning kasallik holati bayon etiladi. Rollar bo'linib beriladi.
Vaziyat: Poliklinikaga 1,5 yashar bolani quyidagi shikoyatlar bilan olib kelishdi. Bolaning tana harorati yuqori – 38,5°. U bir marta qayt qilgan. Kasallik ertalab boshlangan. Poliklinikada ahvoli tekshirilgan. So'ng uyga javob berilgan. Tashxis qo'yilmagan. Ikki kundan so'ng bola ahvoli og'irlashib, unda zaharlanish alomati, shaytonlash paydo bo'lgan. Ichi surgan. Unga «Tez yordam» tomonidan shaytonlashga qarshi davo qilingan.

Savol: Shu holda poliklinikaning yuqumli, tez yordam, asab kasalliklari bo'limining shifokorlari o'zlarini qanday tutgan bo'lardilar?

Ekspert pediatri Aliyeva: Uchastka shifokoriga savolim bor edi. Ichirilgan regidron miqdori qancha edi? Ikki kundan so'ng bolani nazorat qilishdimi?

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti vakili: Bu yerda yallig'lanish jarayoni sodir bo'lmoqda.

Laboratoriya eksperti: Men esa bu tashxisni rad etaman. Axir, bemor siydik va qonida o'zgarishlar bo'lishi uchun vaqt zarur. Ular bir kundayoq namoyon bo'la olmaydi. Bu yerda biz kuchli toksikoz belgilarini ko'rmayapmiz.

Boshlovchi: Bola kasalxonaga yotqizishga muhtojmi?

Yuqumli kasalliklar shifokori: Taxminimcha, bolada gepatit kasalligining boshlanishi kuzatilyapti.

Asab kasalliklari shifokori: Menimcha, bolaning onasi bilan yana suhbatlashish kerak.

Bolaning onasi bilan suhbatdan yana shu narsa ma'lum bo'ldiki, bola yiqilib tushgan.

Asab kasalliklari shifokori: Demak, bolada miya chayqalishi bo'lgan.

O'qituvchi: Demak, bemor biz taxmin qilgan gepatitga ham, miya yallig'lanishi-meningitga ham chalinmagan. Ona o'z bolasini yiqitib qo'ygan.

Miyada qon aylanishi buzilgan. Poliklinikada esa bolani noto'g'ri davolashgan.

Miya chayqalishida avval isitma chiqib, keyinchalik bola o'zini yaxshi sezishi mumkin. Uchinchi kuni esa bolaning ahvoli og'irlashgan. Ko'rdingizmi. 2 ta belgiga ega qancha kasalliklarni uchratish mumkin.

Topshiriq. Quyidagi namunaga qarab ikkita belgiga ega bo'lgan kasalliklarning nomini yozib chiqing. Boshqa 2 ta belgili kasallikni ham toping.

Meningit kasalligida bemor qayt qiladi, isitma chiqadi.
Qayt qilish va isitma chiqishi ..... kasalligiga ham xos. Bu belgilar .... kasalligida ham kuzatiladi.

18-DARS

Harakat nomi (Отглагольное имя действия)	
<p>Harakat nomi fe'lining bo'lishli shakliga <u>-sh (-ish), -mog.-v (-uv)</u> qo'shimchalarini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>ishla+sh, o'qi+sh, bor+mog, voz+uv, o'q+uv</u>. O'zbek tilida bu shakl ko'pincha <u>kerak, uchun, mumkin, lozim</u> so'zlari bilan birga ishlatiladi.</p>	<p>Отглагольное имя действия образуется присоединением к положительной основе глагола аффиксов <u>-ш (-иш), -мок, -в (-ув)</u>. В узбекском языке отглагольное имя действия часто употребляется со словами <u>kerak, uchun, mumkin, lozim</u>, <u>нужно</u>, <u>чтобы</u>, <u>можно</u>.</p>
<p>Ishla+sh $\left\{ \begin{array}{l} \text{kerak} \\ \text{uchun} \\ \text{mumkin} \end{array} \right.$</p>	<p>Работать $\left\{ \begin{array}{l} \text{Нужно} \\ \text{Чтобы} \\ \text{Можно} \end{array} \right.$</p>
<p>Harakat nomi rus tiliga fe'ning noaniq shakli sifatida tarjima qilinadi. Ko'pincha harakat nomiga egalik qo'shimchalari qo'shiladi.</p>	<p>Отглагольное имя действия обычно переводится на русский язык как неопределенная форма глагола. Часто к отглагольным именам действия присоединяются притяжательные аффиксы. Отрицательная форма имени действия образуется присоединением к основе глагола аффикса <u>-маслик</u>.</p>
<p>Olish $\left\{ \begin{array}{l} \text{im kerak} \\ \text{ing kerak} \\ \text{i kerak} \end{array} \right.$</p>	
<p>Olish $\left\{ \begin{array}{l} \text{imiz kerak} \\ \text{ingiz kerak} \\ \text{lari kerak} \end{array} \right.$</p>	
<p>Harakat nomining bo'lishsiz shakli fe'l o'zagiga <u>-maslik</u> qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Masalan: <u>gapir+maslik, bil+maslik</u>;</p>	

Mashq. Gaplarni o'qing, harakat nomining tagiga chizing.

1. Bir ko'rgan bilish, ikki ko'rgan tanish. 2. Insonni bilish uchun uni sevish kerak. 3. Ko'rishish, salomlashish, so'rashish va iltifot etish insonlarga xos fazilatdir. 4. Xato qilmoq bordir, tuzatmaslik ordir. 5. Qilayotgan ishingni sevishing kerak, ana shunda mehnat ijodga aylanadi.

Mashq. Matndagi harakat nomini toping, ularni ko'chiring va rus tiliga tarjima qiling.

Ota-ona - bolaga ustoz. Bolani yaramas ishlardan saqlab, yaxshi ishlarga qiziqtirish, uning yonida yomon qiliqlardan saqlanish kerak. Bolalarni

juda erkalarib yubormaslik lozim. Bolalarning suyuq so'zlarini eshitib, kulib turish, yaramas ishlarini olqishlash ularni orsizlik, axloqsizlikka odatlantirishdir. Bolaga yumshoq muomala qilish, faqat vaqtida – o'rni kelganda koyish, bola har vaqt to'g'ri bo'lsa, ota-ona hayrixoh bo'lishni bildirish lozim. Biror bo'lmag'ur ishni ko'rsatishi bilan oq bolani qattiq koyish, urish – bolaning qarshiligini orturadi. Haddan ziyoda ziynatlanib ko'chalarda yurish, bekor o'tirishdan qizlarni saqlash va uy ishlariga to'la o'rgatish kerak. Chunki oila rahbari bo'lgan xotin tarbiyali, odobli bo'lishi, uy ishlarini mukammal bilishi kerak.

TISH NIMA O'ZI?

Har bir tish ikki qismdan: tishni jag'ga mustahkamlovchi ildiz yoki ildizlardan va og'izda ko'rinib turadigan qismdan iborat bo'ladi.

Tishda to'rt xil modda bo'ladi. Tishning yuqori qismini qoplovchi emal – qattiq va yaltiroq modda. Sement – ildizni qoplovchi suyukka o'xshash modda. Dentin – fil suyagiga o'xshaydi, tish tanasi undan iborat bo'ladi. Tish pulpasi – tish ichidagi bo'shliq, u pulpa bo'shlig'i deyiladi. Tish pulpasi nervlar, arteriya va venadan iborat to'qima bisoblanadi. Ular tishga ildiz uchi yonidagi teshikdan o'tadi.

Ovqatda kalsiy yoki D darmondorisi yetishmasligi emalning zaiflashuviga olib keladi, buning oqibatida tishlar juda erta yemirila boshlaydi.

Odamda tishlar bir narta almashadi. Ikki yoshli bolalarda sut tishlari atalmish 20 ta tish bo'ladi. Sut tishlari ostida ikkinchi tishlar bo'lib, ular olti yoshdan keyin chiqa boshlaydi. Bu sut tishlari 12 yoshga kelib almashinib bo'ladi.

Katta yoshdagi odamda tishlarning to'liq yig'indisi – 32 ta ildizli tish bo'lishi lozim. Shundan so'ng bizda yangi tish o'sib chiqmaydi, shu bois tishlarni parvarish qilish, ularning yemirilishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

Savo! va topshiriqlar.

1. Matnni o'qing. Rus tiliga tarjima qiling.

2. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima nimadan iborat?»

Har bir tish

--	--

Tish pulpasi

--	--

«Nima bu nima?»

Emal

Dentin

Sement

Tish pulpasi

«Nima qancha bo'ladi?»

Ikki yoshli bolalarda
sut tishlari

Katta yoshdagi odamda
tishlar yig'indisi

3. Tish necha qismdan iborat? Ular nima deb ataladi?

4. Ovqatda kalsiy yetishmasligi nimaga sabab bo'ladi?

5. Odamda necha marta tish almashadi?

Lug'at

tish – зуб

jag' – челюсть

modda – вещество

qoplovchi – покрывающий

yemirilmoq – разрушаться

ildiz – корень

suyak – кость

to'qima – ткань

parvarish qilish – уход

TISH SHIFOKORI QABULIDA

Stomatolog

Bemor

-Assalomu alaykum, xizmat, qanday shikoyatingiz bor yoki nima bezovta qilyapti?

-Tishim og'riyapti.

-Tishingiz nimadan va qachon ko'proq og'riyapti? Tishingiz issiq yoki sovuq tegsa kuchayadimi yoki o'z-o'zidan og'riydimi?

-Bilmayapman. Kovaksimon bo'lib qolgan jag' tishini ham lo'qillab og'riyapti va kechasi kuchayadi.

-Tishning kovagiga bo'r mashina bilan ishlov beriladi.

-Juda qo'rqib ketyapman. G'irillatsangiz yanayam og'riq kuchaymaydimi?

-Qo'rqmang. Biz og'riqsizlantirib, keyin sizga ozor bermay, tishingizni

-Tishimni davolab bo'ldingizmi? Men hech narsa sezmadim rahmat.

davolaymiz.

-Bu tishingizdan tashqari boshqa tishlaringizni va milkingizni davolatishingiz kerak. Og'iz bo'shlig'i gigiyena qoidalariga rioya qiling. Bu eslatmada gigiyena qoidalari yozilgan. Stomatologning ko'rigiga 1 yilda 2 marta kelishingiz shart. Salomat bo'ling.

Mashq. Quyidagi gaplarni rus tilidan o'zbek tiliga tarjima qiling.

Карисс – болезнь, вызывающая разрушение зубов.

Симптом – явление, означающее, что какая-то из функций организма нарушена. Например, симптомами простудных заболеваний являются высокая температура, головная боль, насморк, кашель и усталость.

Nima uchun? Nima qilish kerak? konstruksiyasi bo'yicha savollarga javobni o'ng tomondagi ustundan toping.

24 soat mobaynida saqlangan isitma oqsilni parchalagani uchun	Badanni chiniqtirish kerak
Shamollamaslik uchun	Isitmani tushirish kerak
Shamollashning belgilari boshqa kasalliklarda ham uchrashi mumkinligi uchun	Ob-havoga qarab kiyinish kerak.
Shamollamaslik uchun	Bemorni shifokor ko'rigidan o'tkazish kerak

Mashq. Quyidagi savollarga o'ng ustundagi so'z birikmalaridan foydalanib javob bering.

Tish og'rimasligi uchun nima qilish kerak?	Tishlarni har kuni tozalash
Tishlar mustahkam bo'lishi uchun nima qilish kerak?	C darmondorisiga boy ovqatlarni yeyish
Tish og'rig'ining oldini olish uchun nima qilish kerak?	Tish doktoriga ko'rinib turish

Ravish (Наречие)	
<p>Harakatning vaqti, joyi, maqsadi, sababi va holatini bildiruvchi so'zlarga <u>ravish</u> deyiladi.</p> <p>Ravishning quyidagi turlari bor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Payt ravishi. 2. O'rin ravishi. 3. Holat ravishi. 4. Miqdor va daraja ravishi. <p><u>Payt ravishi</u> – ish harakatning vaqtini bildirib, qachon? qachondan beri? savollariga javob beradi. Masalan: <u>bugun, hozir, yaqinda.</u></p> <p><u>O'rin ravishi</u> ish harakatning o'rnini bildiradi va qayerda? qayerdan? qayerga? savollariga javob beradi. Masalan: <u>yuqorida, pastda, u yerda.</u></p> <p><u>Holat ravishi</u> ish-harakatning bajarilishi holatini bildiradi va qanday? qanday qilib? savollariga javob beradi. Masalan: <u>asta, jim, pivoda, zo'rg'a.</u></p> <p><u>Miqdor va daraja ravishlari</u> harakatning miqdori va darajasini bildiradi va qancha? qay darajada? savollariga javob beradi. Masalan: <u>ko'p, oz, aslo, kam.</u></p>	<p>Слова, обозначающие время, место, цель, причину и способ действия, называются наречиями. Наречия делятся на следующие виды:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Наречия времени. 2. Наречия места. 3. Наречия образа действия. 4. Наречия меры и степени. <p><u>Наречия степени</u> обозначают время действия и отвечают на вопросы когда? и с каких пор? Например: <u>сегодня, сейчас, недавно.</u></p> <p><u>Наречия места</u> обозначают место действия и отвечают на вопросы где? откуда? куда? Например: <u>наверху, внизу, там.</u></p> <p><u>Наречия образа действия</u> обозначают способ совершения действия и отвечают на вопросы как? каким образом? Например: <u>медленно, тихо, нешклом, насилью.</u></p> <p><u>Наречия меры и степени</u> обозначают степень, меру, интенсивность действия и отвечают на вопросы сколько? в какой степени? Например: <u>много, мало, совсем, мало.</u></p>

Mashq. Quyidagi holat ravishlari ishtirokida gaplar tuzing.

Piyoda. arang, jim, tez, mardona, astoydil.

Mashq. Nuqtalar o'rniga kerakli ravishlarni qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1.Sen..... biznikiga kelasanmi? 2.Bugun .... gidan, ertaga ..... gidan yaxshiroq ishlash kerak. 3.Yerga.... da yaxob berish lozim. 4.O'rimdan .... turdim va ishga ....da yetib bordim. 5.Yozda dengizda ... cho'milamiz.

Mashq. Quyidagi gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling va o'rin ravishlarini toping.

1.Справа тянулась сырая каменная стена. 2.И справа, и слева

высятя новые жилые дома. 3.Всюду славят тебя неспроста: не стареет твоя красота. 4.Позади шумят протоки и кругом чужая ночь. Наши бойцы продвигались вперед.

Mashq. Ravish bo'yicha o'tilganlarni takrorlang va quyidagi ravishlarni turlarga ajrating.

Bugun, bugundan, erta, ertagacha, ertadan, oldin, oldindan, ilgari. darrov, yangi, yangicha. uncha-muncha, bu yerda, oz, ko'p, mutlaqo, uncha, yaxshilab;

Mashq. O'ng tomondagi ravishlarni nuqtalar o'rniga qo'yib chiqing.

Hamma kasallik isitma chiqaravermaydi, ammo ..... kasalliklar isitma chiqaradi.	Ko'p Doim Asta
Isitma ..... organizmda biron bir kasallik mavjudligidan dalolat beradi.	Kecha Bugun Har doim
Isitma chiqqanda qon tezroq aylanadi, biz ..... nafas olamiz va bu organizmni chiqit va zaharli mahsulotlardan tezroq xalos bo'lishda yordam beradi.	Kecha Sekin Tez
Ammo tananing .... yoki .... isitmalashi zararlidir.	Asta Yuqori Tez-tez Uzoq

POKLIGING – SOG'LIG'ING

Ozodalik va orastalik faqat ayrim odamlar uchungina foydali bo'lib qolmay, barcha uchun zarur qoidadir.

V.Shekspir: «Tozalik bor yerda hamma narsa ham toza». degan ekan.

Tumov sof havoda tuzaladi.

Abu Ali ibn Sino: «Agar havoda chang va to'zon bo'lmasa edi, kishi ming yil yashagan bo'lardi», deydi.

Matbuotda shunday xabar e'lon qilingan:

«Himolay tog'larida istiqomat qiluvchi kichik xunza qabilasi gripp, sil, bo'g'ma va boshqa kasalliklarning nimaligini bilmaydi. Bu yerda yashovchi kishilarning hatto tishlari ham og'rigan emas.

Ular toshdan yasalgan, katta derazalari janubga qaratilgan uylarda yashashadi. Hammayoq hayratda qolarli darajada toza. saranjom -sarishta, o'simliklar juda ko'p.

Oziq-ovqatlarni yerto'lada saqlashadi. Molxonalar qishloqdan ikki-uch kilometr uzoq yerda joylashgan. Ko'chada na go'ng, na pashsha ko'rinadi».

Patogen mikroblar oqava, ariq suvlarida uzoq muddat yashaydi. Ich terlamani qo'zg'atuvchi tayoqcha ariq suvida 21 kun, muzda 60 kun, oqava suvda 6-30 kun, ichburug' tayoqchasi ariq suvida 3 kun yashaydi. Oqava suv tushgan 1 gramm tuproqda umumiy bakteriyalar soni 40 million, odamlar yashaydigan punktlardagi 1 gramm tuproqda umumiy bakteriyalar soni 7-10 milliontagacha bo'ladi.

Shuning uchun meva va sabzavotlarni yuvib yeyish, qaynagan suvni ichish tavsiya etiladi.

Inson o'z terisini toza tutishi, gigiyena qoidalariga rioya qilishi ham juda muhim. Qo'lni o'qishdan, ishdan kelganda ovqatdan oldin va hojatdan chiqqandan so'ng, albatta, sovunlab yuvish zarur. Yuz va bo'yinni kuniga 2 martadan, ertalabki yuvinish paytida har kuni qo'ltiq ostlarini yuvish ham maqsadga muvofiqdir. Haftada kamida 1-2 marta cho'milish zarur. Tishlarni yuvish kariyesning oldini oladi.

Savol va topshiriqlar.

1. V.Shekspir va Abu Ali ibn Sinolar tozalik haqida nima deyishgan?
2. Kichik xunza qabilasi aholisi nega hech qachon yuqumli kasalliklar bilan og'rimagan?
3. Kasalga chalinmaslik uchun qanday qoidalarga rioya qilish kerak?
4. «Tozalik – salomatlik garovi» mavzusida kichik referat tayyorlang.
5. Matnga asosan «Nima qayerda qancha bo'ladi?» konstruksiyalari orqali to'g'ri gap tuzing.

Ich terlama	qo'zg'atuvchi	ariq suvida	60 kun	yashaydi
tayoqcha		muzda	6-30 kun	
		oqava suvda	21 kun	

Topshiriq. Quyidagi yumoristik dialoglarni rollarga bo'lib o'qing va tarjima kiling.

***

-Kasal bo'lib qolganingizga ajablanmasa ham bo'ladi, - dedi shifokor bemorga, - axir, uyingiz to'la bakteriya-ku!

-Qiziq ekansiz-u, - javob berdi bemor, - bir yildan beri eshik-derazalarni ochmasam, bakteriya qayerdan kiradi?

***

Bir kishining qulog'i kir bo'lib yurardi. Keksa bir odam so'radi.

-Nahotki, uyalmasdan shu kir qulog'ingiz bilan yursangiz?

-Afsus, ming afsus. Menda boshqa quloq yo'q-da, - javob berdi u.

Ko'makchilar (Послелого)	
<p>Ot, son, olmosh, harakat nomidan keyin kelib, ularni boshqa so'zlar bilan bog'lashga xizmat qiladigan yordamchi so'zlarga <u>ko'makchilar</u> deyiladi.</p> <p>Ko'makchilar bosh, qaratqich, jo'nalish va chiqish kelishigidagi so'zlardan keyin ishlatiladi.</p> <p>Ko'makchilar quyidagi turlarga bo'linadi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Asl ko'makchilar. 2. Ot ko'makchilar. 3. Fe'l ko'makchilar. <p><i>Asl ko'makchilar</i> faqat yordamchi vazifani bajara-digan so'zlardir. Masalan: <i>bilan, uchun, kabi</i>.</p> <p><i>Ot ko'makchilar</i> – ot va ravishlardan tashkil topgan so'zlardir. Masalan: <u>avval, keyin, tashqari</u>.</p> <p><i>Fe'l ko'makchilar</i> – yasalishiga ko'ra ravishdosh va sifatdosh shakllaridir. Masalan: <u>ko'ra, qaraganda, boshlab</u>.</p>	<p>Послелогом называется служебная часть речи, которая употребляется после существительных, числительных, местоимений, имён действий и служит для связи с другими словами.</p> <p>Послелогои употребляются после слов в именительном, родительном, дательном или исходном падежах.</p> <p>Послелогои делятся на следующие виды:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Собственно послелогои. 2. Отименные послелогои. 3. Отглагольные послелогои. <p><i>Собственно послелогои</i> это выполняющие только вспомогательную функцию слова <u>с, для, как</u>.</p> <p><i>Отименные послелогои</i> – это слова, образованные от имени или наречий. Например: <u>раньше (сначала), после, кроме</u>.</p> <p><i>Отглагольные послелогои</i> – это слова, являющиеся по своему образованию деепричастными или причастными формами. Например: <u>по, смотря, начиная (с)</u>.</p>

Mashqlar. Quyidagi so'zlar ishtirokida gaplar tuzing va rus tiliga tarjima qiling.

Burun, tashqari, keyin, ko'ra, qaraganda, uchun.

Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling va ko'makchi otlarni toping. Ular qaysi kelishikda ekanligini aytib bering.

1. Он направился прямо во дворец. 2. Среди нас много отличников. 3. Что произошло между подростками. 4. Внутри крепости был черный дом. 5. Я его завтра пришлю к вам.

Nuqtalar o'rniga tegishli qo'shimchalarni qo'yib, gaplarni ko'chiring va rus tiliga tarjima qiling.

1.O'ktam ham ularning orti.... bordi. 2.Olim akasining orqasi... ergashdi. 3.U yon.. o'tdi. 4.Bu darslik talabalar o'rtasi... shuhrat qozondi. 5.Gulnor qizni uy ich... olib kirdi. 6.Rahim stol usti.... arrani oldi.

YUQUMLI KASALLIKLAR

Yuqumli kasalliklar qadim zamonlarda ham bo'lgan. Chinchekchak, o'lat, vabo va boshqa xatarli yuqumli kasalliklar vaqti-vaqti bilan keng tarqalib, millionlab kishilarning yostig'ini quritgan, jamiyatga ko'p talofat yetkazgan. Yuqumli kasalliklarning mohiyati, ularning kelib chiqish sabablari uzoq vaqt davomida noma'lum bo'lib kelgan.

Keyinchalik yuqumli kasalliklar ikki xil bo'ladi, degan fikrlar paydo bo'ldi: 1. Bir xil yuqumli kasalliklar tashqi muhitda yuzaga keladigan alohida zararli modda (miazma)ning odam organizmiga kirishi natijasida paydo bo'ladi. 2. Ikkinchi xil kasalliklar esa sog'lom odamlar bemorga yaqin yurganida kontakt yo'li bilan yuqadi.

1478-1553-yillarda yashagan italiyalik olim Frakastoro yuqumli kasallik uch xil yo'l bilan:

- 1) kontakt orqali,
- 2) bemor foydalangan turli buyumlar orqali (o'rin-ko'rpa, kiyim-kechak va boshqa buyumlar),
- 3) havo orqali yuqishini ta'kidlagan.

Angliyalik shifokor Eduard Jenner (1749-1823) odamlarni chinchekchakdan asraydigan xavfsiz va juda samarali usulni kashf etdi.

XIX asrning birinchi yarmida ba'zi yuqumli kasalliklarning qo'zg'atuvchi mikroblari ma'lum bo'lgach, ular haqidagi ta'limot tez rivojlana boshladi. Yuqumli kasalliklar haqidagi ta'limot mikrobiologiya, epidemiologiya, parazitologiya, immunologiya, eksperimental kimyoterapiya va patologik anatomiya bilan chambarchas bog'langandir.

Ba'zi mikroblar odam organizmida uzoq vaqt zarar keltirmay yashashi mumkin (saprofitlar), odam organizmining kuch-quvvati susayganda ana shu saprofit mikroblarda patogenlik xususiyati paydo bo'lib, ular hujumga o'tadi.

Yuqumli kasalliklar boshqa kasalliklardan quyidagi 4 xususiyati bilan farq qiladi:

1. Yuqumli kasallikni tirik patogen mikroblar qo'zg'atadi.
2. Bemor o'z navbatida kasallik manbai bo'ladi va uni boshqalarga yuqtirishi mumkin.
3. Bemor qaysi yuqumli kasallik bilan og'rib o'tsa, uning organizmida o'sha kasallikka qarshi immunitet hosil bo'ladi va shu kasallikning qaytadan yuqishiga qarshilik ko'rsatadi.
4. Yuqumli kasalliklar muayyan davrlar bilan, ya'ni siklik tarzda rivojlanadi va so'nadi.

Lug'at

qadimgi – древний
chinchachak – оспа
o'lat – чума
vabo – холера

mohiyat – сущность
xavfsiz – безопасный
samarali – эффективный
ta'limot – учения

Savol va topshiriqlar.

1. Yuqumli kasalliklar necha xil bo'ladi?
2. Italiyalik olim Frakastoro yuqumli kasalliklar yuqishini qanday xillarga bo'ladi?
3. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima nimalarga kiradi?»

Xatarli yuqumli kasalliklarga

Two empty rectangular boxes stacked vertically, connected by a bracket on the left side.

«Nima nima bilan bog'liq?»

Yuqumli kasalliklar
haqidagi ta'limot

Two empty rectangular boxes stacked vertically, connected by a bracket on the left side.

«Nima nima bilan farq qiladi?»

Yuqumli kasalliklar
boshqa kasalliklardan

Two empty rectangular boxes stacked vertically, connected by a bracket on the left side.

Ushbu matnni rus tilidan o'zbek tiliga tarjima qiling.

КАК МЫ ДЫШИМ?

Процесс дыхания состоит из двух движений-из вдоха и выдоха. Во время вдоха воздух входит в легкие, а во время выдоха-выходит из них.

При вдохе сокращается диафрагма-мышца, которая отделяет грудную клетку от брюшной полости: одновременно сокращаются мышцы, прикрепленные к ребрам, заставляя ребра раздвигаться, и

грудная клетка увеличивается в размерах. При этом легкие расширяются и в них попадает атмосферный воздух, насыщенный кислородом. Воздух попадает в альвеолы-легочные пузырьки, через которые кислород проникает в кровь.

После этого диафрагма и мышцы грудной клетки автоматически расслабляются, легкие сжимаются и из них выходит воздух, в котором вместо кислорода содержится углекислый газ, а также водяной пар.

Обычно за одну минуту человек совершает от 20 до 25 вдохов и выдохов.

Mashq. Quyidagi she'rdagi misra oxiridagi so'zlarni joy-joyiga qo'yib chiqing.

Qon hosil qilar quloq,
O'sib ketibdi taloq,
Kuchga to'ladir yurak,
Gupillab urar bilak,
O't qopida bo'lar yosh,
Ko'zingdan ko'rindi bosh,

Qaldirg'ochdek qalam tosh,
Omon bo'lsing bizning qosh,
Kuchga to'ladir barmoq,
Tinglash a'zosi, tirnoq,
Qayda og'riq shu yer son,
Ikki oyoq, ikki jon.

HAVO-TOMCHI YO'LLARI ORQALI YUQADIGAN KASALLIKLAR

Havo-tomchi yo'llari orqali yuqadigan kasalliklarga qizamiq, qizilcha, skarlatina, ko'k yo'tal, gripp, virusli respirator gepatit infeksiyalar, difteriya (bo'g'ma) kasalliklari kiradi. Bu kasalliklarning zarrachalari yo'talganda, aksa urganda shilliqlar orqali atrof-muhitga tarqaladi. Bu kasalliklar, asosan, bolalarda uchraydi.

Kasalliklarning diagnostikasi uchun epidemiologik analiz, ya'ni atrofda yuqumli kasalliklar to'g'risidagi ma'lumot, profilaktik emlashlar haqidagi so'rashlar bo'lishi zarur. Kasalning atrofida infeksiya bo'lishi bu infeksiyalarning boshqalarga o'tishi ehtimolini kuchaytiradi. Havo-tomchi yo'llari orqali yuqadigan kasalliklar bemor vaqtda davolanmasa, boshqalarga o'tishi mumkin.

Bemor ma'lum bir tizim orqali ko'rikdan o'tkaziladi, bunda terining holatiga jiddiy e'tibor qaratilishi talab qilinadi. Teri qoplamalari tekshirilganda ekzantemalar borligi, elementlari xarakteri, rangi hisobga olinadi.

Tomoq va burun-halqum yo'llari ko'p infeksiyalarning kirish eshigi hisoblanadi va bemor ko'rikdan o'tayotganida ko'proq shu a'zolarga e'tiborni qaratish kerak.

Og'iz bo'shlig'ining quruqligi yoki namligi, silliqligi yoki g'adirbudurligi ham kasalliklarni aniqlashda katta yordam beradi.

Har bir ko'rikda tomoq murtagidagi bezchalarning rangi, o'lchami ham kasallikning tashxisida ahamiyatga egadir. Bir vaqtning o'zida tilning

holatiga ham e'tibor berish lozim, chunki turli infeksiyalarda bu holatning o'z manzarasi bo'ladi. Skarlatina kasaliga olovli tomoq va tilning oq karash bilan ko'p qoplanishi, tilning chetlari va uchi yorqin bo'lishi xos bo'lsa, qizilchada og'iz shilliq qavatlar o'zgarmaydi. Og'iz shilliq qavatlar, til va teri qoplamalaridan tashqari limfa tugunlarini tekshirish ham katta ahamiyatga ega. Qizilcha kasali uchun limfa tugunlarining kattalashishi boshqa kasalliklarga nisbatan ko'proq xosdir.

Lug'at

qizamiq – корь

qizilcha – краснуха

limfa tugunlari – лимфатические узлы

murtak bezlari – гланды

ko'kyo'tal – коклюш

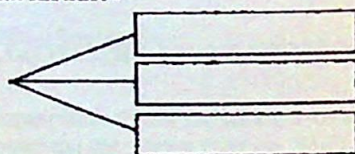
manzara – картина

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

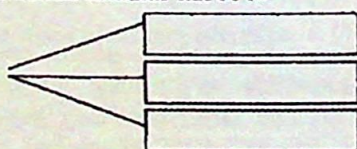
«Nimaga nima kiradi?»

Bolalarda havo-tomchi yo'llari
orqali yuqadigan kasalliklarga

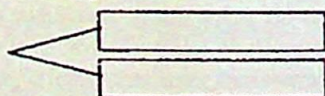
«Nima uchun nimalar zarur?»

Kasalliklarning
diagnostikasi uchun

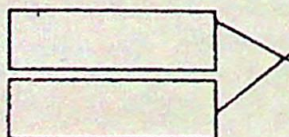

«Nimada nima yordam beradi?»

Kasallikni aniqlashda

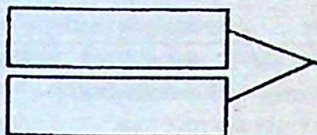

«Nima nimaga xos?»

skarlatinaga xos

qizilchaga.xos

2. Bu kasalliklarda nimalarga e'tibor berish kerak?
3. Sanab o'tilgan kasalliklardan biri haqida ilmiy adabiyotlar asosida tavsif tayyorlang.
4. Matnni o'qib tarjima qiling.

21-DARS

Bog'lovchilar (Союзы)	
<p>Bog'lovchilar sodda gaplarda gap bo'laklarini, qo'shma gaplarda sodda gaplarni bog'lash uchun xizmat qiladigan yordamchi so'zlardir.</p> <p>Bog'lovchilar ikki xil bo'ladi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teng bog'lovchilar. 2. Ergashtiruvchi bog'lovchilar. <p><u>Teng bog'lovchilar</u> sodda gaplarning uyushiq bo'laklarini, qo'shma gaplarga teng munosabatli sodda gaplarni bog'lash uchun xizmat qiladi.</p> <p><u>Teng bog'lovchilar</u> quyidagi turlarga bo'linadi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Birlashtiruvchi bog'lovchilar: <u>va, hamda, ham;</u> 2. Zidlov bog'lovchilari: <u>ammo, lekin, biroq;</u> 3. Ayiruv bog'lovchilari: <u>yu, yoki, goh, dam;</u> <p><u>Ergashtiruvchi bog'lovchilar</u> - ergash gapni bosh gapga bog'lash uchun xizmat qiladi. Ergashtiruvchi bog'lovchilar quyidagi turlarga bo'linadi:</p>	<p>Союзы – это служебные слова, связывающие между собой члены в простом предложении или простые предложения в сложном.</p> <p>Союзы бывают двух видов:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сочинительные союзы. 2. Подчинительные союзы. <p><u>Сочинительные союзы</u> связывают однородные члены простого и части сложносочиненного предложений, занимающих равное отношение друг от друга.</p> <p><u>Сочинительные союзы</u> делятся на следующие виды:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Соединительные союзы: <u>и, тоже, также;</u> 2. Противительные союзы: <u>но;</u> 3. Разделительные союзы: <u>или, то.</u> <p><u>Подчинительные союзы</u> связывают придаточное предложение с главным. Подчинительные союзы делятся на следующие виды:</p>

<p>1. Maqsad va sabab bog'lovchilari: <i>chunki, shuning uchun.</i></p> <p>2. Chog'ishtiruv bog'lovchilari: <i>go'yo, go'yoki.</i></p> <p>3. Shart va to'siqsiz bog'lovchilar: <i>agar, agar-da, garchi.</i></p>	<p>1. Союзы цели и причины: <i>потому что, поэтому.</i></p> <p>2. Сопоставительные союзы: <i>будто, якобы.</i></p> <p>3. Условно-уступительные союзы: <i>хотя, если, даже.</i></p>
Yuklamalar (Частицы)	
<p>Yuklamalar yordamchi so'zlar va qo'shimchalar bo'lib, ular gap yoki uning alohida bo'lagiga qo'shimcha ma'no berish uchun xizmat qiladi.</p> <p>Yuklamalar quyidagi turlarga bo'linadi:</p> <p>1. So'roq va taajjub yuklamalari <i>-mi, -chi, -a, -ya.</i></p> <p>2. Aniqlov yuklamasi <i>-ruddi.</i></p> <p>3. Ta'kid va kuchaytiruv yuklamalari: <i>-ku, -u, -yu, -da, hatto, axir.</i></p> <p>4. Ayiruv va chegaralov yuklamalari: <i>faqat, -gina, -kina, -gina.</i></p>	<p>Частицами называются служебные слова или аффиксы, придающие различные смысловые оттенки предложению или отдельным его членам.</p> <p>Частицы делятся на следующие виды:</p> <p>1. Вопросительные и побудительные частицы: <i>ми, ль, разве, -а, -ка, ведь.</i></p> <p>2. Уточнительные частицы: <i>как раз, точь-в-точь, точно.</i></p> <p>3. Усилительные и утвердительные частицы: <i>даже, в конце концов.</i></p> <p>4. Выделительные и ограничительные частицы: <i>только, лишь.</i></p>

Mashq. Teng bog'lovchilarni toping va ular qaysi turga kirishini ayting.

1. Qo'rquv goh oyoqlariga qanot beradi, goh ularni yerga mixlaydi. 2. Kishi past mansabda bo'lsa ham, odil va insofli bo'lsa – go'zal va ulug'dir. 3. Qadimgi hakimlar chilonjiydadan dori-darmonlar tayyorlab ham, bevosita mevaning o'zi bilan ham qator kasalliklarni davolashgan. 4. O'rik temir va fosforga boy. 5. Tashqaridan kelgan oyoq tovushi bahona bo'ldi-da, Aziza o'rimdan turdi. 6. U yozgan xatlar yo yetib bormasdi, yo Alijonning javob bergisi kelmasdi. 7. Goh yomg'ir yogardi, goh quyosh ko'rinish, o'z zarrin nurlarini sochardi. 8. Samandarning qo'shiqlari hammaga yoqardi, lekin Shahzodaga yoqmasdi.

Mashq. Quyidagi gaplardagi bog'lovchilarning qaysi turi mavjud?

1. Xadicha Mavjudani ochiq yuz bilan kutib oldi. go'yo hech narsa bo'lmagandek. Men O'zbekistonni juda sevaman, chunki u mening tug'ilgan Ona-Vatanim. 3. Agar sen aytganlarimni qilsang, men senga xohlagan ko'yilagingni olib beraman. 4. Boshga baxtsizlik tushganda ruhan tushmaslik kerak, chunki kulfat ham baxt singari bir zumda o'tib ketadigan narsa. 5. Bu voqea hammani hayratga solgan edi, lekin tezda esdan chiqib ketdi. 6. Hovli

jimjit, go'yo suv sepilgandek. 7. Men shirinlik pishirmoqchi bo'ldim, shuning uchun shakar, tuxum, un, margarin sotib oldim. 8. Gazdan xohlaganingizcha foydalaning, lekin isrof qilmang.

Mashq. Gaplarni ko'chiring. So'ngra o'zbek tiliga tarjima qiling va yuklamalarni aniqlang.

1. Умид вышел на улицу и в тот же час вернулся. 2. Всю работу закончим завтра же. 3. Как только он пришёл началась работа. 4. Уже в первый год он поступил в институт. 5. Читайте эти строки. 6. Мне нужна как раз эта книга. 7. Да пишите же!

Mashq. Quyidagi gaplarni yuklama turlariga ajratib ko'chiring va aytib bering.

1. U bilan hozirgina telefonda gaplashdim. 2. U keldimi? 3. Hamma savollarga javob berdim-ku. 4. Har kim faqat o'z bilimigagina tayanishi kcrak. 5. U bu satrlarni, hatto, yod bilardi. Bugun berasan-a? 7. Ishlayotgan xuddi o'shaning o'zi.

Mashq. Quyidagi yuklamalar ishtirokida gap tuzing va rus tiliga tarjima qiling.

Faqat, axir, nahotki, -gina, -mi;

ICHKI KASALLIKLAR

Ichki a'zolarining kasalliklarini o'rganish, ularni tashxis qilish, kechishini aniqlash, kerakli tashxis asboblardan foydalana bilish, ta'sirchan dori-darmonlar tayinlash har bir shifokorning burchidir.

Ichki kasalliklar quyidagi turlarga bo'linadi: nafas olish a'zolari kasalliklari, yurak-tomir kasalliklari, hazm qilish kasalliklari, buyrak kasalliklari, qon tizimi kasalliklari biriktiruvchi to'qima va bo'g'imlarning diffuz kasalliklari.

GASTRIT

Hazm qilish kasalliklari aholining umumiy kasallanishida salmoqli o'rin tutadi. Oshqozon xastaliklari orasida eng ko'p uchraydigani – gastritdir. *Gater* – grekchada *oshqozon*, *itis* – lotinchada *yallig'lanish* ma'nolarini bildiradi. Demak, gastrit – oshqozon yallig'lanishidir. Gastrit ko'p sababli xastalik bo'lib, oshqozonning shilliq qavati va bezlarida turli darajadagi organik va funksional o'zgarishlar paydo qilibgina qolmay, balki me'daning boshqa qavatlari ham tarqalib ketishi bilan xarakterlanadi. Gastritning o'tkir va surunkali turlari mavjud.

O'tkir gastrit to'la davolanmaganligi natijasida surunkali gastrit yuzaga keladi. Pala-partish va shoshma-shosharlik bilan ovqatlanish, quruq,

qattiq ovqatlarni ko'p iste'mol qilish, achchiq, sho'r ovqatlarga o'ch bo'lish, chekishga, ichishga ruju qo'yish, turli-tuman (gormonal, og'riq qoldiruvchi) dorilar ta'siri, ko'mir, metall, paxta changi, ishqor yoki kislotalarning me'daga tushib turishi, boshqa a'zo va tizim xastalıkları (sil, zaxm, buyrak va jigaming surunkali xastalıkları), yurak yetishmovchiligi oqibatida qon aylanishining keskin buzilishi, surunkali zotiljam, yurak nuqsonlari gastritga sabab bo'ladi.

Asosiy shikoyatlar quyidagicha:

-To'sh osti sohasida zirqiragan og'riq paydo bo'lishi; u odatda ovqat yeyilganidan keyin yoki och qolganda paydo bo'ladi. Shuningdek, bemor o'zini to'sh osti sohasida achishish va shish bordek his qiladi. U tez-tez kekiradi, mabodo me'dada xlorid kislota oshgan bo'lsa, achchiq nordon havo, kamaygan bo'lsa, palag'da tuxumning hidi keladi. Qorin tez-tez dam bo'lib, bemor bezovtalanadi, ko'ngli ayniydi va qusadi. Shuningdek, ich o'tishi yoki qotib qolishi ham mumkin. Asab tizimida o'zgarishlar yuz berib, uyqu buziladi, bemor injiqlanib, boshi og'rib tez-tez aylanadi, darmoni quriydi, ish qobiliyati pasayib ketadi. Og'irroq hollarda esa bemorning ko'z oldi qorong'ulashib, kamqonlik rivojlanishi mumkin. Ishtabaning yomonlashishi, zarda qaynashi ham surunkali gastritga xos shikoyatdir.

Davolashda parhez katta ahamiyatga ega.

Lug'at

- nafas olish a'zolari kasalliklari – болезни органов дыхания
 yurak-qon tomir kasalliklari – сердечно-сосудистые болезни
 hazm a'zolari kasalliklari – болезни органов пищеварения
 buyrak kasalliklari – болезни почек
 qon kasalliklari – болезни крови
 o'zgarish – изменение
 me'da – желудок
 guju qo'utmoq – пристраститься
 ko'ngil aynimoq – тошнить
 qusmoq – рвота (вырвать)
 kekirmoq – отрыгивать
 yurak yetishmovchiligi – сердечная недостаточность

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima nima bilan xarakterlanadi?»

«Nima qanday turlarga bo'linadi?»

Gastrit

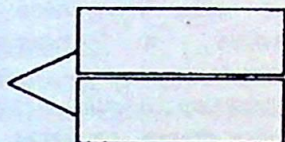
Gastrit

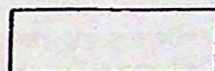
«Nimaga nima sabab bo'ladi?»

«Nima natijasida nima yuzaga keladi?»

Gastritga

O'tkir gastrit to'la davolanmaganligi natijasida

«Nimada nima bo'ladi?»

Surunkali gastritda

2. Ichki kasalliklar nomlarini sanab bering.
3. Matni tarjima qiling va mazmunini so'zlab bering.
4. Biror bir ichki kasallik tasnifini yozing.

Topshiriq. «Diareya» ma'rifiy videofilmdan tomosha qilingan parcha bo'yicha savol va topshiriqlar.

1. Diareya qanday kasallik?
2. Diareyani davolash uchun nimalarga e'tibor qilish kerak?
3. Shifokor va bemor bolaning onasi orasidagi dialogning qisqacha mazmunini yozing.

22-DARS

Sintaksis. So'z birikmasi (Синтаксис. Словосочетание)	
Sintaksis – grammatika bo'limi bo'lib, u gaplarni, so'z birikmalarini o'rganadi. Predmetni so'z yoki so'z birikmasi bilan atash mumkin. So'z birikmasi predmetni aniqroq ifodalaydi. Olma – juda ko'p o'xshash predmetlarni ataydi. Qizil olma esa aniq narsani bildiradi.	Синтаксис – раздел грамматики, изучающий предложения и словосочетания. Предмет можно назвать словом или словосочетанием. Словосочетание более точно выражает предмет. Яблоко – обозначает многие однородные предметы, а словосочетание красное яблоко выделяет конкретный предмет, называет точное.

So'z birikmasi nutqda so'zdan ko'ra ko'proq ishlatiladi. So'z birikmasi gapdan farqli holda tugal fikr bildirmaydi. Masalan: *yosh oila, chuqur bilim, toza ko'yлак;*

Словосочетание в речи используется чаще чем слова. Словосочетание в отличие от предложения не выражает законченную мысль. Например: *малодая семья, глубокое знание, чистая рубашка;*

NAVOIY TABIBLAR HAQIDA

Tabib o'z fani, ya'ni tabobat sohasida bilimdon, hoziq va kasallarga mehribon bo'lishi kerak. Tabibning so'zlari muloyim, o'zi esa hakimlarning so'ziga amal qiluvchi va bemorlarga mulozim, xizmat qiluvchi bo'lishi lozim. So'zlagan so'zi yumshoq va dilni xursand qiluvchi, o'zida esa sharmu-hayo va xushfe'llik bo'lishi kerak.

Shafqatli va mehribon tabib Isoyi ruhullohga o'xshash bo'ladi. Isoning ishi odamdan chiqqan jonni duo yordamida yana tanga kirgizish bo'lsa, tabibning ishi davo bilan chiqayotgan jonga to'sqinlik qilishdir. Bunday tabibning yuzi bemorning ko'ngliga yoqimli. so'zi esa har qanday kasalning joniga orom beruvchidir. Uning bergan har bir davosi xasta kishilarga shifo yetkizadi. Uning tal'ati (qiyofasi) najot Hizr kabi, bergan sharbati esa bemor uchun obihayot kabi.

Ammo tabib o'z fanida mohir bo'lsa-da, biroq badfe'l, bemor uchun beparvo hamda qo'pol so'zlovchi bo'lsa, kasalga bir tomondan davo yetkazsa ham boshqa tomondan mijoziga, ya'ni kayfiyatiga o'zgarish yetkazadi.

Biroq, savodi yo'q, omi tabib jallodning shogirdi hisoblanadi, jallod tig' bilan, omi tabib esa zahar bilan o'ldiradi. Tig' bilan o'ldiruvchi jallod, shubhasiz, omi tabibdan yaxshiroqdir, chunki u gunohkorni o'ldiradi. Har qanday gunohkor jallod oldida xor bo'lmasin, har qanday begunoh bemor esa omi tabibga ko'rinuvchi bo'lmasin.

Hoziq tabibi xushgo'y tan ranjig'a shifodur,

Omiy-yu tundu badxo'y el jonig'a balodir.

Lug'at

yumshoq – мягкий
sharm-hayo – стыдливость
to'sqinlik – препятствие
zahar – яд
qo'pol – грубый
jallod – палач

hakim – врач
xasta – больной
tal'at – внешность
beparvo – беспечный
omi – неуч, неграмотный
hoziq – искусный, опытный

badfe'l – человек с плохим характером
shafqat – сочувствие, сострадание

Savol va topshiriqlar.

1. Navoiy tabiblarga qanday talab qo'yadi?
2. Navoiy mehribon tabiblarni kimlarga o'xshatadi?
3. «Mening tasavvurimdagi ideal shifokor» nomli matn tuzib so'zlab bering.

Alisher Navoiyning hikmatlari

*****

Ko'p demak birla bo'lmag'il nodon,
Ko'p yemak birla bo'lmag'ii hayvon

*****

Sihat tilasang ko'p yema
Izzat tilasang ko'p dema.

*****

Qo'l yuvib yursang, nima yeyishni bilasan,
Til tiyib yursang, nima deyishni bilasan.

*****

Va lekin tibbu hikmat ham erur xo'b,
Ki sihatdur kishi jismida matlub.

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Kim qanday bo'lishi kerak?»

Tabiblar

«Kim nima hisoblanadi?»

Savodi yo'q tabiblar

2. A.Navoiyning insoniy sifatlari haqida so'zlang.
3. U o'zbek adabiy tilining asoschisi sifatida nimalar qilgan?
4. A.Navoiy tarixchi sifatida nima ishlar qilgan?

5. A.Navoiyning jamoat arbobi sifatidagi ishlari.

6. A.Navoiy adabiyotshunos sifatida qanday yirik asar yaratgan?

IKKI VAFOLI YOR

Temur Ko'ragon barcha iqlimlarni fath etishga kirishganda. Hindistonda qattiq jang bo'ldi. Unga g'alaba yuz ko'rsatib, taqdir dushman ko'ngliga shikast soldi. O'tkir tig'lar har tomondan qon to'kib, butun olamga g'avg'o soldi. Shu payt ikkita bechora sevishgan nogoh ushbu qotillarga duch keldi. Shohning buyrug'iga amal qilib, askarlardan bittasi ularni chopmoqchi bo'ldi. Askar yonidan tig'ni chiqargan edi, ulardan biri o'z sherigini tig' ostida ko'rib himoya qilish uchun qotilga boshini tutdi.

-Meni o'ldiring, yorim bir on bo'lsa-da yashasin.

Askar uning boshini olmoqchi edi, unisi ham xuddi shu so'zni aytdi. U qaysisiga o'z zulmini ko'rsatmoqchi bo'lsa, boshqa biri o'sha gap bilan oyog'iga yiqilar edi. Qotilning jahli chiqib:

-So'zsiz, ikkalangizni ham chopaman! - dedi.

U qaysi birini o'ldirishga oshiqsa, ikkinchisi toqatsizlik bilan der edi:

-Tez bo'l, oldin meni o'ldira qol, to men o'lguncha loaqal u tirik tursin!

Ular bir-birlariga o'z boshlarini in'om etardilar. Boshlarini kestirish uchun tig'ni talashar edilar. Shu munosabat bilan orada birpas kutish yuz bergan edi, birdan xalq orasida omon-omon bo'lgani haqida nido ko'tarildi. Chunki bu ikki yor bir-biri uchun jonidan kechgan edi, shoh ham xalqning gunohidan o'tdi. Bu ikki yor do'stlik, sadoqat tuyg'ularini namoyish qilib, elni ham, o'zlarini ham xalos qildilar.

ISKANDARNING VASIYATI

Iskandar Zulqamayn o'limi oldidan shunday vasiyat qildi: «Meni tobutda so'nggi yo'lga kuzatganingizda qo'limni chiqarib qo'yinglar, toki xalq ko'rsin: Dunyoni zabt etgan Iskandar u dunyoga quruq qo'l bilan ketmoqda».

Savol va topshiriqlar. Yuqoridagi A.Navoiyning «Hayratul-abror» asaridan qisqartirib olingan hikoyatlar bo'yicha munozara o'tkazing. Munozara uchun savollar:

1. «Ikki vafoli yor» hikoyatini hozirgi davr uchun «Ikki vafoli do'st» tarzida talqin qilish mumkinmi?
2. Sizning vafoli do'stingiz bormi?
3. Ular ham o'z bo'yiga og'irlikni olishlari mumkinmi?
4. A.Navoiy ushbu hikoyati bilan nima demoqchi bo'lgan?
5. Iskandar Zulqurnayn vasiyati haqida nima deya olasiz?
6. Sizningcha, bu hikoyatning har bir davr uchun dolzarbligi nimada?

Mashq. Quyidagi so'z birikmalarini gapga aylantiring va rus tiliga tarjima qiling.

Aytib ber, isib ketdi, borib keldi, ovozi eshitildi, tozalab bo'lishdi, kulib qaradi.

Mashq. Quyidagi gaplardan so'z birikmalarini topib ko'chiring.

1. Eshik ochiq turgan ekan. 2. Galina Ozodaning uyiga kirdi. 3. Murodning yuzida tabassum o'ynadi. 4. Bugun qiz juda ochilib ketgan edi. 5. To'g'ri, tabassum unga hamisha yarashardi. 6. Baxtiyor dahlizni, ayvonni, oshxonani ko'zdan kechirdi. 7. Shoir ikkinchi qavatdan eshitilayotgan ayol ovoziga quloq soldi.

23 -DARS

Gap. Gapning ifoda maqsadlariga ko'ra turlari (Предложение. Виды предложений по содержанию)

Tugal fikr bildirgan so'z yoki so'zlar birikmasiga gap deyiladi.

Gapning ifoda maqsadlariga ko'ra 4 ta turi bor.

1. Darak gaplar: Darak gaplar biror voqea hodisa haqidagi xabarni yo tasdiqlaydi, yoki inkor qiladi. Masalan: *Bahor keldi.*

2. So'roq gaplar: So'roq gaplar suhbatdoshidan ma'lumot olish uchun ishlatiladi. Masalan: *Kim keldi? Sen borasanmi?*

3. Buyruq gaplar: Buyruq gaplar talab, buyruq, maslahat, iltimos, taklif ma'nolarini bildiradi. Masalan: *Yaxshilik qilmasang, yomonlik ham qilma.*

4. Undov gaplar: Undov gaplar alohida ohang bilan aytiladi. Masalan: *Biz tinchlik istaymiz!*

Отдельное слово или сочетание слов, выражающее законченную мысль, называется предложением.

По содержанию предложения делятся на 4 вида:

1. Повествовательные предложения содержат утвердительное или отрицательное сообщение о каком-либо факте. Например: *Пришла весна.*

2. Вопросительные предложения употребляются для получения информации от собеседника. Например: *Кто пришел? Ты пойдешь?*

3. Побудительные предложения выражают требование, приказ, совет, просьбу, пожелание. Например: *Если не можешь делать добро, не делай зла.*

4. Восклицательные предложения произносятся с особой интонацией. *Мы хотим мира!*

Mashq. Gaplarni ko'chiring, rus tiliga tarjima qiling. Gamlar maqsadlariga ko'ra qaysi ifoda turiga kirishini ayting.

1. Dunyoda shifokorlik kasbidan a'lo kasb yo'q. 2. Bemoming taqdiri - shifokorning qo'lida. 3. Bemorlarning his-tuyg'ulari va o'y-xayollari, orzu-umidlari va ketajak ishlari, hamma-hammasi shifokorning qo'lida. 4. Agar men quruvchining hayotini saqlab qolsam, u sog'ayib ketgach ajoyib uylar quradi. 5. Bu binolar menga xuddi o'zim qurganday ko'rinadi, chunki mensiz-shifokorsiz ushbu binolar qurilmay qolishi mumkin edi. 6. Agar mening qo'limda yozuvchi ajal olib keladigan xastalikdan shifo topsa-yu, ajoyib roman yozadigan bo'lsa, bu roman mening ham romanim hisoblanadi. 7. Shifokor - uning qo'lidan shifo topganlar qilayotgan ulug' ishlarning ko'zga ko'rinmaydigan ishtirokchisidir.

Topshiriq. Quyidagi gaplarni o'qing, tarjima qiling. gamlarning ifoda maqsadiga ko'ra turlariga e'tibor bering.

Odam sog'lom bo'lishi uchun nima qilishi kerak?

-Odam sog'lom bo'lishi uchun nima qilishi kerak?	-Odam sog'lom bo'lishi uchun o'z vaqtida ovqatlanishi, to'g'ri dam olishi kerak.
-Yana nima qilishi kerak?	-Ertalab jismoniy tarbiya bilan shug'ullanish kerak.
-Yana-chi?	-Shaxsiy gigienaga, tozalikka rioya qilishi kerak.
-Odam doim sog'lom bo'lishi uchun nimadan saqlanish kerak?	-Odam sog'lom bo'lishi uchun semizlikdan va juda ozib ketishdan saqlanishi kerak.
-Nima uchun asabiylashmaslik kerak?	-Chunki asabiylashish ko'p kasalliklarni keltirib chiqaradi.
-Demak, odam to'g'ri ovqatlansa, kayfiyati yaxshi bo'lsa, sport bilan shug'ullansa, yaxshi sharoitda mehnat qilsa kayfiyati yaxshi bo'ladi va odam sog'lom bo'ladi.	-Ha, albatta.

Gamlarni ko'chiring va buyruq mazmuni qaysi shaxsga qaratilganini ayting.

1. «Hovliga chiqma, bolalar ham chiqmasin». - dedi Shoikrom ko'zlari yonib. 2. Oyini ketimdan mashinaga kuzatib kelib: «Bobong hilan tog'angga ko'pdan-ko'p salom ayt. Boriboq xat yoz. Uch-to'rt kunda qaytgin. Yo'lda chiyot bo'!» - deb tayinladi. 3. Oz so'zla ko'p tingla. 4. Hurmatli yo'lovchilar, chipta olishni unutmang. 5. Bugungi ishni ertaga qo'yma.

Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling, buyruq mazmunini ayting.

1. Не простудиться бы вам. 2. Давайте дружить. 3. Бойся больше всего равнодушия. 4. Дорожите вековой культурой народа. 5. Давай же будем правдивыми и впредь во всем до конца.

XAFAQON KASALLIGI (GIPERTONIYA)

Xafaqon kasalligi aholi o'rtasida keng tarqalgan. Xafaqon kasalligi qon bosimi normadan ortiq bo'lgan kishilar orasida 70-80% ni tashkil etadi.

Xafaqon kasalligi – arterial bosimning ko'tarilishi bilan o'tadigan kasallikdir. Xafaqon kasalligining kelib chiqishiga irsiy moyillik bilan, ba'zi tashqi omillar ta'sirining birgalikda qo'shilib kelishi sabab bo'ladi. Har xil salbiy tashqi omillar ta'sirida bosh miyaning qo'zg'algan bo'lishi natijasida xafaqon kasalligi kelib chiqishi kuzatilgan.

Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti nomenklaturasi bo'yicha arterial bosim 140/90 mm simob ustunidan yuqori bo'lmaganda normal, 160/95 mm simob ustunigacha «tahdid soladigan», biroq hali gipertoniya emas deb hisoblanadi. Arterial bosimi bundan yuqori bo'lgan bemorlar gipertoniya kasalligiga chalingan hisoblanadilar. Xafaqon kasalligi uzoq vaqt davom etadi. Qon bosimining simob ustuni hisobida 180/100 – 200/120 mm va undan yuqori bo'lishi kuzatiladi. Tomirlarda qaytmas o'zgarishlar yuz beradi. Xafaqon kasalligi yurak, buyrak, bosh miya faoliyati izdan chiqishiga olib keladi.

Xafaqon kasalligi kechishi bo'yicha xavfsiz, sekin avj oladigan hamda tez avj oladigan bo'ladi. Kasallikning klinik manzarasi miya, yurak, buyrak tipida va aralash kechishi mumkin.

Kasallik boshlanishida qon bosimi yuqoriga ko'tarilib, tushib turadi. Bemor bosh og'rig'i, aylanishi, qulog'ida shovqin eshitilishi, ko'z oldida narsalar uchib turishi, tez charchash, holsizlik, yurakning bezovta urishidan shikoyat qiladi.

Xafaqonni davolash uchun bemorning turmush va mehnat sharoitini me'yoriga keltirish, uni tinchlantirish lozim. Ish jarayonida salbiy ta'sirlarni kamaytirish (silkinish, shovqin), tungi ishlardan ozod qilish lozim. Tamaki chekish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish qat'iyan man qilinadi. Ko'p hollarda ovqatdagi osh ruzi miqdorini chegaralash tavsiya etiladi. Asab tizimini keskin qo'zg'atuvchi achchiq choy, kofe, o'tkir dorivorlar, surlangan mahsulotlar iste'mol qilish mumkin emas.

Lug'at

bosh miya – головной мозг
nogiron - инвалид
irsiy – генетический
avj olmoq - прогрессировать

omil – фактор
simob - ртуть
surlangan – копченый

Savol va topshiriqlar.

1. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

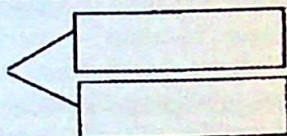
«Nima nimadir?»

Xafaqon kasalligi

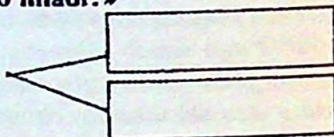
«Nimaga nimalar sabab bo'ladi?»

Xafaqon kasalligiga

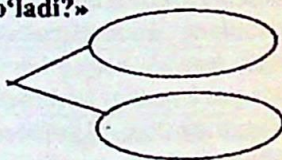
«Nima nimaga bo'linadi?»

Xafaqon kasalligi
kechishi bo'yicha

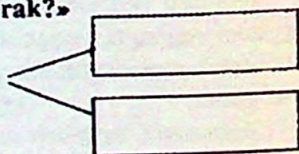
«Nimada nima bo'ladi?»

Xafaqon kasalligida

«Nimada nima qilish kerak?»

Xafaqonni davolash uchun

1. Xafaqon kasalligi qanday kelib chiqadi?
2. Arterial qon bosimi qanday bo'lgan odamlar gipertoniya kasalligiga chalingan hisoblanadi?
3. Xafaqonga chalingan bemorlar nimadan shikoyat qilishadi?
4. Xafaqonni davolashda nimalarga rioya qilish kerak?
5. "Gipertoniya" matnini qismlarga bo'lib chiqing. Har bir qismda asosiy mazmun tashuvchi gapni toping.
6. Matnni so'zlab bering.

SOG'LOM MUHIT – SOG'LIQ GAROVI

Har birimiz ma'lum bir jamoada o'qiyimiz, ishlaymiz. Jamoamizning ahilligi, unda sog'lom muhitning mavjudligi shubhasiz sog'lig'imizga ta'sir qiladi. Keling, jamoada muhitning buzilishiga kim sababchi bo'lishi mumkinligin ko'rib chiqaylik. Namuna uchun bir nechta misollarni keltiramiz.

I vaziyat.

-Kecha koreys til markazida o'qigan ma'ruzamga uchinchi o'rin oldim.

Mumkin bo'lgan reaksiyalar.

1-qiz:

-Zo'r bo'libdiku, deydi, dugonasini quchoqlab o'pib qo'yadi.

2-qiz:

-O'zing oldingmi? Pulmi, biror narsami berishdimi? Hech narsa berishmasa, unda nega qatnashding?

3-qiz:

«Olgan bo'lsang olibsanda, uchinchi o'rin ham o'rin bo'libdimi?»

II vaziyat.

-Bilasizmi, oyim va dadam Samarqandga ketishdi.

Mumkin bo'lgan reaksiyalar

1-qiz:

-Juda yaxshi bo'libdi. Havo almashtirishadi. Tarixiy yodgorliklarni ham ko'rib kelishadi.

2-qiz:

-Samarqandga! Voy, men Amerikagami deb o'ylabman.

3-qiz:

Labini burib qo'ydi.

III vaziyat.

Men bugun darsdan javob olmoqchiman. Buvim kasal.

Mumkin bo'lgan reaksiyalar

1-qiz:

-Nima bo'ldi? Og'ir emasmi ishqilib?

2-qiz:

Qari odam kasal bo'ladi-da. Nima boshqa qaraydigan odamingiz yo'qmi? O'zini ko'rsatishini-chi? Buvisini undan boshqa odam qaramasmish. Bahonasini-chi!

3-qiz:

Indamay ensasini qotirdi.

Savol va topshiriqlar.

1. O'z jamoangiz, guruhingizdagi muhitni sog'lom deya olasizmi?

2. Muhit sog'lom bo'lishi uchun nima qilish kerak?

3. Polyak yozuvchisi Bruno Yassenskiyning quyidagi so'zini qanday tushunasiz: «Dushmanlaringdan qo'rqma eng yomon holda ular seni o'ldirishlari mumkin. Do'stlaringdan qo'rqma eng yomon holda ular seni

sotishlari mumkin. Loqaydlardan qo'rq – ularning indamasliklari oqibatida yer yuzida sotqinlik va qotilliklar sodir bo'ladi».

24 –DARS

Gap bo'laklari. Bosh bo'laklar (Члены предложения. Главные члены)	
<p>Ma'lum savolga javob beruvchi gapdagi so'z yoki so'z birikmasiga gap bo'lagi deyiladi. Gap bo'laklari bosh va ikkinchi darajali bo'laklarga bo'linadi. Gapning bosh bo'laklari bu ega va kesimdir.</p> <p>Ega – predmetni bildirib, <i>kim? nima?</i> savoliga javob beradi. Ega gapda bosh kelishikda keladi. Ega ot, olmosh, sifat, son, sifatdosh bilan ifodalanishi mumkin.</p> <p>Kesim – grammatik jihatdan egaga bog'liq bo'lgan gap bo'lagi. Kesim <i>nima qildi? nima qilyapti? nima qiladi?</i> savollariga javob beradi. Ot, sifat, son va olmosh bilan ifodalagan kesimga – ot kesim deyiladi. Masalan: <i>O'zbekistonning poytaxti – Toshkent.</i> Fe'l bilan ifodalangan kesim fe'l kesim deyiladi. Masalan: <i>Men institutda o'qiyapman.</i></p>	<p>Слово или сочетание слов в предложении, отвечающее на определенный вопрос называется членом предложения.</p> <p>Члены предложения делятся на главные и второстепенные. Главными членами предложения являются подлежащее и сказуемое.</p> <p>Подлежащее – это член предложения, обозначающий предмет и отвечающий на вопросы кто? что? Подлежащее в предложении выражается именительным падежом. Подлежащее может выражаться существительным, местоимением, прилагательным, числительным, причастием.</p> <p>Сказуемое – главный член предложения, грамматически зависящий от подлежащего. Сказуемое отвечает на вопросы что сделает? что делает? что будет делать? Сказуемое, выраженное существительным, прилагательным, числительным и местоимением, называется именным сказуемым. Сказуемое, выраженное глаголом, называется глагольным сказуемым.</p>

Ishq. Quyidagi gaplarning egasini toping, eganing qaysi so'z turkumi bilan ifodalanganini ayting.

1. Derazamning oldida bir tup

2. Yirik oppoq bo'lib gulladi. (H.Olimjon)

3. Sen o'zingni maqtama, seni birov maqtasin. 3. Majlisga bir kishi kelmadi.

4. Uchalasi ham bir joyga ketdi. 5. O'qish bu ulkan zafarlar quchishdir. 6. Hech

7. Men uning kasallik sababini bilmas edi. 7. Yigit kampimning donoligiga qoyil qolib ofarin aytibdi. 8. Men oq sochlarimni qora zulmatga alishmayman.

9.Uchinchi masofani bir zumda bosib o'tdi. 10.Yaxshilar ko'paysin. yomonlar kamaysin.

Mashq. Quyidagi gaplardagi kesimlar qaysi so'z turkumi orqali ifodalangan.

1.O'zbekistonning poytaxti –Toshkent. 2.Tanlovda ToshPTI talabasi Maqsudova Charos g'olib chiqdi. 3.Toshkentda pediatri-shifokorlarning ilmiy-anjumani bo'lib o'tdi. 4.Nafsnii tiyish va dam olish – barcha dorilarning eng yaxshisidir. 5.Taomning eng yaxshi qaylasi – ochlik (Suqrot). 6.Bahorda qiradirlar, tog'lar ko'm-ko'k. 7.Ikki karra ikki – to'rt. 8.Shirinlik – tishning dushmani, achchiq – me'daning do'stidir. 9.Choy tanin moddasiga boy. 10.Xalq tibbiyotida shaftoli guli surgi dori sifatida ishlatiladi.

Mashq. Quyida berilgan gaplardagi ega va kesimlarni toping.

1.Abu Ali ibn Sino shaftoli mevasini ishtaha ochish va ichni yumshatish uchun ishlatgan. 2.Anjir tarkibida qand moddasi ko'p bo'lganligidan, u qandli diabet kasalligi bor bemorlarga zararlidir. 3.Odamlarning haqiqiy xarakteri kulganlaridagina chinakam namoyon bo'ladi. 4.Kulgining kuchi shu qadar zo'rki, unga jahondagi manman degan kimsalar ham bo'ysunadi. 5.Tabassum – tinchlikning kaliti, yaxshilikning chirog'idir. 6.Bemorga cheksiz muhabbat shifokorning birinchi burchidir. 7.Haqiqiy tabib o'zining qadr-qimmatini saqlagan holda davolaydi. 8.Davolash – buzilgan organizmni tiklash maqsadida uni sun'iy ravishda idora etish demakdir. 9.Kasalni davolashda shifokor faqat tabiatga yordam berishi kerak, chunki bemorni ko'pincha tabiatning o'zi davolaydi. 10.Uning ma'nosini arabchaga tarjima qilib, anglatdim.

Oilaviy poliklinika o'z mijozlariga muntazam, samarali va hamma uchun imkon darajasidagi yordamni beradi. U aholi kasalliklarining oldini olishda, sog'liqni saqlash tizimining ishini yaxshilashda samarali faoliyat ko'rsatadi. Oilaviy poliklinika oila modelida chaqaloqlardan qariyalargacha bo'lgan aholi qatlamiga xizmat ko'rsatadi.

OILAVIY HAMSHIRA

Aholiga tibbiy xizmat ko'rsatishda oilaviy hamshiraning vazifasi ma'suliyatlidir. Hamshira oilaning faol hamkori sifatida ish olib borishi lozim. Hamshira har bir oilaning tutmush tarzi bilan yaxshi tanish bo'lishi kerak. U oilaga yaqinlashish natijasida kutilishi mumkin bo'lgan muammo, biror kasallik yoki uning oqibatlarining oldini olishi kerak. Hamshira «salomatlik» qirg'og'iga eltuvchi bir ko'prik vazifasini o'taydi. Oila bilan hamkorlik oila a'zolari sog'lig'ini asrashda muhim ahamiyatga ega. Oila hamshiralari quyidagilar uchun mas'uldirlar:

- Xonadonlardagi bemorlar doim hamshira nazoratida bo'lishi lozim.

- Kasallikning oldini olish va kasallik o'tib ketmasidan erta tashxis qo'yish kerak.
- Shifokor va bemor o'rtasidagi bog'lanish uzilmasligida hamshira asosiy vosita bo'lishi lozim.
- Hamshira aholi o'rtasida o'z mavqei ko'tarilishiga erishmog'i kerak.
- Aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzining doimiy targ'ibotchisi bo'lishi lozim.

Lug'at

tibbiy xizmat – медицинская служба
 oilaviy hamshira – семейная медсестра
 mas'uliyatli – ответственный
 yaqinlashmoq – приближаться

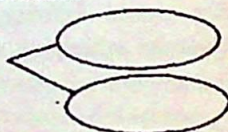
eltmoq – относить
 muammo – проблема
 qirg'oq – берег
 ko'prik – мост

Savol va topshiriqlar.

1. Matni o'qing va tarjima qiling.
2. «Oilaviy hamshira salomatlik qirg'og'iga eltuvchi bir ko'prik vazifasini o'taydi» degan jumlaning qanday tushunasiz?
3. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

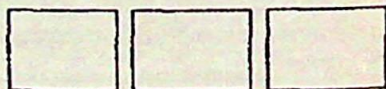
«Kim kim sifatida ish olib boradi?»

Oilaviy hamshira

«Kim nima uchun mas'ul?»

Oilaviy hamshira

HAMSHIRALAR ORASIDA MULOQOT

Bosh hamshiraning anesteziolog hamshira bilan muloqoti: Menga operatsiya qilishda ishlatiladigan narkotik moddalarning nomini ayting va shulardan qaysi birini hozir ishlatayapsiz?

Anesteziolog hamshira: Narkotik analgetiklarga morfın gidrokslorid, omnopon, dipidolar, promedol, fentanil va boshqa og'riq qoldiruvchi moddalar kiradi. Hozir operatsiya-anesteziyalarda promedol va fentanil ishlatyapmiz.

Bosh hamshira: Anesteziolog stolida yordam ko'rsatish uchun qanday vositalar bo'lishi kerak?

Hamshira: Anesteziolog stolida laringoskop, inkubatsion trubkalar, rezina naychalar, dori-darmonlar uchun shpritslar bo'lishi kerak.

Bosh hamshira: Operatsiyaga tayyorgarlik ko'rilganda nimalarga ko'proq e'tibor berish kerak?

Hamshira: Kislorodli balonlarni va reduktorni birinchi navbatda tekshirish zarur. Narkoz uchun barcha dori-darmonlarni tayyorlash kerak.

Bosh hamshira: Biokimyoviy analiz uchun qon qayerdan olinadi?

Hamshira: Biokimyoviy analizlar qilish uchun qon vena tomiridan olinadi.

Bosh hamshira: Laboratoriyada mikroblar florasi aniqlash va antibiotiklarga nisbatan ta'sirchanlikni sinash qachon o'tkaziladi?

Hamshira: Bemor qabulxonaga kelishi bilan kasallik varaqasi ochilganda ushbu laboratoriya aniqlashlari o'tkazilsa davolash samara beradi.

25 –DARS

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari.

Aniqlovchi. To'ldiruvchi

(Второстепенные члены предложения.

Определение. Дополнение)

Gapning ikkinchi darajali bo'laklari bosh bo'laklarning ma'nosini to'ldirib keladi.

Aniqlovchi – gapda predmetning belgisini bildirib keladi. Aniqlovchi qanday? qaysi? kimning? nimaning? qancha? savollariga javob bo'ladi. Aniqlovchi har doim aniqlanuvchi so'zdan oldin turadi. Masalan: *Bizning hovlimizda chiroyli gullar bor.*

To'ldiruvchi – ikkinchi darajali bo'lak bo'lib, harakat yo'naltirilgan ob'yektni bildiradi. To'ldiruvchi kimga? nimaga? kimni? nimani? kimda? nimada? kimdan? nimadan? kim bilan? nima bilan? savollariga javob beradi. To'ldiruvchi vositali va vositasiz bo'ladi.

Второстепенные члены предложения служат для пояснения главных членов предложения.

Определение – второстепенный член предложения, указывающий на признак предмета. Определение отвечает на вопросы какой? чей? чья? чье? сколько?

Определение всегда стоит перед определяемым словом.

Дополнение – второстепенный член предложения, обозначающий предмет, на который направлено действие. Дополнение отвечает на вопросы кому? чему? кого? чего? у чего? от кого? от чего? с кем? с чем? Дополнение бывает прямое и косвенное.

Vositasiz to'ldiruvchi – ish-harakat to'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilgan predmetni bildiradi. U tushum kelishigida bo'ladi. Masalan: U kitobni o'gidi.

Vositali to'ldiruvchi – ish-harakat predmetga bvosita yo'naltirilganini bildiradi. Vositali to'ldiruvchi jo'nalish, chiqish va o'rin-payt kelishigida bo'ladi. Masalan: Do'stimda yaxshi kitob bor.

Прямое дополнение обозначает предмет, на который непосредственно направлено действие и стоит в форме винительного падежа.

Косвенное дополнение обозначает объект, на который действие направлено косвенно, косвенное дополнение может быть выражено дательным, исходным и местным падежом.

DORIVOR O'SIMLIKLAR

Dorivor o'simliklar davolash yoki profiltaktika maqsadlarida tibbiyot yoki veterinariyada qo'llaniladigan o'simliklar guruhi. Dorivor o'simliklarning shifobaxshligi – ular tarkibida ma'lum ta'sir qiluvchi kimyoviy moddalar: alkaloidlar, flavonoidlar, glikozidlar, vitaminlar, oshlovchi moddalar va boshqalar borligidadir. Odatda o'simlikning ta'sir qiluvchi moddalar ko'p to'plangan qismlari ishlatiladi. Dorivor o'simliklar yig'malar, damlama, qaynatma, kukun holda qo'llaniladi. Turli xil dorilar tayyorlash uchun xom ashyo hisoblangan dorivor o'simliklar alohida guruhni tashkil etadi. Dorilar, asosan, yovvoyi va qisman ekiladigan o'simliklardan tayyorlanadi.

Mamlakatimizda tayyorlanadigan barcha shifobaxsh vositalarning 40 % idan ko'pi o'simliklardan olinadi, ular sintetik dorilarga nisbatan bezarar va qo'shimcha ta'sirga ega emas. O'zbekistonda yovvoyi holda o'sadigan o'simlik 4148 turi mavjud. Shundan 577 turi shifobaxsh hisoblanadi. Lekin dorivor o'simliklardan foydalanishda shifokor maslahatiga rioya qilish kerak.

Lug'at

yig'ma – сбор
damlama – настойка
bezarar – безвредный

qaynatma – отвар
yovvoyi – дикий

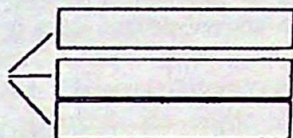
Savol va topshiriqlar.

1. Dorivor o'simliklar qanday maqsadlarda qo'llaniladi?
2. Dorivor o'simliklardan foydalanishda shifokor maslahati zarurmi?
3. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing

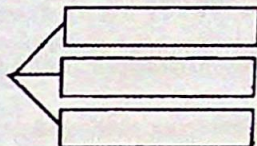
«Nimalar bu nima?»

Dorivor o'simliklar

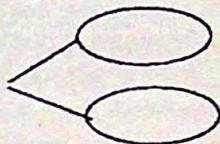
«Nimalar tarkibiga nimalar kiradi?»

Dorivor o'simliklar tarkibiga

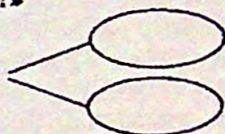
«Nimalar qanday holda qo'llaniladi?»

Dorivor o'simliklar

«Nima nimadan farqli?»

Dorivor o'simliklar sintetik
dorilardan farqli

Mashq. Berilgan gaplardagi vositasiz to'ldiruvchilarni toping va tagiga chizing.

1.Ko'm-ko'k o'tlar ustidagi shudring quyosh nurida jimirlashib, ko'zni qamashtiradi. 2.Bolalarni sport murabbiyi iliq kutib oldi. 3.Karim bo'lib o'tgan voqeani to'liq gapirib berdi. 4.To'yga barcha kursdoshlarimni taklif qildim. 4.Ona o'z bolasini allalab uxlatardi. 5.Odamlar Navro'z bayramini xursandchilik bilan kutib oldilar. 6.Birinchi kurs talabalarini muzeyga olib borishdi. 7.Limonchilik shirkat xo'jaligi olingan rejani ortig'i bilan bajardi.

Mashq. Vositali to'ldiruvchilarni toping.

1.Yozuvchi O'.Umarbekov bilan qiziqarli uchrashuv bo'ldi. 2.Ru'noda yangi chiqqan roman bor. 3.Leksiya insonning ichki kasalliklari haqida bo'ldi. 4.Dugonam bilan telefonda gaplashdim. 5.Men bu ko'ylakni sizga oldim. 6.Yomg'ir yog'ayotganda Nargiza bilar Anvar kirib keldi.Anjumanda talabalardan biri so'zga chiqdi. 7.Navoiy har kuni kambag'allar, yetim-yesirlar uchun osh berar edi.

Mashq. Quyidagi gaplardagi sifatlovchi-aniqlovchilarni toping.

1.Zakovat maydoniga qora quti olib kirilsin. 2.Eshik ochilib, oppoq soqolli bir nuroniy kirib keldi. 3.Uzoq-yaqin yerlardan kelgan talabalar bir-birlari bilan do'stlashib ketishdi. 4.Ana shu ajoyib gullarni unga turmush o'rtog'i sovg'a qilgan edi. 5.Uning moviy ko'zlaridan xursandligi ko'rinib turardi. 6.Ariq bo'yidagi qari majnuntol suvga egilib turardi. 7.Bahorda esgan mayin shamol dilga huzur bag'ishlaydi. 8.Qo'shnimizning qizi uzun sochli bo'lib, u hammaga yoqadi.

Mashq. Quyidagi gaplardagi belgisiz va belgili qaratqich aniqlovchilarni aniqlang.

1. Toshkentning markazida tarix muzeyi joylashgan. 2.Yer shari o'z o'qi anrofida bir kecha-kunduzda bir marta aylanib chiqadi. 3.So'raganning bir yuzi qora, bermaganning ikki yuzi qora. 4.Koreya davlatining poytaxti Seul shahridir. 5.Navro'z bayramining tomoshalari butun dunyoga olib ko'rsatildi. 6.Talabalarning a'lochilariga mukofotlar topshirildi. 7.Namangan gullari xilma-xilligi bilan butun O'zbekistonga mashhur.

GULXAYRI (АЛТЕЙ ЛЕКАРСТВЕННЫЙ)

Gulxayri – g'ozadoshlarga mansub bir yillik va ko'p yillik o'tlar turkumiga mansub. Gulxayrining bo'yi 60-80 sm bo'lishi mumkin. O'simlik iyun-avgustda gullah, iyul-sentabrda urug'laydi. Uning ildizi tarkibida 35 % gacha shilliq moddalar, 37 % gacha kraxmal, 16 % ga yaqin qand, asparagin, betain, pektin, yog', 4,9 % atrofida mineral tuzlar mavjud. Abu Ali ibn Sino gulxayri ildizidan, bargidan va urug'idan tayyorlangan damlama bilan yo'tal, qon tupurish, zotiljam va buyrak kasalliklarini davolagan. Buyuk tabib gulxayri ildizidan tayyorlangan dori-darmonlarni ko'krakni yumshatuvchi, balg'am ko'chiruvchi omil sifatida tavsiya etgan.

Kelsang o'tlar sayliga,
Qarab qo'y, gulxayriga.
Gullarim nafis, mayin,
Shifoligim aytayin.
Yoqtirmayman yolg'onni,
Pishiraman balg'amni.
Shirin altey dorilar,
Asli mendan olinar.

Lug'at

mansub – относящийся
zotiljam – пневмония
urug'lamoq – осеменяться

Topshiriqlar.

1. Matndagi fikrni bitta gap bilan ifodalang.
2. Matndagi kasr sonini soʻz bilan ifodalang.

XALQ TABOBATI

Insoniyat hayoti oʻsimliklar olami bilan uzviy bogʻlangan. Insoniyat qadim-qadimdan oʻsimliklarning shifobaxsh xususiyatlaridan bahramand boʻlib kelmoqda. Ibtidoiy davrlarda odamlar oʻzlarining dardlariga davo izlab, avvalo oʻsimliklar, maʼdanlar hamda hayvonot mahsulotlaridan foydalanardilar.

Qadim zamonlarda oʻsimliklarning shifobaxsh tomonlarini aniqlashda hayvonlar ustidan olib borilgan kuzatishlar ham maʼlum darajada samara bergan. Qadimiy arab qoʻlyozmalarida bayon etilishicha, habash choʻponlari favqulodda qiziq moʻjizaning guvohi boʻlganlar: ular qahva butasini yegan echkilarning gʻayri tabiiy xatti-harakatlarini koʻrib ajablanganlar. Oʻsimlikni yegan echkilar oʻzlarini juda tetik his qilar, sakrab oʻynoqlar, charchoqni bilmas edilar. Shundan soʻng qahva oʻsimligidan kishilarning oʻzlari ham bahramand boʻla boshladilar. Hozirda ham qahva inson kayfiyatini yaxshilovchi, yurak faoliyatiga ijobiy taʼsir koʻrsatuvchi ichimlik sifatida isteʼmol etiladi.

Qadimiy buryat ovchilari jarohatlangan kiyiklar qizil chinnigulni yeyishga oshiqqanligini sezganlar. Maʼlum boʻlishicha, bu oʻsimlikda qon toʻxtatuvchi modda mavjud ekan. Gohida qoʻylar juda achchiq boʻlgan ermonni ishtaha bilan yeyishayotganining guvohi boʻlishingiz mumkin. Buni zamonaviy meditsina ermonda kuchli gijja haydash xususiyati mavjudligi bilan tushuntiradi. Shu boisdan ham qoʻylar ermonni yeb, oʻz aʼzolarini gijja-gelmintlardan tozalab turar ekanlar. Odamlar esa qoʻylarni kuzatish bilan ermonning bu xislatidan ogoh boʻlganlar.

Ming yillar davomida shunday kuzatuv va hayotiy sinovlar avloddan-avlodga oʻtib, oʻsimliklar haqidagi maʼlumotlar koʻpayib, mukammalashib, sayqal topib bordi. Bular esa oʻz navbatida xalq tabobatining tarkib topishiga sharoit yaratdi. Hozir xalq tibbiyotida qoʻllangan tadbirlar zamonaviy tibbiyot tomonidan inobatga olinmoqda va ularning ayrimlaridan tadbirkorona foydalanilmoqda.

Lugʻat

insoniyat – человекство.
maʼdan – ископаемые
moʻjiza – чудо
guvoh – свидетель
gijja – глисты

tetik – бодрый
qahva – кофе
oshiqmoq – торопиться
achchiq – горький

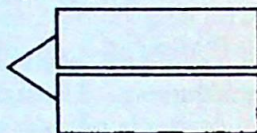
Savol va topshiriqlar.

1. Matn mazmunini soʻzlab bering va tarjima qiling.

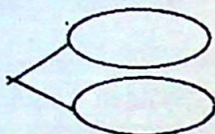
2. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar boʻyicha gaplar tuzing.

«Nimani kuzatish qanday samara bergan?»

Habash choʻponlari
echkilarni kuzatishi

Qadimda buryat ovchilar
kiyiklarni kuzatishi

«Nima nimaga sharoit yaratgan?»

Xalq tabobatining
tarkib topishiga

3. Xalq tabobati haqida nimalarni bilasiz?

4. Shamollashda xalq tabobatining qaysi usullaridan foydalanib tuzalish mumkin?

Murch - xalq tabobatida shamollashda, yoʻtalganda, bronxial astunaga chalinganda, koʻkrak ogʻriganda ishlatiladi va foyda qiladi. Shamollash boshlanayotganda terlatuvchi va peshob haydovchi sifatida qoʻllaniladi.

Tuxum sarigʻi xom yutilsa ilon chaqqanga davo boʻladi, ovozni ochadi, ichakning achishishini bartaraf qiladi. Biroq uni ortiqcha yeyish meʼdaga zarar qiladi, buyrakda tosh, terida oq va sepkilli dogʻlar paydo qiladi.

Topshiriq. Yuqoridagi matnni oʻqing. Nima nimaga foyda boʻladi? Nima nimani davolaydi? Konstruksiyalari boʻyicha savollarga javob bering.

Hol (Обстоятельство)

Hol ish-harakatning bajarilish vaqti, maqsadi va miqdorini bildiradi.

Hol quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Ravish holi.
2. O'rin holi.
3. Payt holi.
4. Maqsad holi.
5. Sabab holi.
6. Daraja-miqdor holi

Ravish holi ish-harakatning qay holatda bajarilganini bildiradi. Ravish holi *qanday? qanday qilib?* savollariga javob beradi. Masalan: *Darsni diqqat bilan eshit.*

O'rin holi ish-harakatning qayerda bajarilayotganini bildiradi. O'rin holi *qaerda? qayerdan? qayerga?* savollariga javob beradi. Masalan: *Instituttan keldim.*

Payt holi *qachon? qachongacha? qachondan beri?* savollariga javob beradi. *Yaqinda yozgi ta'til boshlanadi.*

Maqsad holi ish-harakatning bajarilish maqsadini bildiradi va *nima uchun? nima maqsadda? nimaga?* savollariga javob beradi. Masalan: *Men imtihon topshirish uchun keldim.*

Sabab holi ish harakatning bajarilish sababini bildiradi. Sabab holi *nimaga? nima uchun? nima sababdan?* savollariga javob beradi. Masalan: *Talaba kasalligi sababli darsga kelmadi.*

Miqdor holi ish-harakatning bajarilish miqdorini bildiradi, *qancha? necha marta? qanchalik? qanchalab?* savollariga javob beradi. Masalan: *Biz bu kunni ko'p kutdik.*

Обстоятельство обозначает образ, место, время, цель и меру совершения действия.

Различаются следующие разряды обстоятельства:

1. Обстоятельство образа действия.
2. Обстоятельство места.
3. Обстоятельство времени.
4. Обстоятельство цели.
5. Обстоятельство причины.
6. Обстоятельство меры и степени.

Обстоятельство образа действия обозначает, как совершается действие. Обстоятельство образа действия отвечает на вопросы *как? каким образом?*

Обстоятельство места обозначает место, где происходит действие. Обстоятельство места отвечает на вопросы *где? откуда? куда?*

Обстоятельство времени указывает на время совершения действия. Обстоятельство времени отвечает на вопросы *когда? до каких пор?*

Обстоятельство цели указывает на цель выполнения действия и отвечает на вопросы *почему? с какой целью?*

Обстоятельство причины указывает на причину совершения действия. Обстоятельство причины отвечает на вопросы *почему? по какой причине?*

Обстоятельство меры и степени указывает на меру совершения действия и отвечает на вопросы *сколько? сколько раз? насколько? по сколько?*

Mashq. Keltirilgan misollardagi payt holi va o'rin hollarini topib, qaysi so'z turkumi bilan ifodalanganini ayting.

1. Erta turganga soz havo, kech turganga ne ravo. 2. Bu yil O'zbekiston mustaqil bo'lganiga 16 yil to'ldi. 3. Koreyalik bir guruh shifokorlar institutimizga tashrif buyurdilar. 4. Bahorda hamma qirga lola sayliga boradi. 5. Institut hovlisida «Navro'z» bayramiga bag'ishlangan konsert bo'ldi. 6. Keng dalalarda paxtalar chaman bo'lib ochilib yotibdi. 7. Kecha o'zbek tilidan imtihon bo'ldi. 8. Yaqinda Toshkentda pediatriklarning anjumani bo'ladi.

Mashq. Quyidagi misollardagi maqsad holi, sabab holi va miqdor hollarni toping va ularga so'roq bering.

1. Nazira shifkor bo'lish maqsadida a'lo baholarga o'qiyapti. 2. Ulug'bek dam olish uchun «O'zbekiston» oromgohiga yo'llanma oldi. 3. Men sevinganimdan terimga sig'may ertalab Xadra tomonga yugurib ketdim. 4. Oz so'zlasang ham soz so'zla. 5. U majlisga bir oz kechikib keldi. 6. Yakshanba kuni bo'lgani uchun ko'chada odamlar kam edi. 7. O'n marta eshitgandan bir marta ko'rgan yaxshi. 8. Dugonamni tug'ilgan kuni bilan tabriklash uchun uyiga bordim.

SHARQ MUTAFFAKIRLARI XAZINASIDAN

Kishilik tarixi yaratgan ma'naviy boyliklar bisotida Sharq mutaffakirlari pand-nasihati va o'giti faxrli o'rin egallaydi. Asrlar, zamonlar kechib mo'morlar bino etgan obidalar, fan, san'at va adabiyot boyliklari boqiy qoladi, avlodlarga hamroh bo'ladi. Mutaffakirlar pand-nasihati ham ana shunday umri boqiy ma'naviy boylikdir, chunki ularning pand-nasihati hayotdan, hayot tajribasi va ezgu niyat-orzudan tug'ilgan. Ulug'donishmandlarning pand-nasihati, o'giti zamirida insonparvarlik, xalqparvarlik va ma'rifatparvarlik g'oyasi yotadi. Mehnatga, el-yurtga muhabbat, poklik, halollik, to'g'rilik, rostgo'ylik, saxiylik, mehr-shafqat, xushmuomalalik kabi ezgu insoniy fazilat va xislatlar targ'ib qilinadi. Dilozorlik, xudbinlik, johillik, yalqovlik va tanballik, egrilik, baxillik, shafqatsizlik, badxulqlik kabi salbiy xislatlar qoralanadi, fosh etiladi. Shuning uchun ham donishmandlarning ko'p pand-nasihati va o'gitlari asrlar kechib yashab qoladi, ta'lim-tarbiyaning muhim omili sifatida yangi umr ko'radi.

Xorazmiy va Forobiy, Ibn Sino va Bcruniy, Rudakiy va Firdavsiy, Sa'diy va Hofiz, Nizomiy va Hoqoniy, Jomiy va Hiloliy, Navoiy va Bobur kabi zotlar jahon madaniyatining ulug' arboblardir. Bu arboblar fan, san'at, adabiyot bilan birga, axloq-odoh masalalariga katta e'tibor berib, ibratli hikoya va rivoyat, masal va latifa, hikmat va matallar yaratganlar. xalq ijodiyotidan foydalanganlar.

***

Inson uchun birinchi baxt – uning sog'lig'i, ikkinchisi – go'zallikdir.
(Aflotun)

***

Sog'lig'u, omonlik ham farovonlik,
Yaxshi suhbatdosh do'st, dilga farog'at.

(Abdurahmon Jomiy)

***

Sog'liq-oltindan qimmat. (Shekspir).

***

Va lekin tibbu hikmat ham erur xo'b,
Ki sihatdur kishi jismida matlub. (A.Navoiy)

***

Sog'lig'ing qadrin bilgin,
Xasta bo'lmasdan burun. (Maxtumquli)

***

Salomatligini ehtiyot qilib yurgan odam o'ziga foydaligini har qanday
shifokordan ko'ra yaxshiroq biladi. (Suqrot)

Topshiriq.

Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima nimadan iborat?»

Sharq mutafakkirlari xazinasi

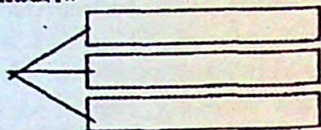
«Nimada nima targ'ib qilinadi?»

Ulug' donishmandlarning
pand-nasihatlarida

«Nimada nima fosh etiladi?»

Ulug' donishmandlar o'gitlarida

IMOM AL-BUXORIY (810-870)

Imom al-Buxoriy Buxoro shahrida tavallud topgan. Uning otasi Ismoil o'z davrining ilmi odamlaridan bo'lgan. Ammo yoshligidayoq otasi vafot etib, onasi tarbiyasida o'sgan. U yoshligidan aql-idrokli, o'tkir zehni va ma'rifatga havasi kuchli bo'lib, turli ilm-fanlarni zo'r qiziqish bilan egallaydi. Manbalarda ko'rsatilishicha, u o'n yoshidan boshlab o'z yurtidagi turli rivoyatchilardan eshitgan hadislarni yodlagan. Ustozi Shayx Dohiliy bilan hadis rivoyatchilari haqidagi qizg'in bahsda qatnashgan. O'n olti yashar Al-Buxoriy onasi va akasi Ahmad bilan Hijozda olti yil yashadi. Imom al-Buxoriy hayotining ko'p qismi xorijiy ellarda, musofirchilikda o'tadi. Bu haqda o'zi: «Misr, Shom, Bobilga ikki marta, Basraga to'rt marta borganman. Hijozda olti yil yashaganman, Bag'dod va Kufa shaharlariga necha marta borganim hisobini bilmayman», degan. U safar chog'ida ham, bir shaharda muqim turganda ham ilmini oshirish borasida tinimsiz ishlar, to'plagan hadislarini oqqa ko'chirar edi. Muallifning yozishicha, Bag'dodda istiqomat qilgan paytda ko'pincha Oy nurida ijod qilib, qorong'i kechalarda sham yorug'ida kitob yozar ekan.

Imom al-Buxoriy o'zining go'zal xulq-atvori, odamoxunligi, zehni o'tkirligi, beqiyos saxovatligi bilan boshqalardan ajralib turgan. Manbalarda al-Buxoriyning 600 mingga yaqin hadisni yod bilgani qayd qilingan.

Imom al-Buxoriy xorijdan qaytgach, o'z Vatani Buxoroda ko'plab shogirdlar va ulamolarga hadis ilmidan saboq berish bilan mashg'ul bo'ladi.

Imom al-Buxoriy avlodlarga boy va qimmatli ilmiy meros qoldirgan bo'lib, u yozgan asarlarning soni yigirmatadan ortiqdir. Buyuk allomaning eng muhim asari, shubhasiz, «Al-jome' as-sahih»dir.

Al-Buxoriyning bu asariga kiritilgan ishonchli hadislarning soni takrorlanadiganlari bilan birga 7275 ta bo'lib, takrorlanmaydigan holda esa 4000 hadisdan iborat.

1994-yilda allomaning 1200 yillik yubileyi nishonlangan edi.

Allomaning Xartang qishlog'ida joylashgan salobatli maqbarasi eng obod va ko'rkam qadamjolaridan biri, tabaruk ziyoratgoh sifatida mashhurdir.

Lug'at

tavallud topmoq – родиться
 yoshlik – молодость
 odamoxunlik – человеколюбие
 oqqa ko'chirmoq – переписывать
 takrorlanmoq – повторяться

qorong'i – темный
 o'tkir – острый
 safar – путешествие
 yod bilmoq – знать наизусть

Savol va topshiriqlar.

1. Imom al-Buxoriy kim bo'lgan?
2. U yoshligidan nimalarga qiziqqan?
3. Al-Buxoriy qaysi mamlakatlarda, shaharlarda bo'lgan?
4. Matnni reja asosida so'zlab bering.

27-DARS

Gapning uyushiq bo'laklari (Однородные члены предложения)	
Bir xil gap bo'lagi bo'lgan va bir xil savolga javob beradigan so'zlar <u>gapning uyushiq bo'laklari</u> deyiladi. Bosh va ikkinchi darajali bo'laklar uyushib kelishi mumkin. Masalan: <u>Bog'orda olma, uzum, shaftoli bor.</u> <u>Bog'da oq, qizil, sariq gullar bor.</u>	Однородными членами предложения называются такие члены предложения, которые выполняют одинаковые синтаксические функции, отвечают на один и тот же вопрос. Однородными могут быть главные и второстепенные члены предложения.
Undalma (Обращение)	
So'zlovchining nutqi qaratilgan so'z <u>undalma</u> deyiladi. Undalma so'z boshida, o'rtasida va oxirida bo'lishi mumkin. Masalan: <i>Akmal, eshikni yop!</i> Undalma vergul bilan ajratiladi.	Обращением называется слово, которое называет того, к кому обращена речь. Обращение может находиться в начале, в середине и в конце предложения. Обращение выделяется запятыми.
Kirish so'z va birikmalar	

(Вводные слова и сочетания)

Kirish so'z va birikmalar gap bo'lagi bo'lmaydi, ular bildirilayotgan fikrga so'zlovchining munosabatini bildiradi.

Kirish so'z va birikmalar quyidagi ma'nolarni bildirishi mumkin:

1. Fikrning manbasi: menimcha, sizingcha, uningcha.

2. Fikr ketma-ketligini: birinchidan, ikkinchidan.

3. Fikrni bildirish uchun: shunday qilib, xullas, qisqasi.

4. Fikrga ishonch: albatta, shubhasiz.

5. So'zlovchining fikrga hissiyoti: baxtinizga, baxtga qarshi.

Вводными называются такие слова и сочетания слов, которые не являются членами предложения и служат для выражения отношения говорящего к высказываемой мысли.

Вводные слова могут указывать:

1. На источник высказывания: моему, по-вашему, по-его словам.

2. На последовательность мысли: во-первых, во-вторых, прежде, следовательно.

3. На способ выражения мысли: так сказать, одним словом, короче говоря.

4. Уверенность: конечно, разумеется.

5. Чувства, выражаемые говорящими: к счастью, к сожалению.

Mashq. Undalmalarni toping. Tinish belgilarni qo'yib, gaplarni ko'chiring.

1. Qadri mehmonlar, sizlarni Toshkent Pediatriya tibbiyot institutining 35 yilligi bilan tabriklaymiz. 2. Talabalar ertaga hamma shanbalikka. 3. Toshkentim - go'zalsan, mehribon jonajon. 4. Ona yurtim O'zbekiston oltin to'ying muborak. 5. Do'stim rahmat sizga yaxshi maslahat berdingiz. 6. Biuruvchilar sizning kelajagingiz porloq bo'lishiga ishonaman. 7. Dugonajon menga bergan kitoblaringiz juda qiziq ekan. 8. O'g'lim Vatanga sodiq yigit bo'lgin.

Mashq. Gaplarni ko'chiring. Qaysi gap bo'laklari uyushib kelganligini toping va rus tiliga tarjima qiling.

1. Faqat uning rangi har xil: oq, qora, ko'kimtir. 2. Sadarayhnlarning, atirgullarning hidi havoda anqirdi. 3. Xalil, Karim, Salim bir mahallada yashashadi. 4. Ular bir sinfda o'qishadi, birga dars tayyorlashadi, birga o'ynashadi. 5. Burgutlar, kalxatlar, lochinlar ilonga o'ch bo'lishadi. 6. Alijon qafaslardagi rangdor to'tini, bulbulni, maynalarni tomosha qildi. 7. U toza, chiroyli, hexato yozishga kirishadi.

Mashq. Gaplarni o'zbek tiliga tarjima qiling, uyushiq bo'laklarning tagiga chizing.

1. В нашем институте учатся представители разных национальностей: русские, узбеки, казахи, таджики, туркмены. 2. В человеке все должно быть прекрасно: и лицо, и одежда, и душа, и мысли. 3. Трамвай, троллейбусы, автобусы, метро- все это общественный транспорт. 4. В самых различных местах: в лесах, в горах, в стенах и на побережье морей-есть заповедники. 5. Наблюдение за животным и растительным миром ведутся учеными круглый год: и зимой, и летом, и весной, и осенью. 6. Работали дружно, без перерывов, с песнями, с шутками.

Mashq. Kerakli tinish belgilarini qo'yib gaplarni ko'chiring. Tarjima qiling.

1. Земля дает золото серебро медь железо уголь нефть
2. Со всех сторон слышались смех песни веселье
3. Купи тетради бумагу перо резинку
4. В комнате смотрелось уютно чисто светло
5. Колхозники выращивают пшеницу рожь кукурузу овес рис чай картофель свеклу.

Topshiriq. Quyidagi matnni o'qib, rus tiliga tarjima qiling.

USTOZ JAZOSI

Har bir kasalga nihoyatda e'tibor bilan qarash zarurligini, shu bilan birga shifokorlik kasbida loqaydlik, bugungi ishni ertaga qoldirish mumkin emasligini Sodiq Aliyevich o'z namunasida ko'rsatar, ammo shundaylarga nihoyatda rahm-shafqatsiz edilar.

O'sha paytda klinik ordinator Karimjonga ham o'n sakkizta kasal biriktirilgan edi. Har kuni kundalik yozish, kasallik tarixini to'ldirish kerak. Bir kuni odatdagidek kasallarni ko'rish uchun kasallik varaqalari turadigan papkasini qidirsang - papka yo'q. «Mening papkam qani?», so'radi u bosh hamshira Anna Moiseyevadan. «Papkam Sodiq Aliyevichda, O'zlari kasallarni ko'rib chiqyaptilar», - dedi u. Karimjonning ranglari o'zgardi. Ha, u ustozining nimadan jahli chiqishini darrov sezdi. O'n sakkiz kasaldan 2 tasiga kundalik yozilmagan edi. Bir necha kun Sodiq Aliyevich bir og'iz gapirmadi. Kasallarni faqat o'zi ko'rdi. Karimjon uchun bundan ortiq jazo yo'q edi. Ana shu jazo uni har bir ishni o'z vaqtida qilishga o'rgatdi, desa mubolag'a bo'lmaydi.

SHIFOKOR BILAN HAMSHIRANING POLIKLINIKADAGI MULOQOTI

Shifokor

-Siz bemorlarni qabul qilishga tayyormisiz?

-Вы готовы к приему больных?

-Bemorlardan iltimos qiling, shovqin qilishmasin.

-Попросите больных не шуметь.

-Retseptlar va yo'llanmalar uchun zaruriy blankalarni tayyorlang.

-Подготовьте необходимые бланки для рецептов и направлений.

Sizda laboratoriyalarning, shifokor-mutaxassislarining, rentgen muolajasi xonasining ish jadvali bormi? Bu jadvalni menga keltirib bering. U vas e'tib raspiisani raboty laboratoriy, vrachey-spesialistov, rentgenovskogo kabinet. Dayte mine eto raspiisani.

-Bemorni xonaga taklif eting.

Пригласите больного в кабинет.

-Bemorning haroratini, qon bosimini o'lchang.

-Измерьте больному температуру, артериальное давление.

Hamshira

-Ha, men chiroqni yoqdim, ventilyatormi o'chirdim, havo sovutgichni yoqdim, derazani yopdim, deraza pardasini tortib qo'ydim.

-Да, я включила свет, вентилятор, кондиционер, закрыла окна, задернула шторы на окнах.

-Yaxshi.

-Хорошо.

-Ularning barchasi tayyor.

-Готово.

-Ha, bularning hammasi bor, marhamat.

-Да, все есть. Возьмите, пожалуйста.

-Bemog Aliyev, marhamat kiring.

-Больной Алиев, пожалуйста зайдите.

-Harorati 36,6; qon bosimi 120 ga 80:

-Температура 36,6; артериальное давление 120/80.

BEMORNI PALATADA TIBBIY KO'RIK DAN O'TKAZISH

- Ahvolingiz qalay?
Kechagidan tuzukroqmiz?
Kechasi yaxshi (yomon) uxladigizmi?
-Ko'rsa'ing-chi, qayeringiz og'ridi?
Hozir qayeringiz og'riyapti?
-Yutinganingizda (nafas olganingizda, qimirlagangizda) og'riq bormi?
-Men sizni ko'rib qo'yaman.
-Endi ... orqangizni o'giring.
- Joyingizga o'tiring.
-Bu yerda og'riq bormi?
-Sizga .. burilish (o'tirish, yurish) mumkin emas (mumkin).
-Sizga bugun ovqat yeyish va suyuqlik ichish mumkin emas.
-Siz har ikki soatda qo'lingiz bilan jarohatingizni mahkam bosib turib, besh-olti marta chuqur nafas olishingiz lozim.
-Xotirjam bo'ling, hamnasi joyida bo'ladi.
-Sizni tekshiruvdan o'tkazamiz.
-Siz qayerga va qachon borishingizni hamshira tushuntirib beradi.
- Как вы себя чувствуете?
Лучше (хуже), чем вчера?
Вы ночью спали хорошо (плохо)?
-Покажите, где болело? Болит сейчас?
-Вам больно смотреть глотать, (дышать, двигаться)?
-Я вас осматриваю.
Повернитесь на ... спину, правый (левый) бок.
-Сядьте в постели.
-Здесь больно?
-Вам нельзя (разрешено) поворачиваться (сидеть, ходить)
-Вам нельзя сегодня есть и пить.
-Вы должны, прижимая руками рану, делать пять-шесть глубоких вдохов каждые два часа.
-Успокойтесь, все будет в порядке.
-Мы вас обследуем.
-Сестра скажет, когда и куда вы будете направлены.

Bir va ikki tarkibli gaplar (Односоставные и двусоставные предложения)	
<p>Bosh bo'lakli gaplarning ishtirokiga ko'ra bir va ikki tarkibli gaplar farqlanadi. Bir tarkibli gaplarda faqat ega yoki faqat kesim bo'lishi mumkin. <u>Masalan: Bahor. Bilsang, gapir.</u></p> <p>Bir tarkibli gaplarning quyidagi turlari bor:</p> <p>1. Shaxsi aniq gaplar. Masalan: <u>Tushudingizmi?</u></p> <p>2. Shaxsi noaniq gaplar: <u>Ertaga dam olishingiz kerakligi aytili.</u></p> <p>3. Shaxsi umumlashgan gaplar: <u>Yetti o'lchab bir kes.</u></p> <p>4. Shaxssiz gaplar: <u>Sizga hamma gapni aytib bo'lmaydi.</u></p> <p>5. Nominativ gaplar: <u>Yoz. Issiq kunlar.</u></p> <p>6. So'z gaplar. <u>Ha! Mayli.</u></p>	<p>По наличию главных членов различают односоставные и двусоставные предложения. Односоставные предложения имеют один главный член: или подлежащее, или сказуемое. <u>Весна. Если знаешь, говори.</u></p> <p>Различаются следующие типы односоставных предложений:</p> <p>1. Определенно-личные предложения. <u>Поняли (вы)</u></p> <p>2. Неопределенно-личные предложения. <u>Сказали, что вы завтра должны отдохнуть.</u></p> <p>3. Обобщенно-личные предложения. <u>Семь раз отмерь, один раз отрежь.</u></p> <p>4. Безличные предложения. <u>Вам нельзя сказать обо всем.</u></p> <p>5. Номинативные предложения. <u>Лето. Жаркие дни.</u></p> <p>6. Слова предложения. <u>Да! Ладно.</u></p>

Mashq. Quyida berilgan gaplar bir tarkibli gaplarning qaysi turiga mansubligini aniqlang.

1. Yakshanba kuni toqqa lola sayriga bordik.
2. Yaxshiga yondosttir.
3. Bu filmni bir marta ko'rsa bo'ladi.
4. Subhidam.
5. Qushlarning sayrashi dilga xush yoqadi.
6. Yomonga yaqinlashsang balosi yuqar.
7. O'zboshimchalikka yo'l qo'yilmasin.
8. Imtihonlarga puxta tayyorlanish lozim.
9. Tozalikka rioya qilinsin.

To'liq va to'liqsiz gaplar
(Полные и неполные предложения)

<p>Hamma gap bo'laklari ishtirok etgan gaplar <u>to'liq gaplar</u> deyiladi. Masalan: <u>Men yozda dam olish uchun oromgohga bordim.</u></p> <p>To'liqsiz gaplarda birorta gap bo'lagi bo'lmaydi, lekin ma'nosiga ko'ra uni oson aniqlash mumkin.</p> <p>To'liqsiz gaplar quyidagicha bo'ladi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Egasiz to'liqsiz gaplar. Masalan: <u>Boraman va hamma gapni aytib beraman.</u> 2. Kesimsiz to'liqsiz gap: <u>-Kim boradi? - Men.</u> 3. Egasiz va kesimsiz to'liqsiz gap. <u>Karim kinni chaqiryapti? - Seni.</u> 4. Ikkinchi darajali bo'laklarsiz. <u>Men bordim.</u> 	<p>Полными предложениями называются такие предложения, в которых представлены все необходимые члены.</p> <p>Неполными предложениями называются такие предложения, в которых тот или иной отсутствующий член предложения легко восстанавливается, исходя из контекста.</p> <p>Исполные предложения бывают:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Без подлежащего. <u>Пойду и обо всем расскажу.</u> 2. Без сказуемого: <u>-Кто пойдет? - Я</u> 3. Без подлежащего и сказуемого: <u>-Кого зовет Карим? - Тебя.</u> 4. Без второстепенных членов предложения. <u>Я ходил.</u>
--	--

Mashq. Matndagi so'z-gap va bir so'zdan tuzilgan to'liqsiz gaplarni topib, ularning o'zaro farqini tushuntirib bering.

Kechki payt edi. Eshik taqilladi-yu, shifokorning qo'shnisi Olim ota kirib keldi.

-Doktor bolam, bu tish qurg'ur qattiq azob beryapti, bir ilojini qilsangiz.

-Tish doktoriga bormadingizmi?

-Yo'q.

Doktor ko'p o'ylab o'tirmadi-da, oldida turgan bir piyola issiq choyni Olim otaning qo'liga quyib yubordi. Ota jon-jahdi bilan qo'lini tortib oldi.

-Qalay, og'rig'i bir oz qoldimi? - so'radi vrach.

-Ha-ya, tish og'rig'i esimdan ham chiqib ketdi, - dedi Olim ota jilmayib. -

Darvoqe, og'riq ham to'xtadi-ya.

-Qo'lingiz kuymadimi?

-Yo'q, bir oz jimillashib turibdi, men choyni qaynoq deb qo'rqan edim.

-Ertaga, albatta, tish doktoriga boring.

-Boraman. Lekin bolam bu qanaqa muolaja bo'ldi-a?

-Kishining miyasi ikki og'riqdan eng zo'rini sezib, kuchsizini sezmay qoladi.

SOG'LOM TURMUSH TARZI VA SOG'LOM AVLOD

Sog'lom turmush tarzining ahamiyati beqiyosdir. Sog'lom turmush tarzi – insonning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatligini ta'minlovchi turmush tarzidir. Uning asosiy tamoyillari quyidagilardir:

- o'z turmush tarzi uchun mas'uliyatni sezish;
- to'g'ri tuzilgan kun tartibi;
- to'g'ri ovqatlanish;
- sog'lom munosabatlardir.

Ko'pgina odamlar o'z sog'liqlariga bee'tibor bo'lib, ularning salomatliklarini shifokorlar tiklab berishini kutib o'tirishadi. Ammo hozir o'z salomatligini ta'minlab beruvchi sog'lom turmushga e'tiborli faol insonlar ko'payib bormoqda.

Sog'lom turmush tarzi o'z ichiga ishda va oilada mehnat jarayoni, madaniy hordiq, sport bilan shug'ullanishni uzviy olib borishdir. Shuningdek, zararli odatlardan voz kechish kerak. Bu o'z navbatida sog'lom avlodni voyaga yetkazishda muhim omildir. Buning uchun yoshlar orasida muntazam ravishda tushuntirish ishlarini olib borish kerak. Bu tushuntirish ishlari natijasida yoshlar chekish, alkogol ichimliklarini iste'mol qilish, glyohvand moddalarni qabul qilish insonning o'zinigina emas, bo'lajak avlod uchun ham xavfli ekanligini his qilishlari kerak. Shuning uchun ham respublikamizda bir necha yildan beri turmush qurish bo'sag'asida turgan yoshlar albatta tibbiy ko'rikdan o'tkaziladi.

Har bir yosh bo'lg'usi ota -ona sifatida ham o'z sog'lig'i uchun javobgardir.

Sog'lom onadagina sog'lom farzand tug'iladi. Shu tufayli homilador ayollar sog'lom turmush tarziga rioya etishlari, ovqatlarning darmondorilarga boy bo'lishiga e'tibor berishlari kerak. Doimiy hordiq va mehnat bilan shug'ullanish muhimdir. Ruhiiy holatni yaxshilash ham sog'lom turmush tarzini saqlashning asosiy qoidasidir. Turmush sog'lom bo'lgan taqdirdagina kelajak avlod ham sog'lom bo'ladi.

Lug'at

turmush tarzi – образ жизни
voz kechish – отказаться
homilador – беременная
shug'ullanmoq – заниматься

ko'rik – осмотр
faol – актив
hordiq – отдых

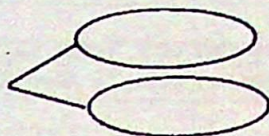
Savol va topshiriqlar.

1. O'z turmush tarzingiz haqida so'zlang.
2. Turmush tarzingizdagi nimalar sizga yoqadi, nimalar yoqmaydi?
3. Sizningcha, ideal turmush tarzini kechirgan inson haqida so'zlab bering.
4. Matn asosida quyidagi konstruksiya bo'yicha gaplar tuzing.

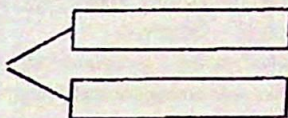
«Nima bu nimadir?»

Sog'lom turmush tarzi

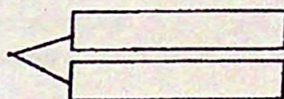
«Nima nima tamoyillardan iborat?»

Sog'lom turmushning
asosiy tamoyillari

«Nima nimaning uyg'unligi?»

Sog'lom turmush
tarzi o'z ichiga

ZARARLI ODATLAR VA ULARNING OQIBATLARI

Kashandalik – eng ko'p tarqalayotgan odatlardan biri. Kashandalik inson umrini qisqartirishga olib keladigan asosiy omillardan biridir. Kashandalarda surunkali o'pka kasalliklari ko'p uchraydi. Kashandalik yurak xastaligi va o'sma kasalliklari paydo bo'lishi xavfni kuchaytiradi. Yoshlikdan chekishga o'rganish o'smiring aqliy qobiliyatini susaytiradi. Kashandalalar chekmaydigan tengdoshlaridan ancha qarimsiq ko'rinadilar. Kashandalarda terining qarishi, cshitishning pasayishi juda tez kechadi. Chekuvchilar faqat o'zlarini emas, balki atrofdagilarni ham zaharlaydilar.

Ichkilikbozlik – spirtli ichimliklarni doimiy iste'mol qilish oqibatida kelib chiqadigan surunkali og'ir kasallikdir. Ichkilikbozlik oqibatida har ku dunyoda millionlab odamlarning yostig'i quriydi. Yo'llardagi baxts hodisalarning 2/3 qismiga ana shu illat sabab bo'lmoqda. Ichkilikboz o'smiring aqliy qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ichkilikbozlik bosh miya markaziy asab tizimi, oshqozon, buyrak, jigar va boshqa a'zolarni ishdan chiqaradi. U bolaning ruhiyatini shikastlaydi, shaxsning buzilishiga olib keladi. Spirtli ichimliklarni doimiy iste'mol qilish hayotni ma'nosiz qilib qo'yadi.

Giyohvandlik – giyohvand moddalarga ruju qo'yish shaxsni talbatik va majruhlikka olib boradi. Asab tizimi va, umuman, organizmni zararlaydigan giyohvand moddalar o'simliklardan yoki sun'iy yo'l bilan olinadi. Giyohvand moddalarga juda tez o'rganib qolish mumkin, organizm esa uni tobora ko'proq talab qilaveradi. Giyohvandlikka o'rganan kishilarga o'z-o'zini davolashning hech qanday usullari ta'sir qilmaydi. Giyohvand moddalarni iste'mol qilish dastlab markaziy asab tizimini ishdan chiqaradi, natijada inson ruhiyati o'zgaradi, tushkunlik va miya aynishi sodir bo'ladi. Giyohvand moddalarga

o'rganish og'ir yurak va falaj xastalıkları ehtimolını oshiradi. Giyohvandlik inson umrını 20-25 yilga qisqartiradi.

Lug'at

kashandalik – курение
xastalik – болезнь
qisqartirimoq – укорачивать
qarimsiq – старческий вид
falaj – паралич

pasaymoq – понижаться
ichkilikbozlik – алкоголизм
illat – недостаток
tushkunlik – упадок

Topshiriq. Matn asosida quyidagi konstruksiyalar bo'yicha gaplar tuzing.

«Nima bu nima?»

Kashandalik

Ichkilikbozlik

Giyohvandlik

«Nima nimaga salbiy ta'sir ko'rsatadi?»

Kashandalik

Ichkilikbozlik

Giyohvandlik

«Nima nimani zararlaydi?»

Kashandalik

Ichkilikbozlik

Giyohvandlik

Quyidagi matnni o'zbek tiliga tarjima qiling.

Никотин действительно активно разрушает витамины, без которых человеческий организм не может нормально работать. Одна сигарета уносит 25 мг витамина С (столько витамина С содержится в одном апельсине). В табачном дыме содержатся также цианиды, разрушающие витамины группы В. Содержание витамина В₁₂ у курящих в 20 раз меньше, чем у некурящих.

Quyidagi matnni rus tiliga tarjima qiling.

OITS – Ortirilgan immunitet tanqisligi sindromi VICH deb ataladigan virus. Qonga singib, immun tizimni izdan chiqaradi. Natijada inson infeksiyalar oldida himoyasiz bo'lib qoladi. Uning natijasida giyohvandlar o'zaro ishlatadigan shprints virus tarqatuvchi asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. OITS kasalligi turli xil shaxslar bilan jinsiy aloqa qilganda ham yuqadi. Uning yashirin davri bir necha oydan bir necha yilgacha bo'lishi mumkin. OITS davolab bo'lmaydigan, oxiri o'lim bilan tugaydigan kasallikdir. VICH infeksiyasi yuqgan kishilarning o'rtacha umri 12 yildan oshmaydi.

Lug'at

kashandalik – курение
qarimsiq – старческий
salbiy – отрицательный
susaytirmoq – ослаблять

baxtsiz – несчастный
ruhiyat – психология
ma'no – смысл

Topshiriqlar.

1. Matnni o'qing va tarjima qiling.

2. Zararli odatlar qanday oqibatlarga olib kelishini so'zlab bering.

Tushuntirish xati

Men 2006-yilning 26-martidan 15-apreligacha betob bo'lganligim sababli darslarga (60 soat) qatnasha olmadim.

Ilova: Kasalligim haqida shifokor bergan ma'lumotnoma

2006-yil 16-aprel

(imzo)

A.Salimova

E'lon – ko'pchilikni yoki ma'lum guruhdagi shaxslarni yaqin orada (kelgusida) bo'ladigan biror-bir tadbir – majlis, uchrashuv, suhbat, shuningdek, ishga, o'qishga qabul qilish va boshqalar haqida xabardor qilish uchun qo'llanuvchi yozma axborot.

E'lonning zaruriy qismlari:

1. Nomi (E'lon).
2. E'lon qilinayotgan tadbirning vaqti, o'tkazilish joyi.
3. Tadbirning mavzusi.
4. Imzo (odatda, bo'ladigan tadbirni e'lon qilayotgan tashkilotning nomi («Ma'muriyat», «Kasaba uyushmasi», «Yozuvchilar uyushmasi»).

E'LON

2006-yil 15-aprel kuni soat 15⁰⁰ da Toshkent Pediatriya tibbiyot instituti kasaba uyushmasi tashkilotining hisobot-saylov yig'ilishi bo'ladi.

Kun tartibi:

1. Kasaba uyushmasi tashkilotining hisoboti.
2. Tafush komissiyasining hisoboti.
3. Kasaba uyushmasi tashkilotining yangi tarkibini saylash.

Kasaba uyushmasi tashkiloti.

Taklifnoma – biror bir tantanali tadbirga taklif etish uchun qo'llanuvchi yozma axborot.

Taklifnomaning asosiy zaruriy qismlari:

1. Nomi (Taklifnoma).
2. Matn:

- a) taklifnoma turiga qarab: taklif qilinayotgan shaxsning familiyasi yoki ismi va otasining ismi;
- b) taklif qiluvchi muassasaning nomi;
- d) qanday tadbirga taklif qilinayotganligi.
3. Tadbirning o'tkazilish sanasi va vaqti.
4. O'tkazilish joyi.
5. Imzo (tadbirni tashkil etgan tashkilotning nomi).

TAKLIFNOMA

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi Abdulla Oripovga.
 Hurmatli Abdulla Oripovich! Sizni shu yil 9-aprel kuni institutimizda
 Amir Temur tavalludiga bag'ishlab o'tkaziladigan anjumanga taklif etamiz.

ToshPTI ma'naviyat bo'limi

38-DARS

Ma'lumotnoma – bo'lgan voqea yoki mavjud holatlarni bildirish-axborot berish mazmunini ifodalaydigan hujjat. Ma'lumotnomalar, odatda, yuqori idora, mansabdor shaxs hamda oddiy kishilarning ko'rsatmasiga, talabiga yoki iltimosiga binoan tuziladi, so'ralayotgan yoki iltimos qilinayotgan axborot va ma'lumotlarni o'zida aks ettiradi.

Uning zaruriy qismlari:

1. Hujjat jo'natiladigan yuqori idora yoki mansabdor shaxsning nomi (bosma ish qog'ozining yarmidan o'ng tomonga yoziladi).
2. Hujjat nomi (Ma'lumotnoma).
3. Ma'lumotnoma matniga sarlavha (xat boshidan yoziladi).
4. Asosiy matn (ma'lumotnoma mazmuni).
5. Mansabdor shaxs (tuzuvchi yoki korxonahabari) imzosi.

MA'LUMOTNOMA

A'lo Sharipovna Maqsudova kasal bo'lganligi sababli 10-apreldan 25-aprelgacha O'SHVI tashxisi bilan davolanish uchun qatnadi. Ma'lumotnoma ish joyiga berildi.

Uchastka shifokori

(imzo)

S.A.Anvarov

Poliklinika bosh
shifokori

(imzo)

A.O.Ismatov

Muhr

yutmoq
yuz
yuzaki

zabon
zabt
zafar
zahar
zaholi

zahmat
zaif
zambil
zamin
zamon
zang
zangori
zanjir
zarba
zardob
zargar
zarra
zah
zahira
zeb-ziynat
zid
zilzila
zina
zindon
zinhor
zirak
zirapcha
ziyoli
ziyon
ziyrak
zotiljam
zulm
zumrad
zuluk
zo'rg'a

o'jar
o'kimmoq
o'lka
o'lmoq
o'lchamoq
o'ng
o'pka
o'pmoq
o'q
o'qimoq
o'ranmoq
o'rik
o'rin
o'rtmoq
o'rtmoq

глотать, победить
лицо
поверхность

Za

язык
завоевание, захват
победа
яд
тут же

труд, страдание
слабый
носилка
земля
время
ржавчина
голубой
цепочка
удар
сыворотка
ювелир
частица
сыро
запас
драгоценность
противоположный
землетрясение
лестница
темница
ни в коем случае
ссырты
за nota
интеллигент
вред, ущерб
чуткий
пневмония
эо
изумруд
пьявка
еле-еле

O' o'

капризный
сознать
край
умирать
измерять
правый
легкое
целовать
пуля
читать
обматывать
урюк
место
лес
косить; заплетать

o'noq
o'simla
o'smir
o'tin
o'tmas
o't
o'xshamoq
o'y
o'yin
o'yumoq
o'g'il
o'g'ri
o'ch
o'chmoq
o'choq

g'aflat
g'alaba
g'alati
g'ala-g'ovur
g'alla
g'alva
g'am
g'animat
g'arh
g'arg'ara qilmoq
g'ayritabiiy
g'azab
g'ilaylik
g'o'ya
g'oz
g'unur
g'o'r
g'o'za

shabada
shabnam
shafqat
shakar
shakl
shalpangquloq
sham
shama
shamol
shanba
sharaf
sharq
sharita
shaxs
sheva
she'r
shikast
shilpiq
shimmoq
shimol

друг
отросток
подросток
дрова
туной
1.огонь; 2.трава; 3.пробити
быть похожим
дума
игра
долбить
сын
вор
месть
гаснуть
очаг

G' g'
дрёма
победа
удивительный
шум-гам
зерно, хлеб
скандал, ссора
печаль
временный
запад
полоскать
необыкновенный
гнев
косоглазие
идея
гусь
гордость
зеленый, незрелый, неопытный
хлопчатник

Sh sh
слабый восток
роса
сочувствие
сахар
форма
дополухий
свеча
вываренный чай
востер
суббота
става
восток
вдруг
личность
диалект
стих
увечье, ушнб
трахома
сказать
север

**O'zbekiston davlat konservatoriyasining "MUSIQA" nashriyoti.
Toshkent. B.Zokirov,1.**

**Bosishga ruxsat etildi 22.08.2018-y. Bichimi 60x90 1/16.Tayms garniturası.
Shartli b.t. 13,0. Nashr b.t. 15,0.
Ofset bosma. Ofset qog'oz. Adadi 500 nusxa.
Bahosi shartnoma asosida.**

**«Ren-POLIGRAF» bosmaxonasida bosildi.
Toshkent. Muqimiy, 178.**

Buyurtma №939 .

